MERIDIANE

CESARE PAVESE

TOVARĂŞUL

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

CESARE PAVESE ★ TOVARĂŞUL

Lei 3,50

CESARE PAVESE

TOVARĂŞUL

În romîneşte de ETTA BOERIU
Prefaţă de EUGEN SCHILERU

1960
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Cesare Pavese

IL COMPAGNO

Einaudi, Torino, 1959

CUVINT INAINTE

Spre sfîrșitul veacului trecut, Giovanni Verga — după Manzoni, cel mai mare povestitor italian din secolul al XIX-lea — deschidea, în literatura patriei sale, drum larg realismului. Părăsind literatura mondenă și romanțioasă pe care o cultivase pînă atunci, Giovanni Verga își închină puterile reprezentării vieții aspre a oamenilor simpli din Sicilia sa natală. *Vita dei campi* (Viața ogoarelor), *I Malavoglia* (Familia Malavoglia), *Mastro don Gesualdo* încheagă, între 1880 și 1888, temelia unui realism aspru, sobru și patetic, la care se vor referi, după vreo cincizeci de ani, întemeietorii neorealismului italian.

Dar oficialitatea italiană nu a recunoscut vitalitatea epicii lui Verga. Aristocrația și burghezia italiană reperaseră elementele protestatare și revendicative pe care le ascundeau romanele și povestirile scriitorului sicilian. Clasele exploatatoare, respingînd realismul, aveau să-și manifeste, în curînd, predilecția pentru idealismul catolic al lui Antonio Fogazzaro sau pentru verbalismul vid al lui Gabriele d'Annunzio, *condottiere* care avea să anunțe și să slujească fascismul. Iar aproape tot ce se va dezvolta în primele trei, patru decenii ale veacului va purta pecetea aceleiași îndepărtări de viață, de popor, de social. Lirism intimist

și crepuscular, catolicism, futurism, estetism simbolist și fantast, totul manifesta ruptura produsă între arta încurajată de oficialitate și realitatea italiană contemporană. Estetism, exercițiu formalist, evadare din real, totul dovedea cîtă dreptate avusese Gramsci cînd criticase pe cei care cred că literatura se poate naște din ea însăși, printr-un fel de partenogeneză. Existaseră în acești ani sumbri, dominați de fascism, și alte manifestări. Pirandello păstrase în unele din lucrările sale — în special în *Novelle per un anno* (Nuvele pentru un an) ecouri din epica lui Verga, consemnînd aspecte ale viețuirii în cadrul orînduirii capitaliste.

După 1930 aveau să se afirme Alberto Moravia și Corrado Alvaro, iar în jurul celui de al doilea război mondial, Elio Vittorini și Cesare Pavese, a căror contribuție la închegarea noii proze italiene este neîndoielnică. (Dar a afirma aceasta nu înseamnă a pierde din vedere limitele creației lor literare privite sub raportul unei reflectări juste și complexe a realității.) Pe măsură ce înaintase în veac și mai cu seamă pe măsură ce fascismul se dezvăluia în toată hidoșenia lui, tot mai mulți intelectuali italieni simțeau necesitatea „de a combina lupta pentru o nouă cultură, adică pentru un nou umanism, critica moravurilor, sentimentelor și concepțiilor despre lume, cu critica estetică sau pur artistică" (Antonio Gramsci). Intelectualismul pedanților, estetismul aristocratic, supralicitația formalistă, „proza de artă" căutată și șlefuită, din care viața se retrăsese ca dintr-un palat de gheață, și care se apropia mereu mai mult de ceea ce Gramsci numea *neolalie* (simptome de alienație mentală, care consistă, la anumiți bolnavi, în făurirea unui vocabular propriu, singularizat în raport cu țara și cu viața reală), tot ce însemna, în timpul fascismului, literatură oficială apărea celor mai bune forțe creatoare ale intelectualității italiene progresiste ca nespus de artificial, de caduc și de sufocant. Aceste forțe gîndeau în acord cu Gramsci, care scria, din întunericul temnițelor fasciste: „Poporul vrea o artă «istorică» (dacă se preferă evitarea cuvîntului social), adică o artă care să se exprime în termeni de cultură «compre-

hensibili», altfel spus, «universali», «obiectivi», «istorici», sau «sociali», ceea ce este același lucru". Revirimentul se caracteriza printr-o schimbare de atitudine în problema înțelegerii relațiilor dintre artă și realitate și în problema finalității creației literare, plastice sau cinematografice, ceea ce impunea, în consecință, acordarea unei cu totul alte însemnătăți conținutului.

Neorealismul italian s-a zămislit și s-a dezvoltat pe măsură ce se dezvolta, se consolida și creștea în virulență însăși lupta împotriva fascismului. Această dezvoltare a neorealismului italian s-a continuat în anii Rezistenței și se continuă în epoca postbelică.

Generația celor care au făurit noua epică italiană — iar unii dintre ei neorealismul în literatură — cuprinde scriitori care s-au născut între 1895 și 1913, dar care s-au afirmat, unii în jurul anilor 30, iar cei mai mulți în jurul anilor 40 și chiar după 1945. In timpul fascismului au studiat, au făcut traduceri și, mai cu seamă, au adunat un extrem de bogat material faptic, au învățat să interpreteze și au făurit limbajul unei narative noi. Nici o precipitare în acest proces de maturizare lentă, nici o supralicitație de originalitate, cum întîlnim în atîtea alte țări din apusul capitalist și în special în Statele Unite și în Franța. Iar această răbdare e azi recompensată printr-o fecunditate de durată și de calitate. Prozatorilor din generațiile menționate li se adaogă alții tineri, a căror voință de clarificare gnoseologică și metodologică și, prin aceasta, de depășire a limitelor neorealismului și de apropiere a realismului socialist se conturează mereu mai puternic. Din proza italiană contemporană au apărut pînă acum, în tălmăcire romînească, opere de Corrado Alvaro, Carlo Levi, Alberto Moravia, Elio Vittorini, Vasco Pratolini, Silvio Micheli, Renata Vigano.

Oricare ar fi diferențele dintre prozatorii italieni contemporani, există între ei multiple legături și trăsături comune.

Răspunzînd dorinței lui Gramsci și restaurînd, peste ruptura cauzată de formaliști, legătura cu realismul din secolul trecut, realism manifestat de pildă în proza lui Verga, ei au creat o

literatură care se defineşte prin opoziţia faţă de intelectualismul și estetismul aristocratic. Dominată de simţul concretului și al contemporaneităţii, această literatură aduce în scenă nu lumea marii burghezii, a saloanelor mondene sau a intelectualilor blazaţi, pierduţi în exhibiţionism și sofistică, ci lumea oamenilor simpli, a satelor din Apenini, din Abruzzi, din Piemonte sau din Sicilia, a cartierelor populare din Florenţa, Torino, Milano sau Roma. Intîlnim astfel în povestirile şi romanele italiene de astăzi lumea satelor stăpînite de mizerie și de prejudecăţi abil întreţinute de biserică, a aşezărilor rurale în care unda marilor seisme istorice se face simţită și aceea a ulicioarelor strîmte și suprapopulate — aşa-numitele *chiassi* — din marile oraşe, în care o umanitate activă, de o vitalitate neistovită, își caută cu febrilitate drumul spre lumină și fericire. Cum se cîştigă pîinea, cum scade și se deteriorează alimentaţia într-o perioadă de criză și șomaj, cum se iroseşte puterea de muncă a stîlpului familiei, cum se deformează relaţiile umane în societatea capitalistă, cum se degradează conştiinţa și însăşi iubirea, cum îţi aperi libertatea și demnitatea, iată doar cîteva din temele noii epoci italiene, suficiente însă pentru a confirma că făuritorii ei au izbutit să iasă din prizonieratul intelectualismului, estetismului și al cosmopolitismului, spre o literatură naţională, adică strîns legată de problemele acute ale ţării lor și ale poporului. Cu alte cuvinte, scriitorul prezintă oameni, întîmplări și probleme pe care le-a impus realitatea ţării și epocii sale, iar nu conştiinţa sa personală printr-o plăsmuire în abstract, printr-o totală detașare de viaţa contemporană.

Dar dacă toate aceste fapte și probleme de viaţă brută, nudă, sînt avansate, propuse de realitate, aceasta nu înseamnă că prozatorii italieni de astăzi nu urmăresc felul în care ele se reflectă în conştiinţe şi nu consemnează modificările intime și nuanţate pe care le declanşează. Dimpotrivă, un Moravia, Vittorini sau Pavese ştiu să cuprindă fenomenele de alienare și de frustraţie pe care le generează vieţuirea în cadrul societăţii capitaliste, înregistrînd nu numai dificultăţile vieţii materiale ci și pe acelea

ale vieții morale, spirituale. Ehrenburg, comentînd filmele neorealiste italiene, remarcă unele calități care se întîlnesc și în povestiri și romane, deși — se cuvine să o subliniem — într-o măsură mai palidă. El scria: „Atrocitatea capitalismului nu constă, în adevăr, într-o proliferare de ființe exclusiv perverse, ci în faptul că obligă oameni funciar buni să participe la acțiuni urîte. Nu există monștri în *Hoții de biciclete* sau *Roma ora unsprezece*... sistemul e îngrozitor fiindcă ucide omenescul." In literatură, efectele nocive sînt arătate pe larg, în toate implicațiile și consecințele, dar rădăcinile, demontarea mecanismului, critica sistemului sînt prezentate mai puțin tranșant. Sistemul capitalist generează și promovează reaua credință, minciuna, comedia sentimentelor, abuzul pe toate planurile, corupînd, degradînd, ucigînd sinceritatea și curățenia sufletească. Personajele lui Moravia, Piovene sau Pavese sînt complicate, pline de contradicții, torturate de duplicitatea, ambiguitatea și incapacitatea de a simți autentic pe care, după ce le-au constatat în mediul lor burghez sau mic-burghez, le regăsesc, cu groază, și în ei, ca pe o gravă maladie care i-a contaminat. Proza italiană de astăzi prezintă așadar două lumi, țăranii sau muncitorii apărîndu-le romancierilor ca o lume a sentimentelor autentice și curate asupra căreia se exercită exploatarea și presiunea celeilalte lumi.

Tot ce aparține acesteia din urmă sau a fost contaminat de ea se macină în duplicitate, în sentimente mimate, în refuzul — atît de specific unei clase agonice — de a vedea clar în ea însăși. Toate acestea determină pe unii dintre eroii lui Pavese — tineri ieșiți din țărănime sau din mica burghezie — să caute o ieșire din acest univers fals, caduc și sufocant. Și pînă în cele din urmă, cu toate oscilațiile, confuziile și limitele de care mai dau dovadă, găsesc unica ieșire — calea spre comunism.

Ar fi însă o eroare să afirmăm că în proza italiană de astăzi totul e limpede, că problemele societății italiene sînt definite într-un chip net sau că responsabililor li se spune pe nume.

Neorealismul italian s-a născut din revolta împotriva claselor dominante și a fascismului pe care acestea îl instauraseră, din

revolta — pe planul reflectării artistice — împotriva artei turnului de fildeș. In cursul unei dezbateri în jurul problemelor realismului, inițiată de *Institutul Gramsci*, și publicată apoi de revista *Il Contemporaneo* (vezi și K. Naumov: „Discuții despre realism în Italia, pe marginea materialelor din revista *Il Contemporaneo*"; *Voprosî literaturî*, nr. 1, 1960, pp. 146-152), criticul marxist Carlo Salinari a arătat că în neorealism „s-au împletit aspirațiile clasei muncitoare cu punctele de vedere ale micii burghezii". Lupta socială accentuîndu-se, contradicțiile, insuficiențele și confuziile neorealismului au ieșit la iveală.

In arta filmului sau în artele plastice înlocuirea autoanalizei lirice cu faptul rupt din viața reală, deci avînd cel puțin o valoare documentară, a fost un fenomen mult mai generalizat și mai evident decît în proza sau în poezia italiană contemporană. In acest din urmă domeniu al creației dezbărarea de tot ce instaurase decadentismul apare ca un proces mai lent, mai laborios. In proza unui Corrado Alvaro, Vittorini sau Pavese, subiectivismul înlocuiește, de multe ori, consemnarea realității obiective cu contradicțiile ei. La incapacitatea de a se obiectiva întotdeauna se adaugă, mai cu seamă la primii doi, mai puțin la Pavese, aceea de a privi istoric. Un conținut de viață e scos din rețeaua de relații sociale, de raporturi de clasă în care se află în realitatea obiectivă, izolat, absolutizat, transformat în mit. Lipsind de multe ori acest spirit istoric, reconstituirea realității e imperfectă. Predominanța eului liric duce la înlocuirea amplei reconstituiri obiective a prezentului — și cu atît mai vîrtos a trecutului — cu „documentul liric" (K. Zelinski și G. Britburg: *Realismul socialist și neorealismul, Literaturnaia Gazeta,* 13 octombrie 1959).

Aceasta explică și structura mai specială a multor romane italiene contemporane, în care construcția epică de amploare cedează în fața jurnalului intim cu caracter liric sau de eseu romanțat. Și, pe aceeași linie, nu e întîmplător faptul că în timp ce, în literatura întemeiată pe metoda realismului socialist, au apărut numeroase romane istorice de valoare, neorealismul nu ne-a putut dărui, în literatură — fiindcă în pictură un Guttuso a

creat marea compoziție „Garibaldi în lupta de la Ponte dell'Ammiraglio" — nici o reconstituire a vreunui episod din trecutul istoric. Cum se întîmplă de obicei în cadrul realismului critic — ori neorealismul e, în cadrul unor condiții social-istorice specifice, o varietate de realism critic — avem de-a face cu scriitori care nu cunosc legile obiective de dezvoltare ale societății și ca atare, în absența unei perspective istorice pe care s-o fi integrat concepției și metodei lor de creație, sînt tentați să identifice precise fenomene social-istorice cu noțiuni generale, vagi, abstracte și idealiste ca „neputința umană de a fi sincer și logic", „cruzimea vieții", „destinul uman" ș.a. Cînd, în veacul al XVIII-lea, Goya afirma *Nadia se conoce* (Nimeni nu se cunoaște) — el acuza de această comedie a sentimentelor o singură clasă, și anume aristocrația feudală. Unii dintre romancierii italieni de astăzi, prezentînd ceea ce e tipic pe linia negativului, a descompunerii, nu circumscriu suficient — de altfel ca și realiștii critici din S.U.A. și Franța — și nu prezintă, în același timp, ceea ce începe să devină tipic pe linia pozitivului. De aceste limite, de această necesitate de a depăși simpla prezentare și de a propune exemple pozitive, contribuind astfel la transformarea literaturii într-o școală a vieții și a luptei, își dau astăzi seama mereu mai mulți prozatori italieni. Astfel poetul și romancierul Pier Paolo Pasolini, a cărui participare la acțiunile intelectualilor italieni comuniști e cunoscută, scria, de curînd, în acest sens: „Adevăratul realism, pe care neorealismul îl falsifică fără să-și dea seama, din sărăcia și nesiguranța instrumentelor culturale se maturizează lent, pe măsură ce exemplele se stratifică, instituind și o nouă stilistică și, mai cu seamă pe măsură ce scriitorii își clarifică și consolidează propriile lor instrumente gnoseologice, propria lor ideologie."

„Sărăcia și nesiguranța instrumentelor culturale", pentru a relua expresia lui Pasolini, mai explică și alte aspecte ale neorealismului italian. Astfel, pentru dinamitarea intelectualismului și a estetismului aristocratic, italienii au folosit, în condițiile fascismului, de multe ori, drept modele literare, exemplele realismu-

lui critic american, limitat, şovăielnic şi afectat uneori puternic de morbul decadentismului.

Aşa cum s-a arătat în repetate rînduri, neorealismul vorbeşte nu în limbajul ermetic şi sofisticat al formalismului, ci în acela al eroilor săi, oameni simpli. *La ciociara*, ţăranca din romanul cu acelaşi nume al lui Moravia, ca şi marea majoritate a eroilor din cărţile lui Pavese, pentru a da doar cîteva exemple, se exprimă cu toţii patetic, într-un limbaj plin de simţul concretului, sobru, concis, fără căutări intelectualiste sau preţiozităţi estetizante, cel mai potrivit să redea tăriile amare ale unei vieţi hrănite cu mizerie socială, ale unei vieţi frustrate, de aspiraţii spirituale mereu contrazise şi de multe ori anulate. Astfel se reia legătura cu proza patetică, densă şi sobră a lui Giovanni Verga.

Cesare Pavese s-a născut, la 9 septembrie 1908, la San Stefano Belbo, într-o mică şi pitorească localitate, care, sub numele ei sau sub nume de împrumut, avea să apară drept cadru multora dintre romanele şi povestirile scriitorului. Studiile medii şi cele universitare şi le-a încheiat la Torino, iar calificarea primită i-a îngăduit să predea, în decursul unei activităţi profesionale lipsite de continuitate, italiana, latina şi filozofia, iar din 1936, engleza. De la început, Pavese se arată preocupat de probleme deosebit de numeroase şi variate: etnografie, religia primitivilor, tragicii greci, epica engleză şi mai cu seamă epica americană din ultimele două secole. Tezei sale asupra lui Walt Whitman, cu care îşi ia, în iunie 1930, doctoratul în litere, îi urmează, după doi ani, traducerea integrală şi de o rară fidelitate a lui *Moby Dick*, tulburătorul roman al scriitorului american din secolul al XIX-lea, Herman Melville, din care avea să mai tălmăcească şi *Benito Cereno*, poate cea mai puternică nuvelă din ciclul intitulat *Piazza Tales*. In cărţile lui De Foe, Dickens — pe care le traduce în anii următori — sau Melville, Pavese vedea înscrisă în filigran criza unei societăţi, criză pe care aveau să o zugrăvească, decenii mai tîrziu, alţi scriitori tălmăciţi de autorul

romanului *Tovarășul* — Sherwood Anderson, William Faulkner ş.a.

In Italia fascistă viaţa devenea mereu mai dură, mai precară şi mai violentă. Ipocrizia morală a bisericii romano-catolice sau a oficialităţii fasciste nu-l putea împiedica pe observatorul lucid să seziseze reala degradare a moravurilor claselor exploatatoare. Căutarea plăcerii devine febrilă, anxioasă, ca în orice societate agonică; sexualitatea, emancipată de sentiment, se exacerbează şi se perverteşte, aşa că, pînă în cele din urmă, nimic nu mai bucură, nu mai împacă. Viaţa, golită de respectul reciproc, de sentimente, hrănită cu ambiguităţi, cu mimarea sentimentelor autentice, devine pustie şi glacială, un coşmar posomorît şi sufocant. Pavese însuşi avea să consemneze, în repetate rînduri, unele dintre aceste fenomene, dar, ca şi modelele sale americane, nu avea să descopere întotdeauna legătura cauzală a fenomenelor.

Amestec de brutalitate şi de tandreţă, de viaţă violentă şi de reverie lirică, proză de ciocniri, contraste, dar şi de zboruri de o învăluitoare poezie, monolog interior, libertăţi faţă de sintaxă, supunere a regulii concordanţei timpurilor altor necesităţi, şi anume aceleia de a urmări meandrele şi capriciile unei memorii care reconstituie evenimentul, dar se menţionează şi pe sine însăşi, iată ceea ce Pavese a încercat să supună unei orientări realiste, să subordoneze şi să integreze unei viziuni noi. Dacă sinteza aceasta mărturiseşte netăgăduite calităţi de originalitate, nu e mai puţin adevărat că, uneori, aceste procedee şi elemente au jucat un rol limitativ, reductiv. Limbajul nu i s-a supus întotdeauna, expresia făurită la şcoala celor menţionaţi a tras realismul lui Pavese pe un drum vicinal, şi întreaga preocupare pentru expresie luînd un caracter prevalent, bisturiul a desenat arabescuri psihologice sau lirice fără a izbuti să descopere şi să atace plaga. In acelaşi timp, filozofia care afirma, ca o trăsătură a condiţiei umane, incapacitatea de a comunica pe deplin cu semenul şi blestemul unei singurătăţi definitive, filozofie prezentă în unele dintre modelele americane tălmăcite, semnificativă pentru decadenţa culturii burgheze, demobilizatoare şi ca atare retro-

gradă, se strecura și în unele dintre lucrările lui Pavese, căruia, ca și altor confrați ai săi de generație, îi lipseau instrumentele gnoseologice și metodologice necesare, îi lipsea o profundă asimilare a marxism-leninismului.

Poezia îl ispitise pe Cesare Pavese încă din anii 1931—1932, dar de-abia în 1936 apare primul său volum de versuri — *Lavorare stanca* (Să muncești obosește). Reflectase îndelung asupra unui soi de lirism narativ, de poezie narațiune, de sinteză între liric și epic. Cartea a trecut însă neobservată, mai cu seamă pentru că autorul ei fusese între timp arestat, împreună cu alți colaboratori din Torino ai revistei *La cultura* — pentru conținutul democratic, de loc pe placul fascismului, al unora dintre articolele publicate în această revistă — și trimis cu domiciliul forțat la Brancaleone, în Calabria. Povestirea *Pămînt al exilului* și lunga nuvelă *Carcera,* scrise în 1938—1939, au fost inspirate de experiența lunilor petrecute în acest exil forțat, sub necontenita supraveghere a poliției.

În 1941, cu *Paesi tuoi* (Satele tale) scurt roman scris în 1939, Pavese realizează un succes mai curînd de scandal. Nu era decît un exercițiu în stil american, de un naturalism la care Pavese nu va mai reveni, tratînd sexualitatea cu mai multă reținere și discreție. Chiar și cumplitele sale deziluzii în iubire, care explică poate misoginismul (și sinuciderea sa) și care i-au năruit încrederea în sine însuși, nu l-au făcut să cadă în cinismul separării sexualității de participarea sentimentală, separație pe care a semnalat-o ca una din consecințele nocive ale viețuirii în societatea capitalistă.

În timpul petrecut la Brancaleone, în Calabria, Pavese a reflectat cu intensitate asupra meseriei sale de scriitor, încercînd să deslușească toate obligațiile morale, critice și chiar filologice care îi reveneau, încredințînd jurnalului său intim aceste meditații și aceste exerciții literare; jurnalul a apărut postum, în 1952, sub titlul *Il mestiere di vivere* (Meșteșugul de a trăi). Întors la Torino, desfășoară o amplă și vie activitate. Ia parte, împreună cu Leone Ginzburg, la întemeierea Editurii Einaudi, scrie, traduce. Între

1939 şi 1945, Pavese scrie numeroase povestiri şi romane, dar tipăreşte numai cîteva dintre ele. Lăudate pentru caracterul lor „concret şi spontan", povestirile redactate între 1936 şi 1938 au apărut, sub titlul de *Notti di festa* (Nopţi de sărbătoare), de-abia în 1953. O a doua culegere de nuvele, scrise între 1941 şi 1944, avea să se intituleze *Féria d'agosto* (Feerie de august) şi să vadă lumina tiparului de-abia în 1946. Cît despre o ediţie completă a povestirilor şi a proiectelor de romane rămase neterminate nu a putut fi vorba decît în 1960, adică un deceniu după dispariţia scriitorului. Din perioada de creaţie 1939—1945 mai datează romanele *La bella estate* (Vara cea frumoasă) şi *La spiaggia* (Plaja). Primul a apărut în 1949, împreună cu romanele *Il diavolo sulle colline* (Diavolul pe coline) (1948) şi *Tra donne sole* (Intre femei singure), 1949.

In anii războiului, în Pavese crescuse conştiinţa atrocităţii fascismului şi a dezastrului pe care l-a adus acesta în viaţa poporului italian. In cele douăzeci de luni de luptă pentru eliberare care au urmat armistiţiului din 8 septembrie 1943, Cesare Pavese trăieşte la Serralunga di Crea, în provincia Monferrato, pe lîngă familia surorii sale, în izolare şi meditaţie. Din cînd în cînd merge la Torino, la Roma sau în satul său natal. Cum jurnalul său intim nu cuprinde însemnări care să ne lămurească asupra repercuţiei pe care o aveau în el evenimentele, singura sursă de informare rămîne, în această privinţă, scurtul roman cu elemente de autobiografie — şi aceasta nu numai pentru că e povestit la persoana întîia — *La casa in collina* (Casa de pe deal) scris în 1947—48 şi publicat în 1950. Corrado, eroul povestirii, e un micburghez, un profesor de liceu, care înţelege, nu e lipsit de sensibilitate, suferă chiar de tot ce vede în aceste douăzeci de luni cumplite şi ştie să respecte pe cei ce măresc rîndurile rezistenţei italiene împotriva fascismului, dar niciodată nu poate depăşi reflecţia, pentru a ieşi în planul acţiunii, pentru a participa şi cu fapta. Dragoste egoistă pentru comoditatea personală, frică, împietrire în singurătate, sentiment al unei vieţi ratate sau cine ştie ce altceva îl reţin să facă gestul, să participe şi, prin aceasta,

să se reconstruiască. Pentru noi, care trăim într-o altă lume, în alte coordonate de gîndire, comportamentul profesorului Corrado rămîne inexplicabil dacă nu îl legăm de apartenența lui socială, de spaimele și comoditățile micului burghez. Toate meditațiile de frumoasă ținută morală sfîrșesc, la Corrado, în neantul inacțiunii. In monoloagele sale interioare Corrado recunoaște eroismul luptătorilor pentru libertate ca și inutilitatea existențelor însingurate și lașe.

E sigur că Cesare Pavese a trecut în cele douăzeci de luni printr-o mare zguduire interioară și că, la fel ca și pe Corrado, l-a cuprins sentimentul de culpabilitate provocat de neparticiparea la lupta pentru libertate și dreptate. După eliberare, Pavese petrece un timp la Roma, apoi se stabilește la Torino, reluîndu-și lucrul la Editura Einaudi. Călătorește din cînd în cînd la Roma, în Toscana, în Piemont sau în satul natal, își continuă studiile de etnografie și scrie mereu pe temele sale preferate — lumea ogoarelor și a colinelor, primitivă și sălbatică, privită prin cristalul vrăjit al copilăriei rememorate, lumea cartierelor proletare și lumea burgheziei mondene și dezaxate, a cărei descriere îi reușește mai puțin, e mai convențională. Iar de-a lungul acestor medii urmărește același tip de existențe frustrate, alienate, deziluzionate și învinse, uneori reușind să surprindă cauzele și să arate ieșirea, alteori împiedicîndu-se în lanțurile ce-l legau de trecut.

Intre 1945 și 1950 apar cele mai multe lucrări ale sale, redactate anterior sau în acești ultimi ani : *La terra e la morte* (Pămîntul și moartea), poezii cuprinse și în culegerea postumă *Verrà la morte e avrà i tuoi occhi* (Va veni moartea și va avea ochii tăi), apoi *Dialoghi con Leuco* (Dialoguri cu Leuco), *Il compagno* (Tovarășul), roman pentru care e distins în 1947 cu premiul Salento, *Prima che il gallo canti* (Mai înainte de-a cînta cocoșul), 1949, *La bella estate* (Vara cea frumoasă), 1949 și, în sfîrșit, *La luna e i falò* (Luna și focurile bucuriei), care, scrisă în toamna lui 1949, în numai două luni, a putut, pe bună dreptate, să fie

subintitulată de către critică „amintiri despre copilărie și despre lume".

In 1947 Pavese aderase la Partidul Comunist Italian și adeziunea sa nu rămăsese fără consecințe asupra orientării operei sale. Ei i se datorește autocritica mereu mai bine conturată, mai răspicată din *Casa de pe colină*, evoluția pozitivă a unora din personajele romanului *Tovarășul*, sau crearea unui personaj ca Nuto din *Luna și focurile bucuriei* care exprimă cu hotărîre și claritate ura împotriva claselor exploatatoare și a cîrdășiei lor cu fascismul. După moartea scriitorului, aveau să apară *Meșteșugul de a trăi* și *Foc mare (Fuoco grande)*, roman scris în colaborare cu Bianca Garuffi, și ediția completă a nuvelelor și proiectelor sale de roman. Din aceasta din urmă știm astăzi că Pavese proiectase mai multe romane destinate redării vieții din regiunea piemonteză în zilele luptei partizane. Asemenea proiecte, care datează din 1944, fuseseră precedate de un proiect din 1941 destinat unui roman cu subiect din lupta antifascistă. Rămase sub formă de proiecte sau de începuturi de roman, aceste încercări care preced romanul *Tovarășul* demonstrează permanența preocupării de a reprezenta cealaltă lume, a celor care se opuneau fascismului.

In *Tovarășul*, Pavese debutează prin a relua unele teme și personaje din romanele anterioare. Cel puțin pentru prima parte, aceea care durează pînă în momentul întîlnirii eroului principal, Pablo, cu muncitorii revoluționari, tema este cea a vieții furate, înstrăinate și a incomunicabilității între oameni. Eroul din *Tovarășul* lucrează în tutungeria pe care o ține familia și aparține de fapt acelor „microburghezi" — cum îi denumea un critic francez — atît de frecvenți în proza neorealistă, dar care se proletarizează rapid. Puțini dintre tovarășii lui de taifas, de plimbări, de seri și nopți petrecute în cîrciumă sau pe coline sînt muncitori. Pablo, ca și mulți dintre prietenii lui de tinerețe, reia astfel un tip frecvent la Pavese. Sînt tineri dornici de viață, dar în același timp măcinați de o senzație de gol interior și de plictiseală. Le lipsește un ax spiritual, un ideal care să-i mobilizeze și

să le sporească încrederea în rostul lor în viață. Le lipsește ceva, se simt frustrați, sărăciți, înșelați. Sub acest du-te-vino al lor nepăsător și tineresc se ascunde așteptarea încordată a ceva menit să le schimbe existența, ca și tristețea că acest ceva întîrzie să vină. Viața va căpăta pentru ei o justificare majoră în momentul în care vor descoperi comunismul și vor începe să participe la lupta revoluționară împotriva fascismului. În ceea ce privește personajele feminine, ele sînt în acest roman mult mai diferențiate decît în alte lucrări ale lui Pavese. S-ar putea spune că însăși atitudinea lui în fața femeii a pierdut ceva din acel aprioric misoginism prezent în unele dintre operele sale precedente sau în unele pagini din jurnalul intim.

În romanul *Intre femei singure* apare poate cea mai realizată figură feminină din narativa lui Pavese — Clelia. Fusese o adolescentă săracă și nu visase altceva decît să iasă din mizerie, să se diferențieze și să se distanțeze de mediu. Făcuse unele compromisuri, dar nu se putuse bucura de reușită. Pătrunzînd în lumea saloanelor burgheze, recunoscuse comedia sentimentelor, duplicitatea criminală, mascarada monstruoasă. Muncitoare, recunoscuse că doar în muncă se descoperă omul în integritatea adevărului său moral. Linda, din *Tovarășul,* este un fel de Clelia, dar o Clelia care abandonează repede munca, efortul, și parvine cedînd moral. Consistența ei etică e sub nivelul la care ne apăruse Clelia. Viața ușoară, în huzur și lux, o ispitește prea mult, și cu vremea reacțiile ei devin acelea ale unei ființe cinice. Pablo, care o iubise cu o reală puritate, ajunge să generalizeze pe baza acestei amare experiențe de tinerețe. Misoginism, dispreț față de femeie, toate reacțiile lui sînt multă vreme falsificate. Pavese urmărește efectele nocive și contaminante ale cinismului specific orînduirii capitaliste, arătînd cum minciuna acestei lumi dezagregă conștiințele slabe, fără busolă. Dar în a doua parte a romanului apare Gina, a cărei psihologie, al cărei comportament moral încep să se înscrie ca aparținînd celeilalte lumi. Asupra ei nu operează atracția lumii burgheze, dorința de a parveni. Simplă și firească, trece cu succes probele fidelității, și cititorul

se simte îndrituit să vadă în ea pe adevărata tovarășă de viață a luptătorului revoluționar care va fi Pablo. Ajungerea acestuia din urmă la conștiința luptătoare, revoluționară, aduce în el și o transformare în ceea ce privește atitudinea lui față de femeie și de iubire. „E de ajuns să vrei cu adevărat ceea ce faci." „Totul stă în a rezista și în a ști pentru ce." Aceste două replici finale, rostite de Pablo, conturează crezul său și anunță viitoarea sa activitate de revoluționar. Dar, în același timp, ele se adresează, ca o lecție de viață, Ginei, femeia pe care a învățat să o respecte, să o iubească și pe care o vrea alături, ca pe o egală.

Cînd, după primirea sa în rîndurile partidului comunist, viața lui și-a recunoscut rostul ei adevărat, a căpătat o orientare și o finalitate, Pablo a ajuns să înțeleagă just și problemele iubirii. Intîlnirea cu comunismul a zdruncinat misoginismul aprioristic al lui Pavese. Lumea burgheză face imposibilă dragostea curată și plenară. Și pentru aceasta e nevoie de o lume nouă, de o morală nouă, acelea pe care nu le poate instaura decît victoria proletariatului. Comunismul l-a făcut pe Pavese să recunoască posibilitatea iubirii într-o lume nouă. Și aceasta cu toate înfrîngerile sentimentale ale scriitorului.

Lui Pablo îi e uneori milă de Linda ca de cineva care e, la rîndul ei, victimă. Nici Pablo, nici Pavese și nici cititorul nu încearcă vreodată compasiune pentru Lubrani.

In *Diavolul pe coline* Pavese crease un personaj asemănător. Era Poli, un tînăr extrem de bogat care-și îngăduia orice și care, de pe ultimele trepte ale decadenței morale, se justifica „filozofînd" asupra lumii și vieții, încercînd să răspîndească neîncrederea în viață, blazarea, indiferența. Poli și cei din clasa lui impun legea lor, maculează, degradează conștiințele și iubirea. Lubrani e mai grosolan, mai puțin șlefuit, de loc blazat și fără nici un gust pentru filozofare. El e mai direct și mai pregnant înfățișat ca reprezentant al unei clase, al unui sistem, cel care corupe, degradează. Impresia de comedie a sentimentelor, de frustrare, de minciună e și aici puternică. Pablo îl întreabă pe Carletto: „Ție, Carletto, ți s-a întîmplat vreodată ca un lucru să fie hotărît

de cineva înainte ca tu să-l fi făcut?" Impresia aceasta de comandă împotriva voinței tale, de alienare, este evidentă. Pablo nu reușește să pună în legătură impresia resimțită cu rădăcinile ei social-istorice. Pentru Carletto lucrurile sînt mai limpezi. Alienarea, irespirabila lipsă de libertate se explică prin existența patronului. El dictează în ultima analiză în viața ta particulară și chiar și în ceea ce, la prima vedere, ți-a apărut ca un domeniu în care ai putea fi liber — acela al unor „capricii" ca fumatul. Carletto înțelege multe, dar oscilațiile lui sînt și mai numeroase decît ale lui Pablo. Își dă seama de exploatare, știe cine se află în spatele fasciștilor, dar există la el frica de mase, sporită de propaganda elementelor burgheze pe care le frecventează și care apar în roman. Uneori Carletto crede că exploatarea, domnia patronilor, a capitaliștilor va fi veșnică. „Un Lubrani există întotdeauna", îi spune el lui Pablo. Dar aceasta explică mai puțin atitudinea lui Carletto decît teama de mase pe care burghezia a sădit-o în inima lui. „Să răsturnăm fascismul fără a face alte pagube", această replică a lui Carletto reia cuvintele de ordine ale burgheziei italiene care, după ce instaurase și susținuse douăzeci de ani fascismul, caută să se descotorosească de el păstrîndu-și fără nici o știrbitură regimul ei de exploatare și asuprire. Carletto gîndește ca și Maiorul. Il bucură frecventarea unei lumi atît de sus-puse și nu-și dă seama că se aliază cu dușmanul împotriva propriilor lui interese. Și oricît de grotescă ar părea la început comparația, Carletto, prin felul său de a se înșela, de a trăi e, în alte condiții și la alte modalități, un fel de Linda. Atitudinea lui Carletto îl înmărmurește pe Pablo: „Dar ca aceștia doi să apere banii burghezilor, banii care creaseră fascismul, era un lucru pe care nu-l puteam înțelege". Carletto, lipsit de o atitudine politică consecventă, se declasează rapid. Exploatat de Lubrani, cunoscînd lungi perioade de șomaj, acceptînd de nevoie roluri umilitoare, în care totul se întemeiază pe exhibarea infirmității sale, el cunoaște din plin situația artistului în societatea burgheză, fără a izbuti însă să tragă de aici concluziile care se impuneau. Declasarea lui Carletto este întovărășită de decăde-

rea morală, vizibilă în felul în care îl acceptă pe Lubrani sau pe Linda, precum și în replicile sale în care cinismul nu e doar mască, ci dovadă a unei amoralități reale. Gino Scarpa îi explică lui Pablo două lucruri: ce înseamnă să-ți fie frică și care e jocul burgheziei italiene. „Toți sîntem burghezi cînd ni-e frică. Să închizi ochii și să nu vezi furtuna e doar frică, frică burgheză. Ce altceva e marxismul dacă nu asta: să vezi lucrurile așa cum sînt și să iei măsuri?" La fel, Scarpa îl face să deslușească jocul burgheziei și, cu experiența pe care o căpătase în Spania, îi arată că burghezia, pentru a-și menține puterea, e capabilă de cele mai atroce crime împotriva umanității.

Pavese trebuie să fi cunoscut, la data la care a compus romanul, puțini comuniști. Aceasta explică o parte din limitele și contradicțiile personajelor. O cunoaștere mai temeinică i-ar fi dat posibilitatea unei alte generalizări artistice, a unei selectări cu adevărat definitorii a trăsăturilor care sînt tipice revoluționarului, comunistului. Giuseppe e prea încrezător, Scarpa crede „că nu înveți prea mult din cărți" și reduce totul la „instinctul de clasă", lui Pablo i se acordă prea repede mandatul de a trata cu reprezentanții burgheziei în vederea stabilirii unei platforme comune de acțiune, iar în discuție este prea guraliv și peremptoriu, Amelio este misterios, taciturn și rămîne în tot cursul narațiunii un fel de mit inaccesibil, imprevizibil, neexplicit. Cu toate acestea ceilalți eroi se definesc mereu raportîndu-se la el, în funcție de el. Și aceasta mai cu seamă după ce descoperă apartenența lui politică. Introducerea figurii lui Amelio reflectă, pînă în cele din urmă, marele prestigiu de care se bucurau comuniștii în anii teroarei fasciste.

Limitele la care ne-am referit înainte demonstrează că Pavese, cu o cunoaștere mai amplă și mai profundă a vieții reale, cu o mai bună și mai temeinică formație ideologică, ar fi reușit să redea mai complet și mai precis lupta comuniștilor crescuți de partidul lui Gramsci și Togliatti.

Dar romanul lui Pavese aduce totuși o mărturie valabilă și prețioasă în alte puncte. Mai întîi arată cît de detestat era

fascismul de către poporul italian. Mai mult decît în alte lucrări ale sale, Pavese se străduiește să consemneze aici unele date de cronică social-istorică. Așa cum am menționat mai înainte, el se referă la politica burgheziei, demascînd-o, și reliefează prestigiul moral al Partidului Comunist Italian, neuitînd nici eforturile acestuia pentru închegarea unui front împotriva fascismului. Apoi, Pavese nu se mai mulțumește acum doar cu prezentarea unui marasm etic, spiritual, ci coboară, mai cu seamă în cea de a doua parte a cărții, la analiza rădăcinilor lui și vede, în chip just, ieșirea, într-o angajare autentic revoluționară. Lumea tinerilor din această carte a învățat astfel că poate să fie liberă, triumfătoare și fericită, că poate ieși din alienare și frustrare fără compromisuri morale, ci afirmînd și instaurînd cele mai înalte idealuri ale umanității. Și, mai cu seamă, a învățat cum se pot dobîndi toate acestea, a aflat calea. Ceea ce e de asemeni demn de remarcat, eroii nu mai cred în soluții individuale, ci își dau seama că nu există decît o soluție colectivă, ceea ce presupune solidaritate și acțiune revoluționară.

Tovarășul este în același timp înfățișarea unui itinerar spiritual, a unui proces de ajungere la lumină, de transformare profundă. Substanța epică a prozei lui Pavese nu e chiar atît de bogată. Puterea sa de investigare istorică și de plăsmuire era, așa cum am mai arătat, redusă. Cînd a afirmat că a realizat o „saga" completă, se gîndea mai puțin la o cronică obiectivă de amplă documentare asupra epocii și mai mult la consemnarea unor experiențe și a unei evoluții spirituale. Un critic marxist, Michele Rago, sublinia de curînd tocmai acest caracter al prozei lui Pavese: „Interesul său major, sensul realismului său e în descoperirea istoriei intime pe care omul o incarnează și o traduce prin gesturi și cuvinte". Dar în *Tovarășul* cursul vieții intime e profund marcat de lumea din afară, cu contradicțiile și luptele ei. În acest roman, ca de altfel și în *Luna și focurile bucuriei*, amprenta social-istoricului e mult mai precisă decît în celelalte lucrări ale scriitorului.

In arcul dezvoltării sale, ultimele două romane constituie şi o eliberare din prizonieratul unor păreri exprimate de-a lungul unei mari părţi din creaţia sa. In trecut Pavese considerase că omul e sclavul iraţionalului, dar un sclav care nu a renunţat niciodată la raţiune. In *Tovarăşul* începe să se contureze o altă teză, să se afirme posibilitatea cunoaşterii şi să se elogieze viaţa raţională. In trecut afirmase singurătatea omului care chiar şi în iubire rămîne el însuşi, nu poate să comunice cu celălalt. In *Tovarăşul* şi în *Luna şi focurile bucuriei* se desemnează credinţa în posibilitatea de a comunica, de a ieşi din singurătate. Oscilaţia anterioară între misoginism şi o idealizare romantică a femeii se calmează şi, aşa cum am relevat mai înainte, Pavese recunoaşte, în anumite condiţii sociale şi morale, posibilitatea iubirii plenare, realizate.

Pavese scoate în evidenţă mereu mai mult importanţa, nobleţea muncii. Pablo, dezgustat de viaţa pe care o ducea alături de Linda şi Lubrani, acceptă totuşi invitaţiile acestuia pentru că „era comod şi Linda venea să cineze cu mine". Iniţierea sa în viaţă, descoperirea adevărului vieţii se produc şi ca rezultat al ieşirii din „comoditate" şi angrenării în muncă. Pavese mărturiseşte în *Tovarăşul* respectul şi dragostea sa pentru oamenii muncii. La fel, el reliefează setea de cultură a proletariatului. Intrînd în rîndurile comuniştilor, Pablo se scutură de indiferenţa pentru cultură şi ia contact cu lumea cărţilor („Pentru a înţelege lucrurile trebuie să studiezi..." „Acele puţine cărţi aş vrea să le citesc. Dacă într-o bună zi şcolile vor fi pentru noi..."). Problema unei culturi libere, care să nu servească interesele exploatatorilor, îl obsedează pe Pablo ca şi pe ceilalţi tovarăşi ai săi. Alături de setea de cultură e setea de acţiune împotriva fascismului şi împotriva capitalismului. Iar această luptă e luminată de amintirea marilor greve de după primul război mondial, a marilor mişcări ale proletariatului italian trădat de social-democraţia din acea epocă. Pavese reaminteşte astfel glorioase tradiţii de luptă ale clasei muncitoare italiene.

Toate transformările eroilor sînt redate dinlăuntru. Proză de atmosferă pregnantă şi de intens lirism, literatura creată de Pavese a fost posibilă mulţumită muncii susţinute de făurire a unui limbaj nespus de evocator şi de veridic. În acest sens, Pavese rămîne printre italienii contemporani care au contribuit la împrospătarea tehnicii romanului — aşa cum recunoştea de curînd unul dintre romancierii spanioli democraţi de frunte, Luis Goytisolo — şi totodată unul dintre cei mai autentici stilişti ai literaturii italiene contemporane.

La 26 august 1950, seara, într-o cameră de hotel din Torino, Pavese se sinucide. Cu opt zile mai înainte notase, în jurnalul său: „Nici un cuvînt. Un gest. Nu voi mai scrie." Şi, judecîndu-se pe sine, scria: „Partea mea publică mi-am îndeplinit-o atît cît puteam. Am muncit, am dat poezie oamenilor, am împărţit necazurile multora."

Om prob, sincer, sever cu sine însuşi şi cu opera sa, Pavese rămîne, cu limitele, deficienţele şi confuziile lui, un martor patetic al unei epoci furtunoase, un scriitor viu şi cald care a iubit oamenii şi a încercat să-i ajute să-şi reconstruiască viaţa, adică să găsească adevărata cale.

Eugen Schileru

I

Îmi ziceau Pablo fiindcă știam să cînt la ghitară. În noaptea cînd Amelio și-a rupt șira spinării pe șoseaua Avíglianei, m-am dus cu vreo trei-patru la o gustare pe deal — nu departe, se vedea podul — și-am băut, și-am glumit, sub luna aceea de septembrie, pînă ce, din pricina răcorii, am fost nevoiți să ne adăpostim și să cîntăm înăuntru. Fetele se apucară atunci să danseze. Eu cîntam la ghitară — Pablo în sus, Pablo în jos — dar nu eram mulțumit ; mi-a plăcut întotdeauna să cînt cu cineva care se pricepe, dar aceia nu voiau decît să țipe care mai de care. Am cîntat și în drum spre casă, și unii mă îngînau. Ceața îmi umezea mîna. Eram sătul pînă în gît de viața pe care o duceam.

Acum, că Amelio ajunsese la spital, nu mai aveam cu cine să stau de vorbă și cui să-mi descarc sufletul. Știam cu toții că e inutil să te duci la el pentru că urla și înjura zi și noapte și nu recunoștea pe nimeni. Ne-am dus să-i vedem motocicleta, care mai zăcea încă în șanț, proptită de un stîlp. I se rupsese furca, îi sărise o roată, și numai printr-o minune nu luase foc. Pe jos nu era

sînge, ci benzină. Veniră pe urmă s-o ia cu un cărucior. Nu mi-au plăcut niciodată motocicletele, dar a lui era ca o ghitară sfărîmată. Noroc că Amelio nu mai recunoștea pe nimeni. Pe urmă se zvoni că s-ar putea să scape. Eu mă gîndeam la toate astea în timp ce serveam lumea în tutungerie; nu mă duceam să-l văd pentru că și așa ar fi fost degeaba și nu mai vorbeam cu nimeni despre el. Mă gîndeam, în schimb, seara, în drum spre casă, la tot ce vorbisem cu ceilalți, fără să spun însă nimănui că eram singur ca un cîine, și asta nu numai pentru că nu-l mai aveam pe Amelio — din aceeași pricină îmi lipsea și el, de altfel. Lui i-aș fi spus poate că vara aceea avea să fie ultima și că mă săturasem de cîrciumi, de tutungerie, de ghitară și de tot. El pricepea lucrurile astea.

Aflarăm pe urmă că Amelio era tot în ghips și că se terminase cu picioarele lui. Eu mă gîndeam zi și noapte la asta și mi-ar fi plăcut să nu-mi mai vorbească nimeni despre el. Acum se spunea că în noaptea aceea fusese și o fată cu el, că zbura pe cîmp, fără să i se clintească nici măcar un fir de păr din cap, și că goneau ca doi nebuni, erau amețiți și... azi așa, mîine așa, ulciorul nu merge de multe ori la apă. Dar cîte nu se spuneau! Pe fată mi-o arătară într-o dimineață pe cînd trecea pe promenadă, prin fața tutungeriei. Era înaltă, bine îmbrăcată. N-ar fi zis nimeni, văzînd-o, că făcuse ceea ce făcuse. Se potrivea de minune cu Amelio, asta da. Mi-era ciudă cînd mă gîndeam că toată vara bătuseră șoselele, strîns lipiți pe motocicletă. Pentru o fată ca asta făcea să-ți spargi chiar și capul. Ziceau că acuma se ducea să-l vadă. Foarte bine. Nu mai trebuia să ne ducem noi.

Nu prea stăteam la tutungerie în zilele acelea. Ieșeam de unul singur și mă duceam pe malul Padului. Mă așezam pe o scîndură și mă uitam la oameni și la bărci. Era o plăcere să stai la soare dimineața. Aș fi

vrut să înțeleg de ce eram așa sătul de tot și de ce tocmai acum, cînd mă simțeam mai singur ca un cîine, nu mai voiam să știu de ceilalți. Mă gîndeam că Amelio nu putea să șadă jos și că n-avea să mai poată merge niciodată. Amelio nu trăia decît pentru asta — toată ziua încerca motoare — cum ar mai fi putut trăi de-acu înainte? Poate c-ar fi putut merge cu barca. Da, dar chiar dacă ai bani, n-ajunge o barcă sau o ghitară, n-ajunge nimic ca să te simți mulțumit. Îmi dădeam seama de toate astea judecînd după mine. Ce n-aș fi dat să știu cum trăia Amelio înainte de a-și rupe spinarea! Poate tocmai pentru că nu-i păsa de nimeni și-i scoteai cu cleștele vorba din gură, poate tocmai de aceea nu-mi trecuse niciodată prin gînd să stau de vorbă cu el. Petrecusem atîtea seri împreună — ghitara cînta și ne plăcea și lui și mie — beam cîte un păhărel, pe urmă el se întorcea pe promenadă, iar eu, la tutungerie. Nu-l știam altfel decît cu scurta lui impermeabilă de motociclist. Intra pentru o clipă în tutungerie și zicea: „Diseară?" Iubitele nu și le arăta niciodată nimănui. Dacă nimereau și alții la ospătărie, el rămînea la masa lui.

Într-o dimineață intră hotărîtă, rîzînd, fata de pe promenadă și mă întrebă cine e Pablo.

— Eu sînt Linda, zise. M-a trimis Amelio, care s-a întors acasă, dar nu se poate mișca. Vrea să mai vadă pe cîte cineva.

Maică-mea, care era în prăvălie, se interesă cum îi merge lui Amelio. Vorbiră nițel între ele, iar Linda se uita în jur. Era veselă: îți dădea curaj. Nu mai auzisem pe nimenea vorbind astfel despre cele întîmplate.

La Amelio m-am dus a doua zi și l-am găsit în pat, cu fereastra deschisă. Nu aminti nimic despre trecut, nici despre faptul că trimisese să mă cheme. Era tot așa de mare și de lung ca întotdeauna și purta un maiou galben: fața îi era aceeași, dar abătută, ca o față de om

nedormit. În cameră era dezordine. Prin fereastră intra încet ceața. Aveai impresia că ești în stradă.

Nu-l întrebai cum se întîmplase, pentru că se știa. El mă întrebă ce mai fac și dacă în lunile acelea cîntasem mult la ghitară. Ridicai din umeri.

— Aș! Scosei pachetul și aprinsei pentru amîndoi. Am fost și-am văzut motocicleta, îi spusei. În ce hal era! Vinzi bucățile ?

— O motocicletă se repară, făcu el. Motocicletele n-au picioare.

Ceața care intra îmi umezea mîinile. Afară era răcoare, era dimineață.

— Ascultă, îi spusei, nu ți-e frig?

— Închide, e frig.

Trecui prin fața oglinzii și-l văzui reflectat. Din pat, de unde se afla, el se vedea toată ziua, ca atunci cînd te apleci dintr-o barcă. Vedea întîi păturile, pe urmă o bucată de cearșaf, pe urmă maioul, și fața, și fălcile, și tot fumul din cameră.

— Fumezi mult? îl întrebai.

Scutură scrumul cu degetul și rînji nițel.

— Asta e prima. Le isprăvesc noaptea.

Venisem de la tutungerie cu un pachet de o sută și nu știam ce să fac cu el. Prinsei momentul și i le pusei pe pat, printre ziare.

— Din ziua aceea nu mi-am mai luat ghitara cu mine la plimbare, spusei. Sînt sătul. Merită să cînți la ghitară ca să distrezi o mînă de idioți care se întîlnesc seara pe cîmp? Fac scandal, fac nebunii, ce rost are ghitara? De-acu înainte, dacă vreau să cînt, o să cînt de unul singur.

— Nici cînd ești singur nu-i bine, zise Amelio. Norocul tău că nu trebuie să cînți pentru bani.

Puteam să-i spun că eram sătul de viața pe care-o duceam și c-aș fi preferat să-mi cîștig existența cîntînd

la ghitară? Că lumea era mare și că voiam altceva? Că voiam s-o cutreier și să-mi schimb felul de viață? În dimineața aceea știam doar atît: că aveam să fac ceva. Totul urma să vină mai tîrziu.

— Dacă ți-ai cîștiga existența cîntînd la ghitară, ai înțelege ceva din viață, zise Amelio, aruncînd mucul și întinzîndu-și capul. Era slab, mărul lui Adam îi ieșea în afară ca un os.

M-am dus din nou după vreo alte cîteva dimineți. Îmi plăcea ora aceea pentru că nu era nimeni acasă. Intram prin bucătărie împingînd ușa, întrebam dacă e voie și mă pomeneam în odaia aceea veșnic rece, cu geamurile deschise.

Amelio ședea în frig ca să se simtă ca pe promenadă. Cînd nu se rezema în cot, ca să se întoarcă pe-o parte, ședea mereu cu nasul în vînt, ca să tragă bine aerul în piept. Eu mă așezam pe marginea patului, ca să nu-i ating picioarele.

— Doare?

El mă privea fără să clipească. La unele întrebări nu răspundea. Era Amelio. Răspundea așa, tăcînd. Îl întrebai o dată dacă venea cineva să-l vadă. Îmi arătă din ochi un buchețel de flori într-un pahar lîngă pat.

— Îți merge bine, îi spusei.

Nu știam să-i dau curaj. Mi se părea că are mai mult curaj decît mine. Nu vorbea despre însănătoșire. Nu vorbea despre nimic. Era Amelio. Eu mai spuneam cîte ceva; uneori mă însuflețeam, el mă asculta, răspundea în șoaptă.

— Și nu te mai duci pe cîmp? zicea.

— Trebuie că s-a întîmplat ceva cu mine. Nu mai am chef de nimeni. Nici tutungeria nu-mi mai place. S-ar zice că n-am chef să mă apuc de nimic, dar nu cred. Sînt atîția oameni pe lume, și toți fac cîte ceva, toți

trăiesc. Tu, care erai mereu în mișcare, trebuie să știi. Folosește la ceva să stai în casă ?

— Dar vreo fată ai?

— Ce importanță are asta? Cînd o lași, te simți mai bine.

— Depinde.

De ce vorbeam așa tocmai cu el, care era un infirm ? Nu știam cu cine să vorbesc. Îmi dădeam seama de-abia după aceea, pe stradă, cînd mă simțeam ușurat că ies la aer, că scap de mirosul de pături și de murdărie, de efortul de-a vorbi. Atuncea mi-era rușine că spusesem că am să fac așa și pe dincolo, că aveam să caut, să cutreier lumea, fiindcă ce-l interesau toate astea pe el, care era un infirm țintuit în pat?

Într-un rînd mă întîlnii în poartă cu Linda, care tocmai ieșea. Îmi aruncă o privire și trecu mai departe. Eu urcai scările încet, ca să nu-l prind cu gîndul la ea, și-mi ziceam: „Dacă veneam puțin mai devreme, îi găseam împreună“. Pe vremea aceea nu prea știam multe despre fete, chiar dacă vorbeam ca unul care era pățit. Fete întîlneam seara la cinema, și mai devreme în barcă, sau la dans, ca și pe cele care veneau la tutungerie. Dar asta nu însemnează o fată, o iubită. Nu știam încă nimic. Intrai la Amelio bătînd în ușă, ca să mă audă. Ședea rezemat de pernă și fuma; mucul îi atîrna lipit de buză. De data asta îl întrebai cam cînd credea că are să poată părăsi patul. Între timp adulmecam parfumul Lindei și pricepeam de ce era deschisă fereastra. Nu fui atent la ceea ce-mi răspunse, căci căutam din ochi florile și nu le găsii.

— Nu ți-a mai adus nimeni flori, spusei.

Pe scaun erau o ceașcă și o farfurioară murdare. Pe pat, în mijlocul ziarelor, impermeabilul întins, și în dimineața aceea camera era într-o mare dezordine. Era frig ca de obicei. Noaptea plouase, dar pe promenadă

ieșea soarele. Se auzeau strigăte din piață și forfota oamenilor.

— Îți convine să vin la ora asta? îl întrebai.

Amelio ridică din umeri și scăpă mucul.

— Du-te dincolo și ia un pahar, zise.

Cînd m-am întors, își vărsase dintr-o sticlă, care stătea pe podea, o ceașcă de coniac și-mi turnă și mie una.

— În loc de flori ai primit lichior, spusei. Nu-ți face rău la ora asta?

Înghiți, apoi răspunse :

— Doar nu trebuie să umblu.

Era bun; încă de pe atunci îmi plăcea cîte un păhărel dimineața.

— Nu bea prea mult, spusei.

Scosei alte țigări ; nu știam niciodată cînd să i le las; i le pusei pe scaunul cu farfurioarele. El se uită la ele și-și puse ceașca jos. Nu-i era gîndul la țigări.

— Problema e cărucior sau cîrji, zise el deodată. Paralizie.

Eu mă așteptam la clipa asta încă din ziua cînd venisem la el pentru prima oară. Toate discuțiile dinainte fuseseră doar vorbe goale. „Ia te uită, mă gîndii, nu s-a ras nici măcar pentru ea!" Nu vorbii; făcui doar o strîmbătură, ca și cum n-aș fi crezut. Mă gîndii că afară e soare. Întorsei ochii către pat, fixînd locul unde-și avea picioarele.

— Ce spun doctorii?

— Din partea lor...

Răsuflînd din greu, dădu la o parte păturile, sprijinindu-se în cot. Și-și dezveli coapsele, acoperite de păr și slabe, complet uscate de la șold pînă la genunchi. Păreau moarte, două crengi moarte de pom uscat, și nu mai groase decît îi era brațul. Dar maioul se termina mai sus. Mă prefăcui că-i privesc picioarele.

El nu vorbea ; eu nu vorbii. Se răsucea în cot, iar picioarele îi erau moarte. Aruncai o privire spre fereastră. Spusei :

— Ți-e frig.

Făcu semn din cap că nu și se încruntă. Atunci mă ridicai și mă dusei să închid fereastra.

În seara aceea Linda veni să mă caute la tutungerie și mă întrebă dacă am vești despre Amelio.

— Nu v-ați văzut ? întrebai mirat.

— Știu că i-au scos ghipsul, zise ea. E groaznic.

În tutungerie erau Lario și Chelino, care o ascultau și se uitau la ea. Puțin după aceea ea mă întrebă cînd mă duc să-l văd.

Chelino se vîrî numaidecît pe fir și începu să spună prostii.

— Preferă să fie vizitat de fete...

Eu pe Chelino nu-l puteam suferi nici pe-atunci : era dintr-aceia care se țin de capul tău și-ți spun : „Diseară ne distrăm", iar tu cînți la ghitară, și cîntați și beți împreună, și-apoi a doua zi auzi că ghitara ai cumpărat-o cu banii maică-ti și că, dacă le-ai dat tuturor țigări, ai făcut-o ca să nu plătești vinul și că ești prieten cu Amelio pentru că el e un răzvrătit și că tu ești un rahat. Dar Linda îi aruncă o privire din acelea pe care le arunca ea rîzînd și-ți dădeai seama că rîde ca să nu fie nevoită să-i răspundă.

Mă întrebă dacă vreau să mergem împreună să-l vedem.

Iar cînd am ajuns pe promenadă, se uită înapoi și-și încetini pasul.

— Lui Amelio îi e rău, zise. N-are să mai poată umbla niciodată. Vreau să știu ce vă spune vouă cînd vă duceți la el.

— Nu mă duc decît eu...

— Nu, zise Linda, are mulţi prieteni care se duc să-l vadă.

— Nu-i cunosc.

— Fii cuminte, Pablo, zise Linda rîzînd, şi mă luă de braţ. Hai să ne plimbăm. Nu vreau să urc la Amelio. Ascultă, eu prietenilor le spun pe nume, să ştii.

În seara aceea ne plimbarăm mult, vorbind despre tot soiul de lucruri. Eu mă simt bine seara cînd am timp să mă îmbrac şi-mi place o cravată asortată, dar Linda îmi spuse că nu nimerisem culoarea.

— Am ieşit aşa cum eram, ca să mergem la Amelio, nu?

— Nu-i nimic. Astă-seară stăm de vorbă.

Cînd i-am spus c-o întîlnisem în poarta casei lui Amelio chiar în dimineaţa aceea, nu-mi răspunse. Nu voia să ştie de asta. Încetă cu flecăreala şi schimbă vorba rîzînd. Îmi povesti de vremea cînd făcea excursii cu Amelio, cum zburase în şanţ, de rochia pe care şi-o rupsese.

— Dar de ce sîntem împreună astă-seară? zise la un moment dat, oprindu-se. Treceam printr-o piaţă micuţă, pe unde nu mai fusesem niciodată.

— Unde mergem?

— Aha, voiam să te întreb dacă nu l-am putea ajuta...

Vorbea schimbîndu-şi brusc dispoziţia, aşa, de parcă ar fi băut. Dar nu era proastă. Era obositor să-i urmezi şirul gîndurilor cînd vorbea. O ţineam de braţ şi vorbeam. De fiecare dată cînd trebuia să-i spun tu greşeam. Eram transpirat.

— Vreau să-l văd pe Amelio în picioare, vreau să-l văd umblînd, zicea supărată.

— Nu pe motocicletă?

— Şi tu de ce n-ai motocicletă?

Atunci îi spusei că fiecare om are meseria lui şi că Amelio fusese mai vrednic decît mine şi că eu trăiam pe promenadă şi că mă ocupam numai de tutunuri şi de ciclişti.

— Dar ceva tot faci.

Nu mă gîndeam la asta, şi ea îmi spuse că ştiam să cînt la ghitară.

— Cînţi bine ?

— Ştiu eu?...

— Vreau să te aud şi eu într-o seară.

— Atunci trebuie să ne mai întîlnim o dată, îi spusei rîzînd.

— Se înţelege, zise ea.

Ne aşezarăm într-o cafenea, şi în felul ăsta putui să-i văd bine faţa. Cînd vorbea, se uita drept în ochii mei. Eu mă gîndeam la picioarele lui Amelio.

Ca să-mi dau seama dacă le văzuse şi ea, îi povestii despre ceea ce se întîmplase în dimineaţa aceea. Făcu o strîmbătură şi închise ochii; mă lăsă să vorbesc. Nici nu isprăvisem, că-mi puse o mînă pe braţ şi zise iute:

— Trebuie să-l ajutăm. Nu mai poate munci.

— Nici eu nu muncesc. Trăiesc cu ai mei.

— De ce nu cînţi într-o orchestră?

Trebuia să fie o seară ca aceea ca să vină vorba despre asemenea lucruri. Eu nu mă gîndisem niciodată la aşa ceva. Ghitara mai mergea la ospătărie, mergea la capătul promenadei. Nu era o meserie. Îmi plăcea să cînt la ghitară cînd eram singur.

— La dans mergi?

Hotărîrăm să mergem o dată să dansăm. Ne despărţirăm sub colonade. Locuia în piaţa Castello.

II

Nu i-am spus că ieșisem cu Linda. Acum, cînd intram, primul lucru pe care îl simțeam era parfumul ei. Fereastra era deschisă, dar îi simțeam parfumul și în frig. Mă uitam pe jos la mucurile de țigară să văd dacă erau murdare de ruj.

— Ai să vezi c-ai să te faci bine, ziceam. Nu-ți trebuie decît exercițiu.

— Ce exercițiu?

— Cînd erai copil n-ai învățat să mergi?

— Cu ce picioare?

Nu-mi mai vorbea despre flori. Nu se mai rădea. Isprăvise sticla de coniac.

— Dacă continui tot așa, le sperii, ziceam.

— Pe cine?

— Pe fete.

Într-o dimineață îmi spuse să-mi aduc ghitara. În zilele acelea era de ajuns să-mi spun în șoaptă: „Fii cuminte, Pablo", ca să mă simt fericit. Venii cu ghitara și, așezat pe pat, încercai să cînt. El mă asculta cu capul pe pernă. Închidea ochii, ca Linda. Dar nu-și dădu seama cît de prost cîntam. Nu spuse nimic. Îi spusei eu:

— Mîine aduc ceva de băut.

A doua zi dimineața mă așezai la cafenea în fața casei lui și așteptai cîteva ore, să văd dacă iese Linda. O văzui ieșind pe mama lui Amelio, văzui lume intrînd și ieșind, dar Linda nu veni. Urcai cu sticla și ghitara la ora obișnuită și cîntai mai cu chef de data asta; băurăm și vorbirăm. Nu mai eram așa de sigur că simt parfumul Lindei. Mă așezai și în alte dimineți la pîndă în cafenea. N-o văzui trecînd.

— Ascultă, îi spusei într-o dimineață, ai avut noroc c-ai pățit-o numai tu. Erați beți. Ia gîndește-te puțin.

— M-am gîndit.
— Fata n-a pățit nimic ?
— Femeile nu pățesc niciodată nimic.
— Dar erați beți ?
— Cine spune-așa ?
Într-un rînd mă întrebă dacă mă duceam să dansez.
— N-am chef, spusei. Mă plimb.
— N-ai chef de femei ?
— Nu-i anotimpul, răspunsei. Te lipsești tu de ele, mă pot lipsi și eu.
— Oglinda aceea... zise. Parc-ai fi la cinema.
— Aș vrea ca femeile să mă caute ele pe mine. Să stau în pat ca tine. Oricum, e tot un drac.
Amelio se privea în oglindă, fără să răspundă.
— Nu muncești, nu umbli după fete, zicea. Ești tînăr. Și pari mulțumit.
Din ziua aceea, cînd mă duceam la el încercam să-mi închipui că n-o văzusem niciodată pe Linda. Mă gîndeam la picioarele lui Amelio și la motocicletă. Dar îmi venea în minte Linda. O simțeam lipită de brațul meu, și atingîndu-mi genunchiul în dans, și rîzînd, și umblînd.
N-am cîntat de prea multe ori în odaia lui Amelio. Nu ne puteam îmbăta în fiecare dimineață. După-masă nu mă duceam la el. Era acasă maică-sa, care se învîrtea prin bucătărie și nu ne lăsa să bem. Într-o zi mă ținu de vorbă în prag, dar nu plîngea și nici nu ridica glasul, căci nu voia să audă Amelio, și-mi spuse că, pe cînd era mic, taică-su îl bătuse o dată de-l lăsase lat pentru c-o ștergea cu bicicleta cine știe pe unde, și că Amelio suferise de dureri de cap luni de zile și că un doctor îl vindecase făcîndu-i o injecție, tocmai acolo, în bucătărie. Ce rost are acum spitalul, dacă te țin acolo atîta amar de vreme și tot nu te vindecă ? Îți mănîncă

banii, și pe urmă te trimit acasă. Acum Amelio nu mai era bun de nimic. Auzind-o vorbind așa, ca să se descarce, îmi fu rușine de mine că adusesem ghitara și-i spusei că Amelio e un băiat de treabă și că avea să găsească cu siguranță ceva de lucru.

— Cîștiga și cheltuia, zise ea, cheltuia cu toți. A făcut cineva cît de cît ca să-i întoarcă vreun ban ? Am vîndut aparatul de radio, am dat gata libretul. Dar aceia ce i-au dat ?

— Are prieteni. Ținem la el.

— Vin numai ca să stea de vorbă...

Amelio începu să strige din camera lui să mă lase să plec acasă.

— Cînd ești sănătos nu te gîndești la cei bolnavi, mai adăugă bătrîna.

De data aceea eu fui acela care-o întrebă pe Linda — noaptea pe deal — de ce nu făceam ceva.

— Eu am făcut destul, zise scurt. La spital l-am îngrijit. Pe vremea cînd tu nu știai nici măcar unde era. L-am scos din toate încurcăturile. Ia întreabă-l nițel cine i-a salvat banii la Novara ?! Nu, nu-l întreba nimic, adăugă numaidecît, apucîndu-mă de braț. Să nu cumva să te întrebe el ceva.

De-abia cînd vorbea așa pricepeam eu cine e Linda. Ne povestisem atîtea în seara aceea, glumisem o mulțime, dar era de ajuns o singură clipă ca să mă înspăimînte. Dacă ne-am fi luat la ceartă în clipa aceea, n-aș mai fi văzut-o niciodată. Nu știam unde locuiește și nici din ce trăiește. Nu făceam decît să glumim. Glumeam despre orice. Era o plăcere să glumești cu ea, era un fel de-a te înțelege. Dar simțeai că era alta.

— Amelio și-așa nu dansa cu tine, îi spusei la întoarcere. Nu facem nici un rău dacă ne ducem să dansăm.

— Ai dreptate, răspunse.

Vorbirăm despre Amelio, care nu mai putea să danseze, dar putea să se îmbete, putea să stea pe scaun, putea să facă și dragoste. Ea zicea că Amelio avea, probabil, chef să facă dragoste.

— Toți au chef de asta, zicea, nu știi ?

Pe urmă mă întrebă, glumind, dacă Amelio nu-mi ceruse niciodată să-i găsesc o femeie.

— I-aș fi trimis eu pe cineva, zicea, dar nu cunosc nici una. Nu cunosc decît bărbați.

— S-o găsi oare vreo femeie care să se ducă la el ?

— De ce nu ?

Atunci spusei :

— Ar fi cazul să te duci tu.

— Nu vreau să-i fac una ca asta, răspunse.

A doua zi Linda îmi spuse că voia să știe cînd mă duc la Amelio, ca să vină și ea.

— Vreau să aud și eu ce vorbiți, zise. Ce vă spuneți voi, bărbații, între voi.

M-am dus la ora cînd era maică-sa plecată și mi-am luat și ghitara. Rămăsese puțin vin și-l băurăm. Așezai ghitara pe pat, iar el o luă și începu să-i ciupească corzile. Ședea tăcut și asculta cu capul plecat. „Dacă ar ști să cînte, mă gîndii, ar putea să iasă în cîrji și să cerșească." Și atunci îmi dădui seama că cerșetorii, toți cei care stau pe la colțuri de străzi și sînt infirmi, sînt orbi, sau plini de bube, au fost pe vremuri tineri ca Amelio. Cine știe dacă Linda nu se gîndea și ea la asta ?! Mă apucă ciuda că trebuia să vină și ea în dimineața aceea.

Cînd Amelio îmi înapoie ghitara, mă apucai să cînt liniștit, închipuindu-mi c-aș fi singur și, încetul cu încetul, începu să-mi placă și nu-mi mai venea să termin, căutînd treceri de la un motiv la altul. Nu știu dacă

Amelio mă înțelegea. El era din cei cărora le place cum sună o ghitară, le place mîna care cîntă, îndemînarea, nu finețea. Putea înțelege un motiv, dar nu și trecerile de la un motiv la altul. Se uita la degetele mele.

La un moment dat ridic capul și-o văd pe Linda în prag, cu degetul pe buze, mulțumită.

Amelio se ridicase într-un cot.

Linda începu imediat să vorbească și zise că pe ea n-o trezea nimeni dimineața cîntînd la ghitară și că ne ascundeam, dar că de data asta voia să asculte și ea. Veni lîngă pat și se uită la Amelio, îi atinse pătura. Nu spuse nimic despre sticla de vin așezată pe podea. Eu mă ridicai de pe marginea patului ca să șadă ea.

— La ora asta ? făcu Amelio, cu glas întunecat. Dar se întinse și părea calm.

Eu pricepui că trebuia să plec, s-o șterg, căci totul era zadarnic. Linda avea un fular de mătase albastră și se mișca prin cameră de parcă ar fi fost de totdeauna acolo.

— Chefuiți de mult ? zise morocănoasă. Vreau să mă distrez și eu cu voi. Pe urmă îmi spuse : Nu vorbești ? Ascultă, Pablo, ne spunem pe nume doar. I-ai spus ?

Amelio tăcea și se privea în oglindă.

— Nu mai ai chef de cîntat ? zise Linda. Mă duc să fac o cafea. Vezi că ascult.

Trecu în bucătărie. Ghitara mă apăsa greu pe braț. Aș fi dat orice ca să fiu în bucătărie.

— Fă cum vrei, îmi spuse Amelio. Dacă vrei să cînți, cîntă.

Atunci mă așezai pe pat și pusei ghitara lîngă mine. Nu cîntam, o atingeam doar. Mă prefăceam că mă gîndesc și că nu iau seama la ce se petrece în jur. Amelio își aprinse o țigară. În bucătărie se auzea zgomot de cești.

Linda strigă :
— Vino de mă ajută !
O întîlnii în ușă și-i aruncai o privire. Ținea în fiecare mînă cîte un pahar și-mi spuse că pe-al meu să mi-l iau singur. Trecînd pe lîngă mine, mă izbi cu șoldul.
Cînd m-am întors, își vorbeau.
— Ți-ar face mai bine să bei cafea decît vin, îi zicea.
— Lasă-mă în pace, răspunse Amelio.
Pe urmă vorbirăm despre motocicletă. Linda îl întrebă dacă venise omul acela s-o vadă.
— S-o văd eu mai întîi, zise Amelio, și apoi o să stăm de vorbă.
— Nici eu n-am nici un ban, zise Linda. Bine stă numai Pablo.
Mă privea. Amelio se uită și el la mine.
— Nici nu cînți, nici nu vorbești, zise Linda rîzînd. Și nici să-mi spui pe nume nu vrei. Te mai gîndești și acum să faci ceva pentru Amelio ?
Amelio zise :
— Ce legătură are una cu alta ?
Așezasem ghitara pe pat. Spusei furios :
— Vrei să cînt ?
Reluai motivul de mai înainte și-l cîntai ca un nebun. În surdină, dar fără să știu bine pe ce coarde-mi alunecă mîna. Și, cîntînd, simțeam că-mi place și de data asta motivul, era ca un fel de desfătare, dar știam că, oricum, tot zadarnic e totul și că ar fi trebuit să fiu jos în stradă. Mă ascultară fără să vorbească, și la sfîrșit Linda făcu o strîmbătură.
Amelio spuse că-l cîntasem bine.
— Nu-ți vine să dansezi ? zise Linda, luîndu-i paharul din mînă. Ți-aduci aminte de seara aceea cînd am dansat la Gigi, după o singură ghitară ?

Amelio se însufleți.

— Ți-aduci aminte, continuă Linda, era un frig de-și ridicaseră toți gulerele în sus. Și, ca să reziste, cel care cînta la ghitară își muia mîinile în alcool.

— Iar pe stradă era ghețuș, zise Amelio. În noaptea aceea am alunecat.

— Ce nebunie ! În ianuarie, sub un portic... Linda strînse un ziar de pe jos și zise : Citești toate ziarele ? Pe urmă se întoarse spre mine : Toate jurnalele din Torino sînt ale lui.

Eu o privii, fără să spun nimic.

— Pablo, în schimb, e ca mine. Nu citește nici un ziar.

— Nu pierde prea mult, zise Amelio.

Nu mai știam ce să fac. Nu știam dacă Linda e sătulă de mine. Nu știam dacă Amelio pricepuse. Mă uitam la ei cum vorbesc. Aș fi vrut să fiu afară, pe malul Padului. Mă gîndeam la Linda în odaia aceea numai cu el.

Spusei, ridicîndu-mă :

— La revedere. Mă duc acasă.

— Nu vrei să mai rămîi ? zise Linda și se uită urît la mine.

— Nu vreau nimic, spusei repezit. Trebuie să plec.

— Ești supărat pe mine ? întrebă Linda.

Ridicai din umeri și vîrîi ghitara în husă. Îmi venea s-o sparg în două.

— Dă-mi măcar o țigară, zise Linda.

— Sînt pe pat. Și plecai.

Toată dimineața aceea hoinării fără nici un rost. Burnița și era noroi. Eram undeva pe la marginea orașului, pe o ulicioară pierdută, și-mi veni în minte noaptea aceea cînd umblasem cu Linda și ea se oprise în piațetă și spusese : „Oare de ce sîntem împreună ?“ Cine știe

pe unde o fi piațeta aceea... Mă oprii. Pe străduță nu trecea nici țipenie de om.

Linda, în schimb, fusese să mă caute la tutungerie și-mi lăsase un bilet. Spunea doar atît că, după ce aveau să-mi treacă toanele, să mă duc să-l văd pe Amelio, fiindcă era singur. Îl scrisese pe tejghea, spera deci să mă găsească acasă.

Nu m-am dus la Amelio ; în zilele acelea am stat mult la tutungerie. Ședeam tot timpul în pragul ușii, și numărul țigărilor pe care le fumam era mult mai mare decît al celor pe care le vindeam. Dar în unele dimineți cu ceață și soare mă gîndeam că Linda urca scările la Amelio și stăteau de vorbă, că-i atingea păturile, îl săruta și-l îmbrățișa. Pe urmă mă gîndeam la glasul Lindei cînd voia să-l mîngîie și-i spunea : „Ți-aduci aminte ?“ Poate că se culcau și acum împreună. Seara ieșeam cu unul și cu altul, cîteodată cu Lario, cîteodată cu ceilalți, și mă duceam la femei, mă duceam la cinema, nu mai vorbeam despre Amelio, și dacă vorbea cineva despre el, eu tăceam. Dar mă gîndeam : „Toate astea pentru o nimica toată. Pentru că Linda e o proastă.“ Și totuși știam că nu e proastă și că în fond îl prefera pe Amelio, așa infirm cum era, și nu pe mine, care nu știam să fac altceva decît să cînt la ghitară, ca individul acela care-și vîra mîinile în alcool. Și așteptam, convins că n-are să mai vină niciodată.

Și totuși veni, c-o înfățișare mulțumită. Intră hotărîtă — nu era nimeni în tutungerie — și mă întrebă dacă-mi trecuse. În clipa aceea se întoarse maică-mea, și Linda, serioasă, cumpără timbre. Atît de serioasă, că maică-mea nici n-o recunoscu. „Uite, mă gîndeam, asta-i Linda.“ Dar pe urmă mă chemă s-o însoțesc pînă la ușă și-mi spuse că nu-l mai văzuse pe Amelio. Avea la gît același fular.

— Vrei să ieșim diseară ? mă întrebă.

III

Începurăm să ieşim din nou împreună, şi de data asta era limpede că eram doi, şi nu nişte simple cunoştinţe. Linda ştia multe locuri pe deal unde bărbaţii şi femeile veneau cu maşina şi unde costa ceva mai mult, dar puteam fi siguri că nu ne cunoaşte nimeni şi unde n-ar fi venit nici Lario, nici ceilalţi. Dansam liniştiţi, şi pe urmă ne aşezam la o măsuţă şi stăteam de vorbă. Linda mă întrebă dacă-mi plăceau orchestrele.

— Tu, care ştii să cînţi la ghitară... trebuie să fie frumos, zicea. Cînţi într-adevăr bine. De-abia în ziua aceea am priceput cine eşti. De ce nu-ţi aduci ghitara aici, la *Paradis* ?

— Eşti nebună. Ne-ar da afară.

— Atunci hai să dansăm.

Pe urmă, cînd se stingeau o parte din lumini, începurăm să ne sărutăm. Linda dansa strîns lipită de mine şi-mi căuta gura. Ştiam de mult că avea să se sfîrşească aşa, dar cu Linda era cu totul altceva. Nu părea un lucru interzis. Să stau lîngă ea şi să n-o ating nu puteam.

Încetul cu încetul nici nu ne mai duceam în altă parte decît la *Paradis*. Era răcoare printre plante. Eu mă gîndeam la o maşină, sau la motocicleta lui Amelio.

— Cu Amelio veneai aici? o întrebai într-o seară.

— Vin întotdeauna cînd pot.

— Veneai singură?

— Într-un local nu eşti niciodată singur.

— Ascultă, îi spusei, spune-mi tot ce-ai făcut cu Amelio.

Mă privi rîzînd.

— Nu-ţi ajunge c-am ieşit să dansăm astă-seară? Nu e mai bine să dansezi decît să vorbeşti despre ceilalţi ?

Pe urmă adăugă: Duceam o viață agitată. Călătoream la Novara, la Saluzzo, la Casale. Mă ducea cîteodată cu motocicleta. Plecam de dimineață. Eu îmi vizitam clientele.

Îmi povesti cum îl cunoscuse, cu un an înainte. Plecase pe Riviera, ca să ducă modelele. Făcuse o baie în mare și își uitase eșarfa albastră pe plajă.

— E foarte frumoasă, zise. Acuma nu se mai găsesc.

A doua zi se dusese la curse. Apăru un lungan, din a cărui jachetă de piele ieșea un petic de mătase albastră. „Fularul acela e al meu." Amelio și-l scosese de la gît, îl mirosise și spusese: „Să vedem; pe urmă îi mirosise umărul. Aveți dreptate." Așa se cunoscuseră.

— Nu știam că Amelio se pricepe la parfumuri.

— Amelio e un băiat și jumătate!

În seara aceea, dansînd, căutam parfumul Lindei, și aș fi vrut să fiu la mare, să stau la soare împreună cu ea și să mă trezesc dimineața cu ea, să iau trenul, să muncesc, să mă plimb și să știu tot: ceea ce fusese cu Amelio, ce i se întîmplase de cînd era mică, să-i cunosc toată viața. Linda își dădu seama că-mi tremurau mîinile și-mi întinse gura să i-o sărut; mă luă de braț în drum spre măsuța noastră.

— Ce ai ? mă întrebă, roșie la față.

În seara aceea se întîmplă totul; îmi amintesc că Linda era foarte agitată. În seara aceea îl întîlnirăm pe Lubrani. În local ne mai salutau cîte unii, din cînd în cînd, dar Linda nu țipase de uimire la nici un salut. El veni pînă la masă și-i zise:

— Ești aici!

Linda țipă și-l apucă de mîini. Eu de-abia atunci văzui că era gras, o matahală de sînge, cu mustăți și palton. Începură un dialog animat, așa că pînă la urmă fui nevoit să schițez un salut, iar chelnerul veni să-i ia paltonul.

Zise:

— Lubrani, şi se aşeză.

Vorbea cu Linda şi mă măsura. El era cel care vorbea. Linda rîdea. Făcea parte din oamenii aceia care, atunci cînd vorbesc, par că le gîdilă pe femei. Venise să danseze, venise să privească. Să găsească ceva. Îşi atingea părul şi zicea:

— E cărunt.

Linda îl asigură că aşa ceva se poate găsi peste tot. Se uita la el cu gura căscată. El o privea neîncrezător.

— Se pare că tu ai găsit ceva, bolborosi printre mustăţi. Dansează cu mine dansul ăsta.

Îmbrăţişîndu-l, Linda îmi făcu un semn cu mîna şi rămăsei să-i privesc, nedumerit, ascultînd muzica şi paşii. Şi între timp mă gîndeam la plantele de afară, la strada rece, la toate sălile de dans, la cei care rîdeau, care se bucurau, care aveau bani, dar Linda era acolo înăuntru, avea să se întoarcă îndată şi trebuia să isprăvim discuţia dinainte.

Se termină dansul, dar nu-i văd. Pe urmă aud vocea Lindei. Şi vine ea, vine Lubrani, mai vine încă o fată blondă şi se aşază. Eu mă gîndeam: „Asta caută un peşte". Lubrani ne spuse că voia să sărbătorească întîlnirea şi comandă vin alb şi lichior. Pe blondă o găsise Linda; îi zicea pe nume, Lili, şi voia s-o combine cu Lubrani. Ba şi spuse:

— Dacă ar şti Clari!

Dar Lubrani vorbea numai cu Linda, iar fata aştepta, uitîndu-se de jur împrejur; Lubrani îşi puse braţul pe speteaza scaunului ei, bătînd-o pe umăr, de parc-ar fi fost fiica lui. Acum vorbeau despre trecut, despre vremea cînd Linda ducea pachete şi cutii la teatru, iar Clari făcea scene.

— Biata femeie, zise Linda, e tot frumoasă?

— Am fost silit s-o iau la mine, spuse Lubrani uitîndu-se urît la mine, ca și cum eu aș fi fost de vină.

Ca să-i fac plăcere, zîmbii.

— Dar din cînd în cînd fuge, continuă Lubrani, căci tot vrea să mai cînte. Acuma trebuie să fie la Napoli.

Și ne invită să bem, ne turnă tuturor lichior.

Orchestra începu să cînte, și el se ridică, o luă pe Lili, fără să scoată o vorbă, și începură să danseze.

— De unde l-ai mai scos și pe nătărăul ăsta ? o întrebai pe Linda.

— Era proprietarul teatrului, zise ea în șoaptă. Cînd eram fetiță, duceam costumele pentru balerine. Era mereu pe scări, ca să ne vadă.

— E chiar mai prost decît fata.

— A făcut bani buni, așa că nu-i chiar atît de prost.

Linda cocea ceva în gînd, fiindcă îi rîdeau ochii. Nu era din pricina păhărelului de lichior pe care îl băuse. Mă privi ca mai înainte, cînd ne întorseserăm la măsuță, și îmi spuse, atingîndu-mi brațul :

— Fii cuminte.

— Cine-i blonda ? o întrebai.

— Habar n-am, răspunse veselă.

Cei doi se întoarseră la braț, mulțumiți. Fata își aranja cu piciorul, din mers, un pantof. El o ajuta să se țină dreaptă.

— Văd că voi nici nu beți, nici nu dansați, strigă de îndată, oprindu-se. N-o mai recunosc pe Linda.

Începea să fie plictisitor. Eu am văzut tipi din ăștia lungindu-se pe jos la primul pumn. Dar în localul acela nu prea eram sigur de mine. Răspunsei doar :

— Ne simțim bine și singuri.

Atunci Lubrani rîse tare, cu chef, cu ochii ăia de apoplectic. Rîse și fata, ca să-i țină tovărășie. Se așezară, și pace bună.

Așa trecu toată seara; Lili se înveseli și ea. Povesti că ziua spăla și tundea cîini, îi pieptăna, îi parfuma și-i ducea la domiciliu.

— Atunci deschide bine ochii, zise Lubrani.

Dar Lili nu pricepu gluma, era cam simpluță. Eu îi lăsam să flecărească; era destul să răspundă Linda. Din cînd în cînd dansam; dacă era Linda, îmi lipeam obrazul de urechea ei și ziceam: „Ești tu". În sfîrșit, întorcîndu-se de la un dans cu Lubrani, Linda zise:

— Plecăm ?

Afară era frig și se simțea că ești pe deal. Picura. Lili spuse:

— Mai bine-am mai fi rămas puțin.

Ne urcarăm în mașina lui Lubrani. O mașină enormă.

— Mergem la mine acasă, să sfîrșim cheful.

Mă strecurasem lîngă Linda și-i strîngeam mîna în întuneric, ca să știe c-am înțeles.

Lubrani își avea locuința pe strada Turnul Littoria. Ne duse într-o odaie care amintea de localul din care plecasem. Erau cîteva lămpi ascunse în pereți și o masă mare de sticlă. Puse patefonul și ne dădu de băut.

Mă așezai cu Linda pe o canapea joasă. De dansat eram sătul. Lubrani și Lili dansară puțin în mijlocul odăii. Blonda părea făcută anume pentru mobilele acelea, mult mai mult decît Lubrani, sub pașii căruia tremura podeaua.

— Dacă n-ar ploua, zise Linda, de aici se văd toate acoperișurile din Torino.

Pe urmă Lili începu să fugă, și Lubrani se luă după ea.

— Stinge lumina, zise Linda.

Băurăm iarăși. Lili rîdea tare, parcă era un cocoșel. „Biata fată, îmi ziceam, oare se distrează chiar așa de bine ?" Se cuibăriră împreună într-un colț. Îi auzii gîfîind, și în întuneric mîna Lindei o apucă pe-a mea.

— Ce vrei ? întrebai surîzînd.

Era cît pe-aci să-i spun încet: „Cine știe ce-o fi făcînd Amelio la ora asta“. Dar nu-i spusei, o îmbrățișai, și ăsta fu sfîrșitul.

Cînd mă ridicai, nu văzui nimic și aș fi vrut să fiu singur. Fereastra era abia puțin mai luminoasă decît restul. Pusei mîna pe fruntea Lindei și rămăsei pe loc.

— Ce nu merge ? întrebă ea, fără să se miște.

O sărutai și mă întinsei din nou lîngă ea.

După puțin o auzirăm pe Lili că ne cheamă. Lubrani era în baie, scuipa și transpira. Nu putea să se țină pe picioare, se agăța de chiuvetă, și Lili nu izbutea să-l susțină. Și acolo, în baie, era sticlă, și faianță, și lumini. Spusei, întorcîndu-mă către Lili:

— Imbecilul!

Ea se uită la mine c-o mutră nedumerită, de parcă eu aș fi fost prostul. Dar pe urmă făcurăm haz, îl vîrîrăm cu capul sub apă, și, cînd totul fu gata, Lili ieși din baie cu pasul ei de dans. Îl lăsai pe Lubrani șezînd pe closet, uitîndu-se țintă la podea și înghițind în sec, și ne întoarserăm în cameră. Linda zise:

— Hai să fumăm o țigară.

Nu mai recunoșteam camera, în lumină. Aveam impresia că fusesem cine știe unde, și Lili care fuma, Linda care ședea tăcută, paharele răsturnate pe tava de sticlă, totul părea altfel. Fără să vreau, mă uitam pe furiș la canapea, la pernele acelea azvîrlite la întîmplare, la picioarele Lindei. Nimeni nu vorbea.

Lili zise:

— Se face ziuă.

— Dă-mi să beau, ceru Linda.

Eu simțeam în gură gustul ei. Fără să spun nimic, băui o înghițitură, pe urmă îi întinsei paharul. Ea mă privi cu ochi adumbriți, rîse de una singură și bău.

Nu era încă ziuă, dar era tîrziu. Auzirăm o ușă trîn-

tită și un pas greoi. Apăru Lubrani. Era murdar tot, se rezema de ușă. Ne privi cu ochii lui mici și răi.

Lili aruncă țigara. Lubrani rîgîia, umbla clătinîndu-se prin cameră și ajunse în sfîrșit la un fotoliu.

— Trebuie lăsat să doarmă.

Atunci Linda sări în picioare și-mi spuse:

— Tu însoțește-o pe Lili. Îl culc, și-apoi mă duc acasă. Stau la doi pași.

Lili nici nu voia să audă de-așa ceva.

— Să plecăm cu toții. Nu-i decît o cheie.

— Rămîi și tu, îi zise Linda, mîine te duci direct la prăvălie.

Atunci spusei:

— Nu fiți caraghioase. E beat, și-atîta tot. Se trezește el mîine.

Ieșirăm împreună, sub porticurile pustii. Linda merse cîtva timp cu noi; se auzeau pașii pe caldarîm. Pe urmă zise:

— Am ajuns.

Dispăru în ceață. Eu o luai pe Lili de braț. Umblarăm o bucată fără să scoatem o vorbă. Străbăturăm grădinile, străbăturăm cartierul Dora.

— Vezi cum e, zise în cele din urmă Lili, el, care are mașină, e acasă, și noi trebuie să umblăm.

Nu era proastă Lili. Mergea săltînd și pricepea de ce nu scot o vorbă. Pricepu chiar și că voiam să fiu singur. Se opri și zise:

— Ascultă, nu-i nici țipenie de om. Sînt obișnuită să umblu noaptea.

— Dă-i drumul, zisei aspru.

Pe urmă glumirăm și vorbirăm despre Linda. Lili o cunoscuse la *Paradis*. Nu-mi spuse cu cine era, și nici eu n-o întrebai. Eram prea năucit. O lăsam să vorbească. Dar o întrebai de ce se ducea la dans singură.

— De ce mă duc ? răspunse mirată.

Și dacă îi plăcea chiar atît de mult să se îmbete cu Lubrani.

— Și mîine la prăvălie, îi spusei. Și de dormit ?

Lili sălta și mă ținea strîns de braț.

— O să am timp de dormit cînd o să fiu bătrînă.

Ajunserăm, astfel, la capătul liniei de tramvai. Eram aproape în cîmp. Lili se uită în sus și zise mulțumesc.

— Nu-i casa lui Lubrani, se înțelege.

— Peste două ore e ziuă, îi spusei.

IV

Dacă ar fi fost alt anotimp, aș fi așteptat dimineața pe cîmp. Eram mulțumit că sînt singur și mi-era somn. Umblai vreo jumătate de ceas și întîlnii doar care. Se auzeau în ceață, pe urmă apărea felinarul pe marginea drumului. Umblînd, mă gîndeam: „Nimeni n-ar spune că s-a întîmplat azi-noapte“. Nu trebuia să mă mai gîndesc la asta. Îmi trecu prin minte întrebarea dacă atunci, în întuneric, n-o fi fost Lili.

Sfîrșii noaptea în restaurantul gării. Toate străzile erau pustii. Numai la gară era deschis. Aici, în loc de ceață, erau vaporii locomotivelor și un miros mai rece, care venea de afară. Era miros de cărbune și de tren. Dumnezeule, în dimineața aceea îmi plăcea. Toți dormeau, pînă și Linda. Priveam geamurile și streașina peronului, de unde trebuia să apară lumina. De-aș fi avut ghitara!

Cînd se făcu ziuă, mă dusei la Amelio. Altceva n-aveam de făcut pînă seara. Mă dusei să-i spun tot și să mă liniștesc. Mă strecurai pe scări. Găsii închis.

Veni să-mi deschidă maică-sa. Eu mă gîndeam: „Dacă simt parfumul Lindei, s-a isprăvit". Maică-sa tocmai ieșea și-mi zise scurt:

— Mai e cineva.

Atunci Amelio o chemă, își vorbiră din bucătărie, și ea îmi spuse:

— Zice să intri.

Era mai devreme ca în alte dimineți. Bătrîna ieși, trăgînd ușa.

În odaie, pe patul lui Amelio, ședea o fată slăbuță. Avea un impermeabil urît și o bască. Nu era genul de femeie cu care faci dragoste, părea mai degrabă una din acelea care frecventează școlile serale. Mă privi închizînd ochii, fără să se miște, iar Amelio, și el, sprijinit pe pernă, zise cu jumătate de gură:

— Tu ești ?

Mă prefăcui că rîd și spusei:

— Vă las în pace.

Fereastra era închisă, păturile răvășite, jurnale peste tot și pe jos. Fata ținea în mînă niște foi de hîrtie. În odaie mirosea a pat.

— Mai bei ? îl întrebai.

Amelio — ce ciudat — schiță un fel de surîs, dar numai din gură, fără glas.

Mă întrebă:

— Ai dormit azi-noapte ?

— Se vede ? spusei, și dacă n-ar fi fost fata, apoi în momentul acela ar fi trebuit să-i spun tot.

Poate c-aș fi schimbat unele lucruri, cine știe ?! Poate c-ar fi dat din umeri. Poate c-ar fi tăcut. Eu, în locul lui, nu știu ce-aș fi făcut. Dar el se uita la mine cu ochi flămînzi și-mi dădeam seama că Linda nu mai fusese să-l vadă.

Fata cu bască aștepta, privindu-și unghiile. Îmi veni în gînd ghitara și dacă Amelio ar fi avut chef să mă asculte. Nu puteam să mă uit la el.

Atunci spusei:

— Am hoinărit toată noaptea prin oraș. Vin de la gară. Am cunoscut o fată care parfumează cîinii și-i piaptănă. Am fost pe deal...

Nu scoteau nici o vorbă. Fata își mînca o unghie. Amelio aștepta și el.

— ...am cunoscut un imbecil căruia i-a fugit nevasta, și el plătește de băut, dar nu și de mîncat. Are mașină... Și tu cînd te scoli din pat ? Nu vrei să fumezi ?

Nu-și luau ochii de la mine.

— Atunci, spusei, vă las.

— Du-te și te culcă, pe urmă fumează puțin, îmi spuse Amelio.

Fata voi să se ridice — părea o școlăriță — dar îl văzui pe Amelio făcîndu-i un semn, și ea rămase. În bucătărie mi se păru că mă cheamă, dar era Amelio care vorbea cu fata. Auzii închizîndu-se ușa în urma mea.

Pe urmă, la tutungerie, am avut o discuție cu mama și cu surorile. Fusese rîndul Carlottinei să stea la tejghea. Erau furioase din pricina nopții aceleia. Carlottina știa că mă dusesem să dansez și cu cine. Nu-i răspunsei și mă azvîrlii pe pat.

Linda veni în seara aceea la cafenea. Nu mă întrebă dacă dormisem. Nu întrebă nimic și fuma într-un colț. Se uita la mine cum se uita la fum.

Cînd îi cerui să mă asculte, nu se mișcă. Mă lăsă să vorbesc. Se uita la fum și mă ascultă pînă la sfîrșit.

— Nu ți-e de ajuns că sîntem împreună ? zise.

— Vreau să fac bani.

— Nu ești făcut pentru asta.

— Pentru viaţa pe care o duc, îi spusei, am nevoie de mulţi bani.

— Dacă ar fi vorba de bani, îmi zise, ţi-ar ajunge tutungeria. Tu nu cauţi bani.

— Atunci ce caut ?

Linda ridică din umeri, încruntîndu-se niţel, aşa cum făcea cînd era supărată.

— Ce-ai făcut azi ? mă întrebă liniştită.

— Amelio, spusei, era în stare să facă bani ?

— Lasă-l în pace, zise Linda.

— Am fost să-l văd.

Atuncea Linda mă privi.

— E mai bine ?

Ridicai din umeri.

— Am fost azi-noapte, în drum spre casă.

Linda strivi ţigara şi zise încet :

— De ce faci lucruri de-astea ?

Îi luai mîna.

— Nu azi-noapte, azi-dimineaţă, spusei. Era cineva la el.

— I-ai spus ?

Strînsei mîna şi răspunsei:

— Nu.

— Voiai să-i spui ?

— Nu ştiu. Nu ştiu ce-ar trebui să-i spun. El nu-mi vorbeşte despre tine. Tu nu mi-ai spus dacă te-a atins vreodată.

— Şi dacă m-ar fi atins, zise Linda privindu-mă, ar schimba asta ceva ?

Atunci făcui întocmai ca ea. Întrebai:

— Ce anume ?

Linda privi o clipă masa. Pe urmă zise brusc:

— Să mergem.

Nu după mult, ne aşezarăm într-o altă cafenea.

— De ce spuneai că nu ştiu să fac bani ?

— Pentru că nu-i faci.
— Ar fi de ajuns să muncesc.
— Nu-i de ajuns să muncești.
— Doar n-am de gînd să devin milionar. Mi-ajunge să te duc la dans.
— Vezi că ceea ce cauți nu-s banii ?
— Sînt sătul de viața pe care o duc, îi spusei. Aș vrea să am și eu o motocicletă și să mă plimb cu tine.
— Vrei să mă azvîrli într-un șanț. Se uită la mine cu aceeași expresie. Tu ai ghitara, zise. De ce nu încerci să cînți într-o orchestră ?
— Ușor de zis.
— Nu mă pricep la muzică. Nu știu să cînt nici din gură, nici la vreun instrument. Dar tu ești Pablo, și toată lumea zice că ești născut pentru asta.

În seara aceea nu ne mai duserăm la dans. Vorbirăm, în schimb, despre noaptea din ajun și despre Lili, care mergea singură la *Paradis*.
— Aia știu c-ar face bani, zise Linda, dac-ar putea.
— Are niște pantofiori drăguți.
— Ea ? Rabdă de foame ca să-și cumpere pantofi.

Atunci o întrebai de ce se urăsc așa de mult fetele între ele. Linda izbucni în rîs și zise iute:
— Știi și ce pantofi poartă. V-ați sărutat ? Îi semeni, adăugă. Și tu încerci să faci avere.

Îmi amintii de anul care trecuse, de serile pe care le petrecusem plimbîndu-mă cu ceilalți, cîntînd după aceea prin ospătării. Ce ți-e omul, îmi ziceam. Cît timp a trecut, și parc-ar fi fost ieri!...
— De ce rîzi ? mă întrebă Linda.
— Mă gîndesc la ce-ar spune cei de pe promenadă dac-aș avea norocul să mă îmbogățesc.
— Oarecare noroc ai și avut, zise Linda.

Ne privirăm.
— Nu-ți ajunge ?

— E același lucru, spusei. Lucrurile astea vin împreună. Azi-dimineață la gară eram mulțumit. Nu-mi venea să mă mai întorc acasă.

Linda zise:

— Te montezi singur. Apoi adăugă: În cîte locuri ai fost azi-dimineață ?

— Știi cine era la el, spusei atunci, azi-dimineață ? Tu îi trimiți femeile ?

— Ce femei ?

Îi povestii despre fata cu bască. Linda dădu din umeri.

— Astea-s încurcăturile în care se vîră Amelio. Treaba lui.

— Era urîtă.

Linda mă întrebă:

— Vrei să ieșim ?

Ieșirăm. Pe stradă îmi spuse:

— Strînge-mă de braț, că-i frig.

Mergeam strîns lipiți unul de altul, iar eu îi vorbeam la ureche.

— Hai să mai mergem undeva, ziceam.

Linda tăcea și mă strîngea de braț.

— Așa umblai cu blonda ? zise.

Eu încercam să fac pașii cît mai mici, ca să dureze drumul cît mai mult.

Pe urmă ajunserăm în piață, și ea se opri.

— Hai să mai mergem undeva, spusei încet.

Linda zise:

— Știi unde stau ? Dacă-mi promiți că pleci imediat, poți să vii să vezi.

Urcarăm scara, și sîngele îmi zvîcnea în tîmple. O sărutai de multe ori și ne oprirăm în întuneric. Ea zise:

— Să urcăm.

Aprinse lumina într-un hol mare, gol. Mirosea a stofă și nu era decît un dulap.

— Peste zi aici e croitoria, îmi spuse. Stinse lumina, și prin glasvandul din fund pătrunse reflexul ușor al felinarelor. Locuiesc într-o cameră cît o cutie.

Străbăturăm holul lung și întunecat, apoi deschise o ușă și aprinse lumina. Intrai după ea.

În noaptea aceea îmi spuse că în viață trebuie să fii calm și să nu depinzi de ceilalți. De nimeni.

— Ei, vezi... — îi spusei eu.

— Mama și surorile sînt cu totul altceva, zise ea. Nu trebuie să te montezi singur.

Și îmi spuse că Amelio nu se monta niciodată. De aceea reușise să aibă motocicletă.

— Poți să te îmbeți, îmi spuse, poți să mergi oriunde. Dar dacă ai casă, întoarce-te pe urmă acasă. Tu ai ghitara, zicea, și tutungeria.

— Ce folos ? spusei. Vezi doar că Amelio a pierdut tot.

— Lasă-l în pace, tu nu știi cine e, zicea. Amelio e un om și jumătate, fii liniștit. Dar nici în ceea ce-l privește nu trebuie să te montezi. Nu trebuie să-ți fie milă de el.

Eu o întrebai de ce nu voia să admită că fusese iubita lui Amelio.

— Pentru că n-am fost, îmi răspunse. Eram împreună, dar eram ca și acum.

— Ai văzut ce picioare are acuma ?

Linda mă strînse în brațe și nu răspunse nimic.

Spusei încet :

— A fost și el aici la tine ?

— Cîte nu face omul, zise Linda. Crezi că el, în locul tău, s-ar gîndi la asta ?

Pe urmă îmi dădu și un ceai, pe care îl încălzi pe sobiță. Reflexul acela roșu al sobei era singura lu-

mină din cameră. Cînd plecai, nu aprinse lumina. Mă îmbrățișă în prag și zise încet:

— Mîine la cafenea.

Și de data asta se lumina de ziuă. Nu se vedeau încă tramvaiele, dar se auzeau de departe. Era un frig ca la munte, iar felinarele se legănau în vînt. Privind turnul Littoria, mă gîndeam la Lubrani și mă întrebam dacă-i trecuse. Poate că se cherchelise din nou. Cîte nu se mai întîmplau în casele acelea luxoase! La ora asta adormise și Linda. „N-am să mai fiu niciodată atît de fericit!" strigai în gînd, ca și cum aș fi vorbit. Dar piața era pustie și-aș fi putut să și urlu.

De data asta nu m-am mai dus la gară. Pe strada Milano găsii o cafenea deschisă. Intrai. Mi-era somn, dar îmi plăcea să fumez gîndindu-mă la noaptea aceea. Luai niște lapte, ca să mă încălzesc și să mă mai remontez. Pe urmă băui și-un rachiu.

Ce s-a schimbat în noi, mă gîndeam, de pe vremea cînd eram copii? Atîta doar că acum te plimbi și casa ta e pretutindeni și nicăieri, ca în Catehism. Și că acum bei rachiu, dar laptele e același și azi. Cine știe dacă Lindei îi place laptele?! Pe urmă mă gîndii că Linda, ca toate femeile, trebuie să fi avut laptele în ea. Îmi veni în minte că copilul suge laptele unei mame care a făcut dragoste. Și ce mai țipă dacă nu i-l dai! Rîdeam de unul singur în cafeneaua aceea.

Pe urmă intrară cîteva fețe arse de frig. O femeie, două femei cu șorțuri de piele, precupețe, care luau și ele cîte un rachiu sau cîte o cafea. Un hamal, vagabonzi care băteau din picioare. Erau figuri ca atîtea altele de pe promenadă. Începu să se lumineze.

În drum spre casă mă gîndeam la chipurile acelea. „Unii muncesc, și alții nu", îmi ziceam. La ce folos să muncești cînd un hamal și un vagabond oarecare au pînă la urmă exact aceeași înfățișare? Între cei care nu

știu unde să-și petreacă noaptea și cei care o pornesc în piață cu noaptea în cap nu e o deosebire prea mare. Și unii și alții au degerături.

„Ai să vezi că pînă la urmă are dreptate Linda, îmi ziceam. Nu sînt făcut să cîștig bani.“ De la capătul promenadei se vedeau munții. Dar Linda dormea, iar la munte fusese cu Amelio în noaptea aceea friguroasă cînd nu cînta decît o ghitară și-și încălzeau mîinile în alcool.

Umblam și mi-era frig. Cum treceam prin fața închisorii, îmi amintesc c-am aruncat o privire către pereții aceia masivi, zicîndu-mi : „Cine știe dacă în celule se face foc ?“ Pe urmă zăresc o dubă în fața grilajului și pe paznici deschizînd. Era cît pe-aci să mă opresc. Nu mai văzusem niciodată oameni duși la închisoare. Cîte lucruri nu se întîmplă ! „Pînă și la ora asta duc oameni la închisoare“, mă gîndii pînă acasă. „Cine știe dacă la închisoare poți bea lapte...“

V

Ieșii cu Lario, în zilele acelea, într-o după-masă și într-o seară. După-masa merserăm împreună cu bicicletele la San Mauro ; trebuia să ducă niște unelte unui client. Era într-o sîmbătă, căci Lario era liber. Eram liber și eu, pentru că în ziua aceea Linda îmi spusese :

— Vreau să rămîn singură, pleacă. Ne vedem mîine.

Lario pricepea că se întîmplase ceva, și cînd, la Sassi, începui să gonesc, se ținu cuminte după mine și nu mă întrebă nimic. Mă descărcai ca un nebun, asudînd pe răcoarea aceea, ca să-mi încerc puterile. Și așa, cu Lario în urma mea și cu drumul ce mi se așternea înainte, mă lepădai de gîndul și de ziua aceea și începui să mă

gîndesc la ziua de mîine. La San Mauro mîncarăm salam, șezînd pe dig, și ne uitam la dealurile întunecoase, unde Lario zicea că bunicul lui fusese la vînătoare cu Don Bosco, dar mie-mi plăcea mai mult Padul și mă bucuram văzîndu-l și nu-mi venea să cred că apa aceea trecuse prin Torino. Așa ne prinse apusul, și Lario zise :

— Eu, dacă aș ști să cînt la ghitară, aș cînta zi și noapte.

— Și parcă eu nu ? făcui. Nu-i dimineață în care să nu exersez cîte o jumătate de oră.

— Nu te aude nimeni, zice el. Și ce cîștigi cu asta ?

Între timp, ne întorceam acasă pe frig.

— Știi, zice, la ospătărie băieții se plîng de tine. De ce nu mai vii cu noi ?

Lario e un tip care vorbește liniștit. Pe urmă tace și se gîndește la ce-a spus. E încăpățînat.

— Doar n-ai să-mi spui că te duci la Amelio și noaptea !...

— Noaptea mă plimb prin oraș. De data asta eram vesel. Mă plimb cîntînd și acompaniindu-mă cu ghitara, zic, pe urmă întind pălăria și strîng banii.

În seara aceea m-am dus la ospătărie cu Lario și cu ghitara. Nu mă așteptau și nu fură mai gălăgioși ca de obicei. Se întorceau tocmai atunci de la dans, și unii îmi dădură cîte un pumn în spate, zicînd : „Dac-ai fi fost tu, ai fi cîntat mai bine decît ăia“.

Ne-am așezat să stăm de vorbă și se încinse o discuție aprinsă între cei care ascultă orchestra chiar și cînd dansează și cei care nici nu-și dau seama că se cîntă. Îi lăsai să se certe, iar la sfîrșit spusei că nici pe mine nu mă interesa cînd dansam decît femeia, și că muzica e mai bine s-o asculți stînd pe loc. Între timp luai ghitara și începui să mă joc cu corzile, ascultînd la ce vorbesc.

N-aş fi crezut, cu o zi înainte, că aveam să şed din nou la masa aceea, şi mă gîndeam că în privinţa asta făceam şi eu ca Amelio, care venea cîteodată la ospătărie ca să-şi petreacă o seară liberă, cînd Linda nu era cu el. Şi şedeam tăcut ca şi el, dar mă gîndeam. Şi-l vedeam ieşind din casă în cîrji şi apucînd-o înainte pe străzi şi traversîndu-le şi ajungînd la tutungerie. Ar fi spus : „Astă-seară", oprindu-se în prag, ca să nu urce. Ar fi întrebat-o pe Carlottina : „Unde-i Pablo ?" Am fi intrat la ospătărie ca în seara asta. Şi-l vedeam schimonosindu-şi faţa, ţigara spînzurîndu-i din gură, şi-l vedeam întinzînd mîna şi dîndu-mi un bobîrnac peste bărbie, ca unui cîine. „Fii şmecher, ar fi spus, pleacă !"

Pe urmă mă gîndeam ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi fost şi Linda cu mine în seara asta. El n-ar fi adus-o niciodată la ospătărie printre noi. Mă apucă furia că mă gîndeam şi acum la toate astea, şi le spusei celorlalţi, care jucau şeptică:

— Lui Pablo i-e sete.

Lario şi Martino mă ascultau rezemaţi de fereastră. Cîntai la început ceva mai săltăreţ, ca să-mi deprind mîna. Veni şi vinul. Băurăm numai noi trei. Chelino zise cu nasul în cărţi, îndreptîndu-şi spinarea:

— Daţi-ne şi nouă.

Eu nu mai pusesem mîna pe ghitară din ziua aceea cînd cîntasem la Amelio. Dar ştiam dinainte tot ce aveau să spună. Ştiam că în clipa în care ar fi început să cînte şi ei din gură cineva de la masă ar fi strigat : „Ori jucăm cărţi, ori cîntăm" ; pe urmă ar fi răspuns Chelino, şi-apoi şi ceilalţi ; după aceea ar mai fi venit altă sticlă de vin. Ştiam dinainte totul. Aş fi vrut să fiu de pe acum ameţit, şi noapte bună...

După ce cîntai puţin, se adunară cu toţii la masa mea. Mă gîndeam la Linda şi la ideea ei cu orchestra : „Dacă le-aş cere ăstora bani, mi-ar da cu sticla în cap".

Nu-i o meserie care să-ți aducă bani, ghitara. Nu e nimic. E un fel de a face să treacă timpul cînd nu sînt cu Linda. Simțeam o durere ca și cum mi-ar fi dat cineva un pumn zdravăn în obraz, și cîntam ca s-o alung, și beam ca s-o aduc înapoi, și aș fi vrut să mă ridic în picioare, să ies afară și să umblu așa pînă-n zori.

Dar lucrul cel mai bun rămînea tot băutura. Vorbeau cu toții și strigau și nu tăceau decît atunci cînd începeam să cînt o melodie pe care n-o știa nimeni. Ascultau o clipă, și pe urmă își dădea fiecare cu părerea. Numai Martino, care e un băiețandru, ședea rezemat de fereastră și asculta pentru toți.

„Ăsta-i un biet nenorocit care-o să sfîrșească ca și mine, îmi ziceam, cine știe cine are să fie Linda lui !“ Dar îi văzui mîna, în care-și sprijinea bărbia, cu degetele puternice și încă negre de strung și pricepui că e vorba de un alt destin. „Dacă se năștea în locul meu, îmi ziceam, i s-ar fi întîmplat lui toate astea. Acum e prea tîrziu.“ Ridicai ochii și paharul și mă strîmbai la el. Cum făcea Amelio cu mine. El îmi răspunse din ochi.

Nimeni nu vorbea despre Amelio. Nimeni nu mai fusese să-l vadă. Nu mă întrebă nimeni dacă-l văzusem. Mă tachinară în schimb pe socoteala Lindei : nu știa nimeni cum o cheamă, dar o văzuseră cu mine la capătul promenadei. În cele din urmă zisei :

— Ei, gata, acuma gata. Nu cumva știe vreunul din voi unde se caută un ghitarist priceput ?

— Noi îl avem pe gratis, zise Chelino. Cine crezi c-aruncă banii ca să asculte o ghitară ?

Mă apucă o ciudă cînd îl auzii.

— Dacă ai fi napolitan, zise unul, te-ai putea duce la Marechiaro.

— Dar să cînte vă place, făcu Lario înciudat. Cînd Pablo nu vine, numai de el vorbiți.

Eu îi lăsai să strige ; știam ce aveau să spună. Începui să cînt *Tarantella, tarantella* și, nu după mult, veniră cu toții în jurul meu. Asta-i frumos cînd cînți : vezi pe cîte unii care nu vor s-asculte, și-i atragi totuși. Și mai e frumos cînd te oprești și ți se spune : „Zi-i nainte". Pe urmă te prefaci că te-ai săturat. E o meserie de bufon. Dar găsești întotdeauna pe cîte unul care să spună că da, că-i place să te asculte, chit că pe urmă nici măcar nu te aude și se gîndește la cu totul altceva. Dacă nu-l iei imediat peste picior, s-a terminat.

Adormii gîndindu-mă la toate astea, iar a doua zi, cînd Linda apăru la colț, eu nu mă liniștisem încă. Aproape că era mai bine la San Mauro. Dar o văzui mulțumită și-mi veni inima la loc. Linda îmi spuse că ne așteaptă Lubrani la masă.

— Cum să fac ? Mă așteaptă acasă.

Atunci Linda mă trată ca pe un copil.

— Îți petreci noaptea în oraș, îmi spuse, și ziua nu poți lipsi ? Pentru tine am făcut-o. Vrea să te audă cîntînd.

— Dar casa lui nu-i cîrciumă.

Linda zise :

— Ești un prost !

Pe urmă îmi spuse că Lubrani avea acasă ghitare și tot soiul de instrumente.

Telefonarăm de la bufetul de pe promenadă, ca să anunț acasă. În timp ce deschideam ușa ascensorului, îi spusei Lindei :

— I-a trecut beția ?

— Taci din gură, făcu ea.

— Te pomenești că mai vin și alții...

— Da de unde !

Veni să ne deschidă o fetișcană frumoasă, care zise :

— Poftiți.

Ne conduse în odaia din seara aceea. Îmi amintii de tot ce se întîmplase. Era imposibil. Nu pricepeam de ce Linda, care se tutuia cu Lubrani, mai ședea cu mine. Linda se duse la fereastră, care era mare cît o vitrină, și se uită la acoperișuri.

Veni și Lubrani, era îmbrăcat într-un costum deschis de tot ; de n-ar fi avut mustățile și ochii aceia răi, ai fi zis că-i un tinerel. Băurăm lichior, mîncarăm direct pe cristal ; Linda mînca și povestea, el rîdea și mînca ; cealaltă fată nu se arătă de loc, farfuriile erau gata pregătite. Vrui să întreb despre Lili, dar mă stăpînii. În dimineața aceea Lubrani nu era chiar atît de imbecil ; mă asculta și pe mine cînd vorbeam ; se pricepea să servească la masă.

Nu se pomeni nimic despre ghitară. Vorbirăm în schimb despre faptul că trebuia să plece la Genova în zilele acelea, și Linda îl întrebă :

— Cu mașina ?

Cînd isprăvirăm masa, îmi zicea Pablito și ne spuse :

— Facem o escapadă?

Așa că ne urcarăm în mașină și el repetă:

— Cu doi tineri ca voi mă simt și eu altul.

— Să mergem la lacurile de la Avigliana, zise Linda.

Ne duserăm la lacuri. La jumătatea drumului, în ceață, îi spusei Lindei:

— Uite, de stîlpul acela v-ați răsturnat.

Ea făcu o strîmbătură.

— Și ghitara? zise îndată după aceea.

Vorbi despre asta cu Lubrani, care asculta și conducea.

— Găsim cîte vrei pe lac, e plin de ghitare. Pe urmă îmi spuse, fără să se întoarcă: Știu că vouă, cîntăreților, nu prea vă place să schimbați instrumentul.

Linda zise:
— Prostii.
Cu un an înainte făceam drumul acela cu bicicleta. Coborîrăm în piață, și lumea se uită la noi. Intrarăm într-un restaurant, cu Lubrani înainte. Eu mă gîndeam la San Mauro.
Lubrani comandă o sticlă de Barolo. Urcaserăm o scară de lemn și ne aflam la etaj, într-un salonaș cu perdele, unde se găseau o canapea și un cămin. Nu se mai auzeau vocile din sala de jos.
Era încă devreme, dar de la fereastră părea că plouă. Pe perete se întrezărea un tablou mare, cu o femeie îmbrăcată ca la Napoli, de credeai că-i o negresă, care rîdea și părea că dansează cu mîna sprijinită în șold. Linda zise:
— Să chemăm să facă focul.
În timp ce băiatul se întorcea să ne privească, noi beam, și Lubrani îmi spuse:
— Ești tînăr, Pablo, și nu știi că-ți trebuie trei nasuri ca să bei Barolo!
— Nu știu, răspunsei scurt.
— Dar ce bun e! zise Linda.
După ce băiatul plecă, mă simții mai bine. În schimb, Linda se plimba prin cameră și părea că dansează, ținînd paharul în sus. Pe urmă se trînti într-un fotoliu mare, fără să verse o picătură.
— Acuma Linda are să ne spună care e vinul pe care trebuie să-l bei cînd faci dragoste pe o zi de iarnă. Astea sînt lucruri pe care nu le înțeleg decît femeile. Spune, Linda, într-o zi ca asta, cu zăpadă...
Linda își azvîrli capul pe spate și răspunse pe loc:
— Cel pe care-l ai la îndemînă.
— A nu, nu ne trage pe sfoară. Răspunde.
— Dacă vinul de Barolo se bea în trei, zise Linda, să bem Barolo.

— Ai mai fost, o întrebai pe Linda, în vizuina asta?

Ridică din umeri. Lubrani îmi spuse:

— Linda a fost peste tot.

În lumina aceea obositoare a ferestrelor, ridicam capul și vedeam mereu tabloul. Acum, în reflexul focului, femeia părea într-adevăr că dansează. Linda îmi urmări privirea și izbucni:

— Ghitara!

Sunarăm și apăru băiatul.

Lubrani îi zise:

— O ghitară.

Băiatul aștepta și nu înțelegea.

— Du-te și caută-ne o ghitară. Trebuie să fie vreuna pe undeva.

Ne privi speriat.

— Vreau să cînt la ghitară! urlă Lubrani enervat.

Trebui să iasă pe scară și să-i explice patroanei. Linda își scutură țigara și mă privi. Văzui reflexul focului în ochii ei. N-apucai să-mi întorc privirea, că și intră Lubrani.

Era încă devreme, dar seara se lăsă într-o clipă. Era frumos să privești flăcările. Stam în picioare lîngă perdea, simțeam frigul care pătrundea de-afară și aveam impresia că sînt în stradă și că mă gîndesc la scena cu cei trei care beau vin. Dar Lubrani mi se adresa și mie. Avea ce avea cu vinul.

— Ajungi la o vîrstă cînd îți face plăcere să stai cu doi tineri ca voi. Te închizi cu ei și stai în trei într-o cămăruță. Nu vă jenați, beți din același pahar, zicea. E un joc plăcut. Stăm în trei și, din cînd în cînd, rîdem.

Linda rîdea și-i spunea:

— Bea tu.

îi trecea paharul, și Lubrani bea. Bea în așa fel, ca să nu piardă nici o picătură, pe urmă îi înapoia paharul c-o plecăciune, așa cum faci la dans, și Linda bea și ea, rîzînd.

— Tu, Pablito, te uiți la noi de sus, zise Lubrani, tu nu ești ca mine, și-și duse mîna la cap. O cunoști pe Linda, sau nu? Linda-i mai rea ca un călău, zicea. Ne îngroapă pe toți, bătrîni și tineri. Ce-mi place la ea e că are gusturi de cucoană.

Linda se ridică și veni lîngă mine, la fereastră. Îmi înconjură gîtul cu brațele și mă privi drept în ochi:

— Nu vii să stai?

Făcu un gest ca și cum ar fi vrut să mă ia la dans. O urmai, ne așezarăm, și Lubrani vorbea, dar Linda își apropie gura de obrazul meu. Pe urmă rămaserăm așa, în umbră.

Lubrani spuse multe lucruri, bînd vin de Barolo. Îi jucau ochii în flăcări, dar nu era beat. Îi făcea de-a dreptul plăcere să ne vadă îmbrățișați și își lingea buzele, ne spunea cît e de frumos să fii în trei în aceeași cameră, în deplină libertate.

— Hotelurile astea iarna, în provincie, zicea. Locșoare liniștite, oneste. Ce Veneție, ce Rivieră! Aici te bucuri de viață și bei. Noroc, Pablito, noroc! Dar trebuie să-ți dai seama de asta...

În sfîrșit, veni ghitara. Lubrani comandă cafea.

— Ca să gustăm muzica mai bine.

Veni cafeaua, veni și vinul.

— Să aprindem lumina?

— Nu-i nevoie.

Nu mă mișcai. Acordai ghitara. Linda se așeză nițel mai la o parte și mă asculta.

Cîntai bucăți mai grele, de virtuozitate. Damblagiul acela se pricepea. Nu după mult îmi dădu el tonul,

Eram atent să nu cînt vreo melodie de dans. Simţeam că Linda bate ritmul cu piciorul. După fiecare bucată ziceau: „Bravo“, şi Lubrani întindea paharul.

— Ai talent, îmi spuse în întuneric.

Încercam să-mi închipui că Amelio e cel care mă ascultă. Variaţiunile pe tema flăcării erau uşoare. Din cînd în cînd săream cîte un pasaj.

— Nu, zicea Lubrani, vrei să ne tragi pe sfoară.

Aşa cum se întîmplă în cazuri din astea, nu după mult timp luă el ghitara. Îşi încălzi mîinile, fără să cînte serios. Îmi zicea:

— Pe asta o ştii? Dar pe asta?

Încercă *Paloma*. Încercă *Cer şi mare*. Dar mîna era greoaie, se simţea. Linda zise:

— Acuma gata.

Isprăvirăm vinul şi ieşirăm în piaţă. Răsăriseră stelele. Hotărîsem să cinăm pe lac. „În definitiv, e duminică“, îmi spusei.

Făcurăm înconjurul lacului în maşină, mergînd încet de tot. Linda zicea, dar nu mi se adresa mie:

— Ce frumos e!

Lubrani se întorcea şi el, să se uite la trestii şi la ceaţa de pe lac. Era frig, asta da. Sufla un vînt care prevestea zăpadă.

Lubrani, conducînd, vorbea despre Genova.

— Ştii pe cine mă duc să caut?

Spuse un nume ca Ferrero sau Carletto, şi Linda îmi lăsă imediat mîna. Începu să-l bată cu pumnii pe spate şi ţipă:

— Şi eu vreau!

— De ce nu? zise el. Mergem toţi trei!

Vorbiră mult despre acest Carletto şi cinarăm; pe urmă ne înapoiarăm la Torino şi ne încheiarăm noaptea la *Paradis*.

VI

Mi-aduc aminte că în zilele acelea mă trezeam brusc; mă gîndeam la Linda și mi se părea c-o simt alături. Dar pe urmă ședeam în pat cu ochii închiși și mă gîndeam la cu totul altceva; mi se părea că am o supărare mare și că sînt ca un copil, mai singur ca un cîine, și că am făcut ceva urît și ireparabil. Nu mai aveam scăpare, nu îndrăzneam să mă simt eu însumi, aș fi vrut să nu mă mai trezesc și să mor acolo. Nici măcar gîndul că, dacă într-o zi aș fi avut-o pe Linda alături, m-aș fi culcat cu ea nu-mi ajungea. Mi-era milă de mine, asta era. Eram ca un copil pe care-l pui gol pe masă și pe urmă mama și surorile pleacă de acasă. Îmi ascundeam capul și mă întristam.

Credeam că e din pricina oboselii. Aproape întotdeauna, cum ședeam nemișcat în pat, îmi imaginam că sînt infirm ca Amelio și că n-am să mai pot ieși niciodată, ca atunci cînd încerci să închizi ochii și să faci pe orbul. Pe urmă mă simțeam umblînd în cîrji, pe jumătate mort. Îmi pipăiam picioarele și mă gîndeam la Linda, mă gîndeam la ziua aceea cînd Amelio se dezvelise complet. „Ce-am făcut?" îmi ziceam. Aș fi zdrobit ghitara de pereți. Aș fi vrut să fiu un altul și să dispar.

Plecarăm la Genova, într-o dimineață, cu mașina. Acasă spusei că mă duc să caut de lucru, să mai cunosc lume, voia să mă asculte cineva, căci ghitara e chestie de ascultat. „De ce nu-ți iei atunci ghitara?" mă întrebară. „E un drum neplăcut", zicea maică-mea. Îmi vîrîră în buzunar un bilet de o sută. Mă îmbrăcai în gri, îmi pusei fularul și plecai fericit.

Linda era roșie și răcită: șezu tot drumul îngropată sub un morman de pături. Eu mă așezai în față cu Lubrani și-i dădui o mînă de ajutor la condus. Din cînd

în cînd mă întorceam și aruncam cîte o privire spre Linda. Lubrani zise:

— N-o pierzi, fii liniștit.

Era un soare frumos și un frig uscat care făceau să cînte șoseaua. Cîntam și eu în surdină, iar la prima oprire plătii cafelele. Cînd mă urcai din nou în mașină, mă așezai în spate, cu Linda.

— Carletto ne așteaptă? îl întrebă.

— Te cred. N-are o para.

Carletto ăsta era un actor care lucrase pe vremuri la teatrul unde ducea Linda costumele. Se pare că era tînăr, simpatic și că era ceva de capul lui. Lubrani zicea:

— Cine-i prea șmecher pînă la urmă se prostește.

Eu o întrebai pe Linda la ureche:

— Cum poți cunoaște atîta lume?

— Uite că pot, îmi spuse, mie nu-mi scapă nimeni. Sînt prietenă cu toți.

Eram atent să nu mă dau de gol și să-i spun cumva că era pentru prima oară cînd făceam un drum atît de lung. Ce lume văzusem sau cunoscusem eu pînă atunci? Pe unde umblasem? Uneori, cînd mă gîndeam cîți oameni sînt pe lumea asta, chiar și sărmani nenorociți pe care nu-i cunoaște nimeni, mă apuca un dor de ducă, de-mi venea să urlu, să sar în primul tren. „La naiba cu ghitara! îmi ziceam. La naiba cu tutunul și cu sarea! Să trăiesc viața lui Amelio. Să trăiesc viața tuturor."

Ne oprirăm pe colinele de după Novi, să ne dezmorțim. Șezui puțin la soare, căci puteam respira mai în voie. Plantele erau și ele mici și strîmbe, nu mai văzusem niciodată așa ceva. Linda mă întrebă:

— Unde sîntem?

Sosirăm înfometați și mulțumiți. Lubrani coborî la o cafenea, ca să-l caute pe Carletto. Era plină de soare,

de lume și de fum. O întrebai pe Linda, care bea o cafea:

— Unde-i portul?

Ea îmi spuse:

— Pe apă.

Pe urmă ieșirăm să mîncăm și observai că la capătul unei străzi era un gol; părea că-i cerul văzut în spatele unui deal. Și avea o culoare delicată. „Atît de jos?" mă gîndii. Iar lumea care se învîrtea în sus și-n jos și nici nu se uita măcar într-acolo mă uimea. „Cum sînt și oamenii ăștia, îmi ziceam, nici nu știu că trăiesc la Genova!"

La birt — un colț călduț într-o ulicioară — Linda se dispuse din nou. Mînca cu poftă și mie-mi plăcea s-o văd mîncînd. Căuta, împreună cu Lubrani, nu știu ce delicatese; chelnerul abia răzbea să-i mai servească; în toiul mesei apăru și Carletto.

Era cocoșat, rîdea cu gura pînă la urechi și-i dădurăm un scaun. După ochi și după felul de-a fi părea un băiețandru; zise: „Asta cine mai e?" cînd îi întinse Linda mîna. Pe urmă se recunoscură, iar cocoșatul nu-și mai lua mîinile de pe ea.

Se felicitară reciproc: el pentru că Linda crescuse, ea pentru că el, Carletto, cîștiga. Între timp i se aduse și lui masa, și cînd mînca, cînd fuma și rîdea tot timpul — era teribil de nervos.

A trecut atîta timp de-atunci, am cunoscut atîta lume, pe Carletto nu l-am mai văzut rîzînd, dar mi-amintesc de ziua aceea de parc-ar fi fost ieri. Nu știu de ce, dar îmi închipuisem că e din Genova; și, cum avea ochii verzui, vedeam în ei și marea. Dar cînd îi spuseră cine eram și că știam să cînt la ghitară, mă dibui pe loc și zise:

— Eu am cîntat la *Meridiana*.

Avea un cap enorm și părul creț. Observai că rînjea, în loc să rîdă. Nu zicea: „Prin cîte am trecut", ci: „Știți cum devine cazul". Lui Lubrani îi făcu cu ochiul și-i spuse:

— Mănîncă, îți face bine.

Era cocoșat, era strîmb, părea un arc. Gîndul că copilărise cu Linda mă făcea să-l ascult fermecat. Aș fi dat orice să știu cum fusese Linda în copilărie. Ea zicea că umbla c-o cutie enormă sub braț și că o dată un bătrînel o oprise ca să-i spună: „Vino la mine acasă, o să umplem cutia cu prăjituri"; că în pragul porții era întotdeauna un tînăr care-i dădea cîte un bilețel pentru vreo fată și patru bănuți, dar pe urmă pretindea ca răspunsul să-i fie pe plac. Linda rîdea povestind chestiile astea. Era alta, era Linda; eu voiam să știu tot ceea ce se petrecuse cu ea. Și Carletto, fumînd și mestecînd, ne spuse întrucîtva.

— Tu, Lubrani, zicea, ai făcut o mulțime de lucruri, dar pe ăsta nu. N-ai reușit să faci din Linda o dezrădăcinată. Spune, Linda, de cîte ori nu ți-a spus că trebuie să dansezi, că trebuie să cînți, că trebuie să-ți faci un nume?

— Ba pînă și la Paris spunea că vrea să mă ducă.

— Ticălosul!

— Dar voiam s-o îndrum spre teatru, zise Lubrani. Știai doar. De fapt și-acuma s-ar mai putea.

— Dacă voiai să-i iei fetia, te iertăm. Nu-i nimica. Iartă-l, Linda. Dar cînd o fi s-o ia de la capăt, va trebui să-i explicăm că e mai bine să fii o întreținută decît o cățea.

— Îmi amintesc, zise Linda, că mă intimida și pe mine.

— Aveai de-abia cincisprezece ani, și tot nu te-ai prins în cursă. Ehe, Lubrani, ai dat de-un cap bine așezat pe umeri. Nu-ți merge chiar cu toate.

Lubrani comandă lichior și rîdea pe sub mustăți.

— Mai lasă porcăriile, îl avertiză, Linda e cu Pablo.

Acesta fu momentul cînd se interesă Carletto de mine, după care zise:

— Eu am cîntat la *Meridiana.*

— Eu n-am cîntat niciodată, îi spusei, nu sînt obișnuit cu scena.

— Te cred, făcu el, vreau numai să-ți spun că sînt din Vanchiglia și că toți prietenii mei sînt la Torino. Cînd eram copil cîntam la armonică.

— Și-acum te-ai apucat de teatru, zise Linda. Cum îți merge?

— Știi cum e... răspunse el. Aflasem că trupa pierduse un contract la San Remo, așa, dintr-o prostie, ca să facă haz. O poveste c-o întreținută și-o fată bisericească. Îi săriseră toți în cap, sindicatele și chestura, și toată toamna umblase de colo pînă colo. Am mers pe mare pînă la Santi, ne spuse. Haina și fața îi străluceau. Rînjea mereu și avea două riduri în colțul gurii. Știi cum e, îi spuse Lindei. Revista pe care-o jucăm acum a scris-o cel mai mare porc.

— Îmi pare bine că te-nveți minte, îi zise Lubrani uitîndu-se la noi. Meseria ta e să faci pe măscăriciul. Să-ți exploatezi cocoașa și să faci pe măscăriciul.

— Tu ne exploatezi cocoașa, zise Carletto. Cînd ne iei la Torino?

Așa că începură să vorbească despre contract, și Lubrani se transformă dintr-o dată. Puse țigara în scrumieră și nu ne mai dădu de băut. Linda fuma cu ochii în tavan. Numai Carletto continua să izbucnească, întorcîndu-se spre noi și mestecînd nuci. După cîtva timp o întrebai pe Linda dacă nu vrea să se plimbe.

— Vorbea serios cînd spunea că trebuia să te faci actriță?

Urcam pe o străduță abruptă, ca un drum de munte. Linda începu să rîdă, strîmbînd din nas.

— Așa zicea el, Lubrani. Ce tîmpit!

Atunci îi spusei că vremea aceea, cînd era fetiță, mă făcea să-mi ies din sărite.

— Dar cine credeai c-am fost?

— Aș da orice ca să te fi cunoscut atunci. Tu cunoșteai atîta lume!... Spune drept, tu n-ai vrut?

— Cum să fi cîntat, dacă nu știu? Doar nu-s nebună!

— Atunci vezi și tu cîtă dreptate am că nu vreau să cînt la ghitară.

Urcușul ducea spre o promenadă care semăna cu un balcon. Zării, în spate, o colină, toată numai scări și case. Și în față marea, jos, ca și adineauri.

— Dar tu poți, zise Linda.

Văzu marea și se opri și ea.

— Hai să fumăm o țigară, adăugă mai pe urmă, rezemată de balustradă.

I-o aprinsei și-apoi privirăm marea.

— Ce zi! spuse Linda. Ieri zăpadă, azi soare. Carletto mă scoate din sărite.

— Cînd ninge, marea nu-și schimbă culoarea? întrebai.

Linda rîse împreună cu mine.

— N-am mai văzut-o decît la cinematograf, zisei. Era o căldură plăcută, care-ți aducea aminte de-o grădină. Ăsta-i mirosul mării? Pe urmă adăugai: Prost mai e Carletto dacă vrea să plece de-aici!

Linda mă întrebă:

— Ții la Carletto?

— Ascultă, îi spusei, la vară venim iarăși. Am nevoie de bani. Vreau să fac ceva ca să pot sta cu tine. Caută-mi ceva de lucru la croitorii tăi, orice. Merg ori-

unde, iau și trenul. A făcut-o Amelio, pot s-o fac și eu. Vreau să fiu cu tine zi și noapte.

Linda se lăsă sărutată acolo, pe balustradă; nu-mi dădu gura, dar mă lăsă să-i ating ochii.

— Hai să bem o cafea, zise încet.

La cafenea vorbirăm iarăși despre Carletto.

— E un nenorocit, îmi spuse. E dat mereu afară, și din vina lui, pentru cine știe ce trăsnaie. Pînă și lui Lubrani îi spune tot ceea ce crede, în față. Se aranjase bine, dar el nu, trebuie să se agațe de fasciști!

— Dar acum lucrează din nou.

— Cine a început o dată, gata, s-a terminat. Ascultă, îmi spuse, luîndu-mă de braț, să nu faci niciodată nimic împotriva fasciștilor, promite-mi.

Ochii îi erau măriți de spaimă. Nu știu dacă glumea sau nu. O liniștii, rîzînd.

Pe urmă ne reîntoarserăm la birt. Îi găsirăm la masă, înconjurați de sticle, în față c-o farfurie plină de fotografii.

— Cine-i asta? zicea Lubrani.

— Cutare.

— N-are picioare.

— Nici eu.

Linda le spuse să isprăvească și să vină la plimbare. Carletto rîdea răutăcios.

— Ai venit să ne cauți. Asta înseamnă că-ți dai seama cît facem. Trebuie să iei ceea ce-ți dau.

— Arată-ne-o pe Dorina, spuse Linda.

— Le-ai găsit acolo, știi tu unde, zise Lubrani.

Carletto nu răspunse, rînjea mereu. Se ridică în picioare, adună fotografiile, o luă pe Linda de mînă și-mi spuse:

— Mergem să ascultăm puțină muzică?

Linda fu de acord. Eu mă întorsei către Lubrani și-l întrebai:

— Mergem ?
Ne urcarăm toți patru în mașină: eu lîngă Lubrani. O luarăm pe promenadă și merserăm cîtva timp paralel cu marea. În spate, Carletto îi dădea înainte cu vorba; îi povestea Lindei că vrea să schimbe genul și să se apuce iar de varieteu, ca pe vremuri. Lubrani zise:
— Mi-ai face mare plăcere.
Ne oprirăm la un local care dădea spre mare. Prin geamuri se vedeau soarele și marea. Mă uimi faptul că lumea dansa de parc-ar fi fost la Torino.
Lubrani spuse:
— Tu, care zici de mine, dansează cu Linda, și-ai să vezi tu pe urmă!
— Știu că Linda te ispitește, îi răspunse Carletto, dar Linda știe ce vrea.
Îmi făcu cu ochiul, se ridică în picioare și o invită pe Linda la dans. Mă impresionă cocoașa aceea pe care o îmbrățișa Linda. Lumea se uita la ei. Îmi trecu prin gînd că și Amelio era un infirm.
Lubrani spuse:
— Și noi să bem, dragul meu.
Carletto și Linda se întoarseră rîzînd. Văzuseră o blondă dansînd cu un negru în veston de culoare închisă și ziceau:
— Dacă-i amesteci, iese o cremă.
Dansai cu Linda și, dansînd, îi spusei:
— Îmi place Carletto.
Pe măsuță, printre cești, apărură din nou fotografiile. Linda le trecu iar din mînă în mînă. Eu întrezărisem prin geam cum se spărgea apa de niște pietroaie, cum se înălța și recădea cu zgomot în mare. Mă uitai la cîteva fotografii.
— Uite asta, spunea Carletto. Era mare, grasă, cu blana pusă direct pe piele, așa, de-a dracului. Asta-i Dorina.

O studia și Lubrani. Linda zise:

— Puneți-o la regim.

Și Carletto:

— Nu știu cum, dar, cu cît mănîncă mai puțin, cu atît se îngrașă mai tare.

— Nu toate, nu toate, zicea Lubrani prin fumul havanei. Luă fotografia unui actor. A, tu ești, Carletto, zise fără să se uite la ea.

Eu și Linda o privirăm. Era în negru, elegant, pieptănat ca un dansator, aplecat înainte. Nici nu semăna cu Carletto.

— Dar știi că-i frumos?! îi spusei.

Linda rîdea.

— Dar ce, credeai că numai tu ești frumos ?

El și Lubrani vorbeau despre un grup de fete.

— Îmi lipsesc două care și-au schimbat meseria.

— Cît cer? zise Lubrani.

În concluzie nu voia să-l angajeze decît pe Carletto. El, Carletto, zicea:

— Dar vino să ne asculți!

— Asta mi-ar mai lipsi! Femei sînt cîte vrei. Găsești pe toate drumurile.

Eu mă uitam prin geam cum se frămîntă marea. Ascultam muzica și mă gîndeam la vară. Îmi veni în minte ghitara. Aș fi vrut să merg cu Linda, la miezul nopții, pe plajă și să cînt, s-o îmbrățișez, să fiu numai eu cu ea. În noaptea aceea, cînd își pierduse fularul, era singură pe malul mării. Numai de-aș ajunge să apuc vara...

Carletto zise:

— Îți spun doar că sînt angajat. Nu pot să-i las baltă. Vrei să pricepi, sau nu? Și rîdea răutăcios.

Și Lubrani:

— De încercat ai încercat. Tu trebuie să joci numai comedie și să te exploatezi pe tine însuți. Aveți ce mînca, sau nu? Aici e-aici. Dacă nu, e vina voastră.

Carletto zise :

— Revista e frumoasă. Le-a plăcut pînă și ziariștilor...

Scoase ziarele.

Lubrani strivi țigara și se uită în jur.

— Nu vreți să dansați? îmi spuse. Cît e ceasul?

Cînd ne întoarserăm de la dans, treaba era gata făcută. Lubrani își închidea stiloul, și Carletto studia paharul. Ne despărțirăm la mașină. Ne spuse cu un aer degajat:

— Salut!

Linda îi răspunse:

— Vino curînd, cu veselia specifică femeilor, pe urmă se vîrî sub pături.

Plecarăm; era o zi cu soare, și ultimul lucru pe care-l văzui fură colinele acelea pleșuve, ca de cenușă.

VII

La Torino ajunserăm noaptea. O lăsarăm pe Linda în poarta casei. „Nu mă simt bine“, zicea. Fugi cu nasul în palton. Lubrani zise:

— Hai să mîncăm.

— N-am nici un ban.

— Prostii!

În seara aceea îmi spuse că se simțea oarecum vinovat de răceala Lindei.

— Am dus-o ieri la piscină, zise. Tu nu te duci? A, da, trebuie să fii membru. E un cerc restrîns. Încălzesc, e-adevărat, dar totuși poți răci ușor. Nu știai? Nu-ți spune chestiile astea? Cînd își dădu seama că mă are la

mînă, continuă, fără să ezite: Multe lucruri nu spune Linda, dar le face. Are nevoie de ele. Așa cum ai tu de țigări. Nu stă să se gîndească de două ori. Tu te gîndești de două ori cînd e să tragi un fum? Deschise gura și lăsă fumul să iasă încet. Ai fost vreodată atent cînd stă de vorbă cu cineva? Pare că trage un fum. Așa face și cu tine. Nu te gîndești niciodată la asta? Pare că așteaptă, continuă dintr-o dată, nu? Pare că așteaptă un cuvînt, sau altceva. Și, cînd colo, te trezești că ți-a și făcut-o. Păcat că n-ai bani, reluă iar vorba, pentru că tu crezi că femeile aleargă numai după bani. Ești convins că n-a avut ceva mai bun înainte de tine?

Spusei:

— Şi ce-i cu asta?

— Nu-ți închipui, sper, că-i stîrnești interesul cu ghitara ta. E ridicol. Ghitara și fumul sînt același lucru. Tu, care vinzi țigări, ar trebui s-o știi.

„Taci, mă gîndeam, taci!“ și-i priveam ochii întărîtați. Dar el era cel care plătea cina și trebuia să ascult.

— Știu tot, spusei încet, cu voce joasă. Știu tot, mai bine ca oricine. Ce contează?

Începu să rîdă și-mi spuse că glumea.

— Realitatea e că nu poți sta tot timpul împreună cu cineva. Dar n-a fost decît cu mine. Linda e femeie, însă cu mine cred totuși că e sinceră. Dacă nu ți-a spus că s-a dus la piscină e pentru că nu s-a dus. De cît timp o cunoști, Pablo?

Nu-i răspunsei și îl privii. Ne privirăm. Îl întrebai fără să pară că dau importanță faptului:

— După ce fug femeile dacă nu după bani?

— Ah, ah! făcu el satisfăcut. Chemă chelnerul. Fug după o mulțime de lucruri. Nu numai după bani. Ascultă, îmi spuse cu aerul unui om care discută despre afaceri, excepții nu există. Eu le fac să se dezbrace, ca să știu cine sînt. Şi se dezbracă toate. Nu stau pe

gînduri. O femeie care știe cîte parale face se dezbracă. Ei, dar acu să nu crezi cine știe ce... Altceva vor femeile. Sînt niște ambițioase. Unele își doresc un prieten, cum s-ar zice, de inimă. Altele sînt de-a dreptul nebune. Ai văzut vreodată o femeie beată? Altele schimbă prietenii numai așa, de ciudă. Dar pe bani scuipă toate.

— Slavă domnului! îi spusei.

Acoperi socoteala c-o mînă și plăti.

— Voiam să-ți spun, zise pe urmă, în timp ce ieșeam, că ideea de-a cînta la ghitară într-un teatru e o prostie. Nu-ți ajunge sarea și tutunul?

A doua zi mă dusei devreme la Linda, trecînd printr-o cameră plină de croitorese. Îmi spuse să închid ușa, dar nu mă lăsă să intru în pat.

— Am febră, zise.

Nu-i spusei nimic despre piscină. Ea dădu vina pe soarele de la Genova și pe frigul de pe drum.

— Îți pare bine că sînt bolnavă, îmi spuse. Mă ții aici și mă poți și bate. Ți-a plăcut Carletto?

— Întotdeauna vorbim numai despre alții.

— Cine vorbește despre alții?

— Ieri, Carletto. Și-apoi celălalt. Mereu.

— Despre ce vrei să vorbim?

— Niciodată nu sîntem numai noi singuri.

— Dar acum unde ești? Nu cu mine? Nu-ți convine? Pleacă! Pe urmă mai zise: Ce ai? Ce vrei?

Măcar de i-aș fi spus totul în dimineața aceea. Ședeam pe pat și-i vorbeam. Îmi luă o mînă și și-o lipi de obraz. Mă plecai s-o sărut.

— Ai să iei guturaiul.

Îmi așezai capul pe pernă și spusei încet:

— Să stăm împreună astăzi.

— Și pe urmă?

— Pe urmă caut ceva de lucru și mă însor cu tine.

— Bravo ție! zise rîzînd.

Eu îi ținui capul aproape de mine și nu mai spusei nimic.

După puțin mă întrebă:

— Sîntem împreună doar. Ce mai vrei?

Nu-i mai răspunsei nimic.

Atunci Linda nu se mai mișcă, respira doar. Șezurăm așa, împreună, nici eu nu mai știu cît. Aproape uitasem că sînt cu ea. Linda căută sub pernă batista. Fui nevoit să mă mișc, și ea vorbi liniștită:

— Viața pe care-o duc îmi place. De ce vrei să mi-o schimb? Trebuie să te obișnuiești cu viața mea. Nu vreau să depind nici de tine, nici de alții. Nici tu nu trebuie să depinzi de mine. Ești gelos? Ai dreptate, reluă. Atîta ar mai lipsi, să nu fii! Și eu sînt geloasă. Trebuie să-ți găsești ceva de lucru și să nu te mai gîndești la nimic. De ce nu cînți la ghitară? Asta-i meseria ta, altceva n-ai. Ai putea deveni un solist bun.

În dimineața aceea bătu cineva la ușă, și o brunetă cu un șorț de vînzătoare o întrebă pe Linda dacă dorea cafea.

— Mi-o face el, zise Linda, e doctorul meu.

Fata fugi rîzînd.

Din ziua aceea începui să caut de lucru, umblai peste tot, iar în prăvălie nu stăteam decît atunci cînd eram pe punctul de-a ieși. Se vorbea din nou despre Amelio, și gîndul c-aș fi putut să-l văd apărînd la geam, rezemîndu-se de ușă, așteptînd, mă înspăimînta. Maică-sa spusese în prăvălie că, pentru a putea ieși, ar fi fost nevoie de un ascensor.

— Mutați-vă la parter, zise o femeie care asculta.

Eu știam că Amelio n-ar fi venit să mă caute, dar mă uitam mereu spre ușă. „E numai vina lui dacă a făcut pe nebunul." Nu izbuteam să găsesc nimic de lucru, dar știam că el, în locul meu, ar fi găsit. Chiar

și așa, din pat, făcea ceva, altfel de mult i-ar fi scos în stradă. Pesemne că vindea și cumpăra, cu siguranță.

Linda rămase acasă cîteva zile și ținea sfat cu fetele de la croitorie. O dată veni o doamnă pentru o rochie și ceru să vorbească cu ea; n-avea încredere în altcineva. Se uitară la modele și la jurnalele franțuzești; Linda punea fetele să umble de colo-colo, se pricepea de minune, poruncea din pat și făcea totul rîzînd ; le vorbi despre doamne, despre actrițe, despre moda sportivă. De altfel, Linda avea în cameră un dulap din oglinzi și o măsuță elegantă cu perii și piepteni, de păreau că-s de la barul *Cristallo* sau de la parfumerie. Îmi place și mie să mă îmbrac bine, dar Linda nu se gîndea numai la îmbrăcăminte; ea știa să și ducă o asemenea viață și să discute. Zicea: „De-aș avea o casă, ai vedea tu!..." Uneori, plimbîndu-se cu mine, se oprea să se uite la vitrine și știa unde se găseau lucrurile cele mai bune, niște prăvălii pe lîngă care treceam fără să le observ măcar. Era întotdeauna o adevărată plăcere să mergi cu ea pe stradă; dac-aș fi avut și eu o mașină, am fi fost și noi ca oamenii bogați. Avea un geamantan frumos de piele, cu carte de vizită, și îmi spuse:

— De cînd n-am mai călătorit!

Cînd se făcu bine, o dusei jos, la cină. Merserăm acolo unde fusesem eu cu Lubrani.

— Prima noastră cină în doi, zise ea. Mînca întotdeauna ca un om flămînd, cu ochi lacomi, de-ți făcea poftă. Îmi place să călătoresc, continuă. Nici nu știi ce frumos e să sosești seara într-un oraș străin... Să călătorești singură, îmi spunea. Să schimbi obiceiurile, casa, orașul. Să lași totul baltă, și pentru o lună, pentru un an să fii alta.

— Tu ești mereu alta, spusei.

Ea rîse. Izbuteam s-o fac să rîdă ori de cîte ori voiam. Era ca și cum aș fi cîntat la ghitară. Sînt anumite

gesturi, anumite versuri sau triluri pe care le faci în glumă, ca să-l atragi pe cel care te ascultă. E ca și cum ai arunca cuiva o ocheadă, și-apoi te-ai preface că nici nu l-ai văzut. La un moment dat o faci fără să te mai gîndești. Linda pricepea lucrurile astea. Mă privea. Ca și cum ar fi tras un fum în piept. Îmi punea mîna pe braț și mă privea. În momentele acelea aș fi putut să-i spun: „Vino să facem dragoste", și ar fi venit.

— Dac-am să cîștig bani, îi spusei, vin și eu la mare cu tine.

— De unde știi c-o să merg și anul ăsta? mă întrebă rîzînd.

În seara aceea ningea, dar ne duserăm să dansăm la *Paradis* și ne cufundarăm în zăpada de pe alee. Linda zise:

— Tare-ar fi bun acuma Lubrani cu mașina lui.

În schimb dădurăm peste Lili, care dansa fericită ; îmi făcu un semn și strigă, acoperind muzica. Linda îmi spuse:

— Bagă de seamă! și mă duse tocmai în fundul sălii.

Șezurăm toată seara numai în doi, dansînd și rîzînd. Îmi povesti cum o dată la mare, la San Remo, se dusese singură în barcă să facă baie și, ajunsă în larg, își scosese costumul și stătuse cu tot trupul la soare.

— E bine, îmi spuse. Așa ar trebui să stea lumea mereu. Dacă oamenii ar ieși goi pe stradă, ar fi mai buni.

— La piscină nu te duci?

— Nu, îmi răspunse, apa e murdară.

Pe urmă ieșirăm; era alb peste tot, și zăpada înghețase pe sub copaci; ne uitarăm la mașini, căutînd-o pe-a lui Lubrani. Furăm nevoiți să ne întoarcem cu tramvaiul. Mie-mi place să fumez cînd e zăpadă și ne plimbarăm pe sub galerii, ca să-mi termin țigara, pe urmă intrarăm într-un bar.

— Ce zic cei de acasă acuma, că ești plecat mereu?

— În puținul timp cît stau acasă îi chinuiesc cîntînd la ghitară. Studiez continuu. Într-o seară trebuie să mă asculți cîntînd.

— Trebuie să vii o dată la *Varieteu*. N-ai fost niciodată. Trebuie să încerci cu Lubrani.

— Nu-mi place Lubrani.

Eram în pragul casei.

— Vrei să urci? mă întrebă.

Așa treceau zilele acelea și știam că, ieșind la ora mesei, dădeam peste Lubrani, care o ducea la restaurant. Mi-o spusese chiar ea, dar serile și le petrecea cu mine; ar fi trebuit să fiu gelos, și nu puteam. Ce altceva putea găsi la el decît bani? Dacă venea cu mine, însemna că nu caută bani.

Aproape că și uitasem de Amelio. Nu mă gîndeam la el decît în clipa în care ieșeam din casă și treceam pe promenadă. Acum trăiam întocmai ca și el pe vremea cînd se plimba cu Linda și lucra. Îmi lipsea numai slujba. Nu voiam să lucrez cu Lubrani. Îi spusei Lindei să nu-l mai piseze.

— Cum vrei, zise ea, dar ar fi fost singurul mijloc.

— În locul lui, îi spusei, aș face orice ca să scap de-un Pablo.

— Prostule, răspunse, tocmai de aceea trebuie să te ajute. Tu nu mi-ai face un serviciu dacă ți-aș cere? El știe, continuă, că dacă reușești, o să ți se urce la cap și n-ai să te mai gîndești la mine.

— Eu nu vreau să reușesc.

— Ai să reușești, spuse Linda liniștită, ești tînăr. Nu se poate să faci dragoste o viață întreagă.

— Tocmai de aceea stau oamenii împreună.

— Uf, doamne! zise Linda.

— N-o să facem dragoste mereu. O să stăm împreună. Asta e altceva.

— Ei, vezi, răspunse ea liniştită, că dragostea n-are nici un amestec?

Ne spuneam lucrurile astea aproape seară de seară. Iar ziua căutam de lucru. Intrasem în vorbă cu fostul patron al lui Amelio, care repara motociclete, cumpăra și vindea și conducea un serviciu de camioane pe șosea.

— Vino în atelier, chiar și de mîine, îmi spuse. Dar motoarele nu le încredințez decît celor trecuți de treizeci de ani. Te doare capul? N-am nevoie de zănatici.

Îi cerui apoi să mă lase să însoțesc cîte un camion, ca să-mi fac o idee.

— Tu cînți prea mult la ghitară, îmi răspunse, ai să-mi îndemni băieții la băutură.

Dacă aș fi îndrăznit să mă mai duc la Amelio, i-aș fi cerut să mă ajute cît de cît. El îi cunoștea pe toți. Și pe cei de la atelier, și pe cei care umblau cu camioanele. Pe vremuri m-ar fi ajutat, mă gîndeam. Pe vremuri. La birtul șoferilor cunoșteam vreo cîțiva.

— E un sezon păcătos, îmi spuseră, nu te alegi decît cu frigul. Permis ai?

— Nu-ți ajunge prăvălia? îmi ziceau cei de acasă. Ce-ți închipui c-ai să faci?

Eu căutam ceva de lucru, dar așa ca să pot cînta la ghitară și să mă întîlnesc și cu Linda. Un atelier era totuna cu prăvălia. Eu voiam să umblu încoace și încolo și să lucrez numai cînd îmi convenea. La birtul șoferilor vedeam fel de fel de indivizi. Erau unii pe care-i apuca noaptea acolo. Cei de la camioane cîștigau și jucau zdravăn. Soseau în zori, seara, noaptea. Îmi veni în minte dimineața cînd luasem lapte și țuică în restaurantul acela. Ca să muncești, știam prea bine, trebuia să asuzi, nu glumă. Eram dispus să mă despart de Linda înaintea zorilor.

Să conduc un camion nu știam, și nici nu aveam carnet de șofer. Într-o seară, cînd și-așa eram singur, mă du-

sei cu Lario și-mi luai și ghitara. Chelnerul făcu radioul mai încet; eu, cu un păhărel înainte, cîntai cît vrui. Auzeam zicîndu-se: „E tutungiul" și recunoșteam cîte o figură. La sfîrșit găsii pe cineva care știa să cînte din gură și cerurăm să ne mai aducă vin. Un blond, Milo, luă el ghitara. Era un lungan c-o față ștearsă. Cîntă tangouri, dar ceilalți îi spuseră să isprăvească.

— Tu cîntă numai din gură, lasă-i lui ghitara.

A doua zi eram în camion, cu Milo și cu un mecanic mai bătrîn. Duceam saci cu sulf la Casale. Plecarăm pe ceață, cu farurile aprinse.

— Dacă se înseninează, îmi spuse, te las să conduci.

La Trofarello era soare. Mă așezai la volan. Era ca și cum aș fi condus o casă. Ale naibii coborîșuri, nimic de zis!

— Ai să vezi ce drumuri sînt în provincia Alessandria...

— Atenție la sergenți! zise mecanicul.

Din fericire nu aveam remorcă.

— Greșești numai cînd schimbi viteza, îmi spuseră, se vede c-ai fost în *balilla* [1].

În ziua aceea am condus de multe ori, cînd drumul era bun. Milo îmi spuse:

— Bine era să fi adus și ghitara.

— Data viitoare.

Ne oprirăm la Moncalvo. Era zăpadă pretutindeni. Începeam să înțeleg de ce ai nevoie de ochelari cînd conduci. Șoseaua era toată zloată. Mîncarăm la repezeală într-o cameră cu sobă, pe urmă băurăm un pahar, vorbind despre drumurile pe care le făcuseră. Milo fusese o dată pînă la Roma.

— Se cîștigă, zicea, dar nu poți pune un ban deoparte.

---

[1] Organizație fascistă de copii, pe vremea lui Mussolini (n. t.).

Scosei un pachet întreg de țigări și le dădui să fumeze.

— Eu am fost pe vremuri în Spania, ne spuse mecanicul, ce mai oameni și ăia! Acolo benzina s-a dus toată pe case, ca să le ardă.

Atunci Milo făcu cu ochiul.

— Acolo sînt de-ai noștri și la comuniști.

Mecanicul zise:

— Cînd e interzis să te bați în local, lumea iese în piață.

La Casale, altă ceață, altă zloată. Schimbarăm camionul. Ne întoarserăm la Torino cu o încărcătură de ciment. Aș fi vrut să mă plimb puțin, să văd, dar ei spuseră:

— E mai bine să ne încălzim.

Știau ei un birt bun și mîncarăm și băurăm zdravăn. Pe urmă jucarăm cărți. Ieșise un pic de soare, ca vai de el.

Plecarăm înapoi, și acum motorul nu mai era de recunoscut. Începu să ne facă figuri înainte de Asti. Am fost nevoiți să stăm un ceas întreg în zăpadă, cu mîinile înghețate pe fiare. Eu fierbeam. „Diseară nu mă întîlnesc cu Linda." În sfîrșit, motorul începu să duduie. Ne curățirăm degetele cu zăpadă, ne șterserăm și pornirăm. Cu farurile aprinse, în ceață. Sosirăm la Torino noaptea. Linda aștepta în poartă.

Pentru cîteva zile lăsai baltă drumurile și mă dusei doar la atelier.

VIII

Linda admitea că Lubrani se ținea după ea; o făcea rîzînd, iar uneori glumea și cu el pe socoteala asta.

— Culmea e, ziceau, că stăm la doi pași, și nici unul nu știa de celălalt.

— E numai meritul lui Pablo, zise Linda.

Lubrani era întotdeauna elegant. Cu cei cincizeci de ani pe care îi ducea în spate și cu pofta lui de mîncare și de băutură, dacă nu s-ar fi masat, dacă n-ar fi fost întotdeauna bine îmbrăcat și pomădat, ar fi arătat ca un hamal.

— Băi de aburi, zicea. Să elimini prin pori, asta-i totul. De aceea îi avem.

Într-o noapte o întrebai pe Linda dacă-l văzuse vreodată în costum de baie.

— Îți place ? o întrebai. Trebuie că-i plin de păr pînă și pe spate.

— Sărăcuțul, zise Linda, și, cînd colo, te pomenești c-o fi roz și catifelat ca un nou-născut !

Îmi spunea adesea că, cu toți banii pe care-i avea, era totuși un biet nenorocit.

— L-a părăsit Clari. L-a pus să-i asigure venitul unuia din teatre și-apoi l-a lăsat. Ar trebui să-l vezi. Cînd dă peste vreuna din noi, din astea pe care ne cunoaște de mici, se ține de noi ca un cîine. E un om cumsecade. Și muncește. Toți trag de el, ca să le dea bani, și el muncește.

— Se vede...

— Nu fă pe șmecherul. Știi că are o mulțime de teatre, peste tot, și că a început fără un ban ? El nu muncește ca noi. El telefonează și călătorește. Dă de lucru altora.

— Trăiește pe spinarea altora.

— Prostule ! E nevoie și de oameni din ăștia.

Ca să pot ieși cu Linda, îl suportam și pe el. Era un local la cîțiva pași de *Varieteu*, unde mergeam spre miezul nopții ca să bem ultimul păhărel de lichior,

să ascultăm muzică și să așteptăm zorile. În serile în care Linda întîrzia la croitorie o așteptam acolo. La ora aceea nu întîlneai decît actrițe de mîna a doua și sportivi, prestidigitatori și chelneri care aveau liber, birjari, fete. Din cînd în cînd, cîte o femeie, cîte un omuleț, cîte o familie de acrobați se ridicau și-o ștergeau la *Varieteu*. Unii fumau, alții ședeau de povești, alții mîncau. Mulți cinau mulțumindu-se numai cu pîine și cu cîte o cafea cu lapte, copiii alergau încoace și încolo. Din cînd în cînd cîte un nenorocit se lega de vreo fată. Fata vorbea peste mese cu omul de la tejghea, îi cerea cîte ceva, glumeau. Clientul făcea haz, strecura și el cîte o vorbă ; atunci fata își schimba poziția picioarelor. Nu după mult se ridicau și ieșeau afară.

Localului îi zicea *Mascherino*. Pe la unu-două închideau, și orchestra începea să cînte, dar era de ajuns să intri prin curte și să bați în obloane. Se mai strecura un fir de lumină și în curte. Cînd veneam cu Lubrani, eram primiți bine de toată lumea și se găsea întotdeauna o măsuță într-un colț, mai în umbră, în spatele celor cîteva plante, la adăpost de perechile care dansau.

— Nu cumva e tot al tău și localul ăsta ? îl întrebă Linda pe Lubrani cînd ne duserăm pentru prima oară.

— L-aș ține mult mai bine, zise el. Aș mătura murdăria și calicimea de-aici. Aș închide pentru o lună. Pe urmă chelneri în veston alb, orchestră de *jazz*, lumină difuză.

— Are farmecul lui așa cum e, zise Linda.

O femeie făcea pe nebuna și dansa singură în fața orchestranților, care încetaseră să mai cînte și-și ștergeau sudoarea. Consumatorii — erau puțini, împrăștiați prin toată sala — așteptau muzica, și vreo patru-

cinci tineri și cîteva fete înfierbîntate îi băteau dansatoarei tactul pe mese. Ea scotea din cînd în cînd cîte-un țipăt, așa cum faci pe scenă.

— Fă-l să danseze cu vreuna din astea, îi șoptii Lindei la ureche.

Linda rîse și ne spuse că n-avea de gînd să danseze nici cu mine, nici cu el. Rămaserăm deci la măsuță, și Lubrani începu să vorbească.

Ne spuse că lui i se întoarce stomacul pe dos cînd vede cîte o femeie făcînd singură ceea ce se cere făcut în doi. La teatru merge, acolo e vorba de un spectacol, dar o femeie care își pierde capul într-un local înseamnă că-i bolnavă.

— Și totuși femeile care se îmbată îți plac.

— Cînd ești în doi. Atunci da. Sau cel mult încă unul care cîntă. Dar s-o faci de unul singur înseamnă să irosești zadarnic o plăcere. Pablo, care e tînăr, poate să-și irosească plăcerile. Noi însă nu.

— Necioplitule ! zise Linda.

Rămase tăcut pentru o clipă, cu capul plecat. Pe urmă reîncepu, cu convingere :

— Între noi există unele asemănări, draga mea. O femeie e mai bătrînă decît anii pe care îi are. Noi doi știm cum merg lucrurile în lumea asta. Și la ce rezultat ajung. Și cît prețuiesc. Sîntem doar văduvi amîndoi.

Îl priveam și mă gîndeam cum sînt femeile. Chiar și acele cîteva. Chiar și Linda. Dacă pentru ele toți bărbații sînt într-adevăr la fel, n-ar fi totuna dacă s-ar da numai unuia singur și dacă l-ar urma cum își urmează cîinele stăpînul ? Și totuși nu. Ele vor întotdeauna să aleagă, și alegerea o fac adunîndu-i pe toți la un loc, jucîndu-se cu toți, urmărindu-și numai interesul. În felul ăsta nu-i nimeni mulțumit, și pînă la urmă nici ele nu rămîn cu un prieten adevărat.

— Linda, îi spusei, hai să ne închipuim astă-seară unde vom fi la anul. Dacă vom fi mulţumiţi. Cu cine o să ne petrecem seara şi în ce fel. Vrei ?

— Da, da, zise Linda. Cine începe ?

— Sau, dacă vreţi, să povestim ce-am făcut anul trecut. În seara de 20. Cum am petrecut seara şi cu cine. E mai interesant.

— Cine-şi mai aduce aminte ? mormăi Lubrani.

— Uite, vezi ? strigă Linda. Aşa de bine ai petrecut, că nici nu-ţi mai aduci aminte. Ţi-ai irosit o plăcere.

— Cine îţi spune c-a fost vorba de-o plăcere ? îi spusei Lindei. Poate că el aştepta pe cineva. Sau poate călătorea şi-a fost o ciocnire. Sau a stat închis în casă fiindcă era vreme urîtă.

Lubrani rîdea. Se uită la noi cu ochii lui mici.

— Seara de 20 ? zise făcînd pe seriosul. Îşi pipăi buzunarul şi scoase un carneţel.

Linda zise :

— Asta-i acum !...

Lubrani răsfoia carneţelul cu aerul unui avocat.

— Douăzeci... douăzeci... zicea. Ce păcat ! E în carneţelul de anul trecut.

— Arată-mi-l, zise Linda.

Dar Lubrani ridică mîna şi se apără.

— Arată-mi-l ! strigă Linda.

Răsturnară un pahar.

— Las', că mi-o plăteşti tu, zise Linda.

— Sînt chestiuni de afaceri.

— Atunci spune-ne despre anul viitor.

Lubrani răsfoia carnetul, apărîndu-se. Mormăia diferite nume, cînd serios, cînd distrat.

— Contabil, zicea, maestru... noapte... Am telefonat... doctor, maestru... Florenţa... planuri serioase... Chianciano... noapte...

— Arată-mi ce-ai scris ieri seară.

Dar Lubrani nu vru și ascunse carnețelul.

— Spune-ne tu ce-ai făcut în seara de 20. Hai, Linda, să te-auzim.

Linda făcu o strîmbătură și mormăi că ea n-avea agendă.

— Nici măcar din anul ăsta nu-mi mai aduc aminte. Am irosit tot ce-am avut. Nu-mi mai amintesc de nimic.

— Nu-i nevoie să fie chiar ziua de 20, spusei atunci. Ajunge să-ți amintești de vremea aceea, de luna decembrie.

— Lucram, zise Linda.

— Zi și noapte ? întrebă Lubrani.

— Cine știe ce făceam ?! Omul își aduce aminte numai de lucrurile pe care le face din obișnuință. Restul dispare. Ceea ce ai spus și ai crezut nu mai există. Mi-aduc aminte de-o dimineață c-o ceață deasă și lăptoasă, de părea că lumea dispăruse. Nici măcar pașii nu se auzeau... De asta îmi amintesc.

— Dar cu cine ieșeai în nopțile acelea ?

— Renunță, zise Lubrani. Toate astea-s povești.

Mie nu-mi cerură să-mi povestesc amintirile. Nu știu dacă-mi făcu plăcere sau nu. Linda ședea încovoiată deasupra mesei și spuse :

— Să ne jucăm de-a celălalt joc. Ce-o să facem la anul pe vremea asta ?

Nebuna se oprise de mult. Cîteva perechi dansau. Era cam vreo trei noaptea și sala era goală. Jumătate din orchestră dormea.

— Eu știu, zise Linda, o să încercăm să ne amintim ce-am făcut astă-seară.

— Bea, bea, îi spuse Lubrani.

— Vrei să-mi amintesc de vinul ăsta ? continuă ea c-o voce plîngăreață.

De îndată ce fui singur cu ea — a doua zi pe stradă — o întrebai :

— Într-adevăr nu-ți amintești nimic de anul trecut ?
— Tot te mai gîndești la asta ? spuse Linda.
Întorcîndu-mă acasă îmi dădusem seama că preferam să trăiesc singur decît să știu că Linda m-ar fi uitat și pe mine. Îmi făcea o plăcere bolnăvicioasă să mă gîndesc la asta. Dacă aș fi încetat brusc să mai ies cu ea, aș fi făcut-o poate să sufere și nu m-ar fi uitat.
— Eu îmi aduc aminte de fiecare clipă petrecută cu tine, îi spusei.
— Se prea poate.
Era ca și cum aș fi părăsit-o. Îmi clănțăneau dinții.
— În noaptea asta am priceput cine ești, spusei încet.
Ea mă luă de mînă și mormăi ceva.
— Va să zică anul trecut nu prea ieșeai, continuai.
Îmi reținu brațul și se uita la mine ursuză.
— Ce s-a întîmplat ?
— Nimic, îi spusei. Dar de ce faci asta ? Erai cu Amelio și ai spus că ai fost la munte cu el. În seara aceea cînd ați dansat sub portic...
— Nu mai poate omul să vă spună nimic, făcu. Văd c-ai început și tu.
Vorbirăm despre trecutul ei, îmi spuse multe lucruri și o apucă melancolia. Trebuia să mergem la cinema și nu mai merserăm. Ne cumpărarăm castane coapte și ne plimbarăm pe malul Padului. Se lăsa noaptea pe străzile acelea, felinarele erau aprinse și aș fi voit să țină o veșnicie, pentru că acum știam că la gîndul de-a ne despărți și de-a nu ne mai vedea niciodată mi se tăiau picioarele. Era ca și cum aș fi prins rădăcini în sîngele ei. Șoldul ei era al meu. Vocea ei te învăluia ca o îmbrățișare. Îmi povesti că pe vremuri, cînd era fetișcană, se dusese pe deal cu un neisprăvit și se culcase cu el pe iarbă. Zise că asta era o prostie, că lumea e plină de astfel de prostii și mă întrebă dacă nu-i așa că nu mă simțeam nici eu întru nimic schimbat

după ce mă culcasem pentru prima oară c-o fată. Pe urmă vorbirăm despre Amelio și tăgădui că făcuse dragoste cu el.

— Ce mai spaimă am tras... îmi spuse.

— Țin și acum la el, îi explicai, dar nu pot să mă mai duc să-l văd... Nu-mi place viața pe care-o duc. Mereu cu imbecilul acela de Lubrani după noi. De ce să nu fim numai noi doi singuri, Linda ?

Dar dacă noaptea mergeam cu Lubrani la *Mascherino*, după-masa, în schimb, localul îmi plăcea. Era comod, și Linda venea să mănînce cu mine. Eu dimineața ședeam mult la atelier, ca ucenic. Dar cei de acasă făceau scandal și ziceau : „Stai la tejghea". O dată am stat, dar cu ghitara, și cînd veneau clienții, eu cîntam mai departe. Tot singure trebuiau să se descurce. În felul ăsta nu mai ținură seamă de zilele pe care le petreceam în oraș. Eram convins că într-o bună zi tot am să găsesc de lucru — cu camioanele, în alt oraș — numai ca Linda să rămînă cu mine.

Făcui totuși ceva parale și cu muzica. Aveam acasă știmele și orchestrația, și la *Mascherino* nu-mi trebui mult ca să mă pun bine cu cîntăreții. Se întîmpla adesea ca știmele să lipsească întregii orchestre — mai ales femeilor — și atunci spuneam : „Eu pun hîrtia și transcrierea ; costă atîta și atîta". Era un bătrînel, Carlandrea, care trăia din asta. Trăii și eu pe lîngă el. De tînăr cîntase în orchestră la clarinet, dar cu vremea astma îl dăduse gata. Nu pricepea de ce nu vreau să fac pe solistul la ghitară.

— Mai solist decît sînt de-atîta timp... îi spusei. Cînt tot de unul singur.

Îl cunoștea pe Lubrani și zicea :

— E un domn în toată puterea cuvîntului.

Linda vedea și nu pricepea.

— Nu vreau să ajung în ghearele lui Lubrani, îi explicai. Ghitara nu înseamnă să muncești. E ca și cum ai fi plătit ca să te îmbraci elegant. Munca mea e să merg cu mașina pe șosea.

Linda venea seara, cînd localul era în penumbră. Erau niște canapele vechi, roșii, dar înainte de miezul nopții candelabrul central nu se aprindea. Pentru noi era de-ajuns și atîta. Linda mînca ouă și bea puțin lapte. Eu îi țineam tovărășie. Îmi povestea despre munca de la atelier, despre cei pe care-i văzuse. Zicea aproape întotdeauna că-i telefonase Lubrani, ca să ne întîlnim la *Paradis*, sau la teatru. Preferam teatrul, pentru că cel puțin ședeam alături de Linda. Uneori ziceam :

— Ducă-se dracului ! și reușeam să fac așa încît să fim numai noi doi, trăgîndu-i chiulul lui Lubrani.

Iar după aceea, cînd ne întîlneam, nici nu pomenea de asta.

Carlandrea acela era un pisălog și era de-ajuns să te uiți la el ca să-ți treacă pofta să faci pe solistul.

— După primul eșec sfîrșesc întotdeauna așa, zise Linda.

— Cum adică ?

— Bătrîni, înfumurați și nenorociți. Și poți ajunge aici în diferite feluri, continuă ea liniștită.

Nenorociri de care puteai face haz găseai cîte voiai la *Mascherino*. Așa era de pildă povestea lui Minnie, portăreasa. Minnie asta cîntase într-un timp la *Meridiana*. O văzusem și eu și părea că mi-e, într-un fel, soră. Vreau să spun că nu era croită pentru meseria pe care i-o găsise maică-sa. N-avea frumos decît ochii și-o blană de iepure. Dar era totuși stea, și maică-sa venea s-o ia de la ieșire. Într-o seară dau cu ochii de bătrînă la *Mascherino ;* ședea de vorbă cu mai multe fete ; era și Linda cu mine. Vorbea despre Minnie, și

fetele îi citeau o scrisoare : „Credeam că-i om bogat, mamă dragă. N-aş fi crezut niciodată una ca asta. Credeam că e bogat de tot şi-l iubeam tare mult. Vai ce-am făcut, mamă dragă !“ Linda rîdea.

— Bătrînă caraghioasă ! zise.

Îi povestii c-o ştiam pe Minnie. Linda clătină din cap şi se uită la bătrînă.

Pe urmă îi povestii despre femeile pe care le întîlneam noaptea pe bulevardul Inghilterra.

— Cum sînteţi voi, bărbaţii, îmi spuse, cumpăraţi o femeie pe stradă cum cumperi castane.

— Eu nu cumpăr nimic, îi răspunsei.

— Dar vă place să le ştiţi pe promenadă. Cît timp aveţi o prietenă, n-aveţi nevoie de ele. Dar pe urmă vă mulţumiţi şi cu ele. Linda vorbea bosumflată, în felul ei repezit, încît ai fi putut crede că glumeşte. Pe vremuri te duceai şi tu cu ele, las' că ştiu eu. Cum zic cînd acostează un bărbat ? „Dă-mi o ţigară“ ?...

Le vedeam în fiecare seară după ce mă despărţeam de Linda. Nu mai era ca în alţi ani, cînd treceam chiar printre ele şi-mi ziceam : „E şi ăsta un fel de-a trăi“. Acuma suferearn. Se plimbau prin zăpadă şi le ghiceai obrazul după vîrful roşu al ţigării.

— O femeie care face trotuarul e o proastă.

— N-ai de unde şti. Au nevoie de bani.

— „Dă-mi o ţigară“, zise Linda rîzînd. Sînt proaste !

Eu mă gîndeam la fata aceea pe care o găsisem cu Milo pe stradă. Ne întorceam la Torino după un transport făcut la Pianezza. Ne rugase s-o luăm în camion şi, urcîndu-se, îşi arătase picioarele.

— Condu tu, zise Milo.

Am condus pînă acasă. Ei, în cabină, se îmbrăţişau pătimaş şi se sărutau nebuneşte, muşcîndu-şi buzele.

— Ai să mă arunci afară, îi zicea ea.

Dar nu era din alea îmbrăcate excentric. Nici nu era vopsită măcar. Părea o femeie cumsecade, la vreo treizeci, patruzeci de ani, cu o față slabă de tot și niște ochi flămînzi.

— Prietenul tău nu e ca tine, îi spuse. Eu conduceam și mă gîndeam : „Ai fost și tu pe vremuri Linda cuiva".

De Anul Nou, Linda îmi spuse că avea să facă în curînd o călătorie. Mi-o spuse rîzînd, ca atunci cînd dai în cărți. În seara aceea scăpasem din întîmplare de Lubrani și cinam la *Mascherino* ; urma să așteptăm miezul nopții în camera Lindei. Era gata hotărît și îmi venea să joc de bucurie. Zise :

— O călătorie. Am în perspectivă o călătorie.

Nu știa încă sigur, dar, oricum, n-ar fi lipsit mai mult de șase zile.

— Călătorie de afaceri, făcu rîzînd. Tu fii cuminte și-ai să vezi la întoarcere.

Dar în noaptea aceea uitarăm pînă și de călătorie. A doua zi, la *Mascherino*, dădurăm peste Carletto, care venea de la Genova.

IX

Nu mă recunoscu și vorbea cu barmanul. Mă mirai văzînd că nu mai e chiar atît de cocoșat, dar vocea-i era neschimbată și avea aceeași agilitate. Era micuț, purta pălărie.

Vorbea tare și îi spunea că visase pisici, și se mișca întocmai ca o pisică. Barmanul rîdea.

Linda intră și nu-l văzu.

— Știi cine e la tejghea ? îi spusei.

— Oh, e Carletto... Dar rămase tot jos, mulțumită, și se întoarse să mă privească.

— De-o jumătate de ceas vorbește despre pisici, continuai. A visat că Torino era plin de pisici și că nu mai era nimeni în oraș, și, pentru ca să poți ieși din el, trebuia să faci pe pisica, să te ascunzi și să fugi pe acoperișuri.

— Tu visezi vreodată așa ceva ? întrebă Linda.

— Noaptea trecută am visat-o pe Lili.

— Bravo ție !

— Dar nu era Lili. Semăna cu sora mea, Carlottina. Mergeam pe stradă. Ea înainte. Iar eu îmi spuneam : „Dacă se întoarce, mă vede și o ia la fugă". Dacă s-ar fi întors, știam c-aș fi văzut-o pe Lili. Treceam pe niște străduțe și mi-era frică să nu dăm de careva. Pe urmă fugeam ; Lili fugea înaintea mea și știam că vrea să dea ocol străduțelor acelora și să mă prindă pe la spate...

Dar Carletto ne văzuse. Lăsă tejgheaua și alergă spre noi. Linda îi spuse :

— Ce bine-mi pare !

Se bucurară amîndoi. Pe urmă ne salutarăm și noi.

— Sînt aici de două zile, ne spuse Carletto, și porcul ăla mi-a și făcut bucata. Spune și tu, cum să lucrez ?!

— Dorina e și ea cu tine ? zise Linda.

— S-a întors la Roma, răspunse el. N-o puteam scoate la capăt. Acolo se înrudesc între ei cu toții, ca pisicile. Se plesni cu palma peste frunte și-apoi dădu cu pumnul în masă. De-aia am visat eu pisici ! strigă. Torino e ca și Roma.

Linda mă întrebă :

— Și ce-ai făcut cu Lili ?

O luai de la capăt.

— Am ajuns la malul mării. Fugeam. Ea fugea pe bicicletă, prin nisip. Luai o piatră și o aruncai de departe, țintindu-i capul. Piatra se izbi de capul ei și sări în apă. Lili căzu jos, moartă.

Carletto zise :

— Apa aia multă nu-i semn bun.

— Numai cei care iubesc ucid, spuse Linda.

Să-mi povestesc visul așa, de față cu un al treilea, nu-mi făcea plăcere. Te simți întotdeauna ca atunci cînd nu-ți mai amintești sfîrșitul unei povestiri sau cînd ghitara nu-ți mai spune nimic. Parcă te-ai dezbrăca pînă la piele. Trebuia să-i spun numai Lindei, la ureche. Și, cînd colo, Linda glumea, o lua în serios și-o făcea pe geloasa.

Mă întrebă :

— Și cum era îmbrăcată Lili ?

— Nu știu.

Carletto rînjea.

— Da, da, zise Linda, vă iubeați.

— Isprăviți odată, zise Carletto. Știi că la noapte mă arunc în Pad ?

— Cum ai petrecut de revelion ? întrebă Linda.

— Căutîndu-l pe Lubrani, ca să-i tăbăcesc pielea. După ce-am pus pe drumuri o groază de lume. Eu n-am tupeul lui. Dacă mă întorc la Genova, ăia mă mănîncă de viu. Știi ce figură mi-a făcut ? M-a scos afară, ca să-i dea sala lui Clari.

— Prostii, zise Linda. Tu placi publicului. Toată lumea știe asta.

— El totuși n-o știe.

Pe urmă se liniști și începu să-și fredoneze în surdină melodiile din repertoriu. Linda își aprinse țigara de la a mea și-i spuse :

— Povestește-ne.

Carletto recită, cîntă și dansă. Făcea totul în surdină. Uneori, cînd era vorba de bancurile cele mai idioate sau de cîte un dans, se prefăcea că nu mai spune nimic și pocnea din degete. Își schimba vocea clipă de clipă. Linda rîdea ca un cocoșel. Lumea ședea și se uita la noi. Nu mai văzusem niciodată un asemenea actor. Pînă și cocoașa îi era de folos. Părea cușca suflerului. Imita orchestra. Imita pe femei. Și fuma încontinuu, pe ascuns.

Începu să rîdă și el.

— Degeaba, îi spuse Lindei. Acuma s-a împrăștiat toată trupa.

— Așa e mai frumos decît la teatru, îi spusei, niciodată n-am văzut o revistă mai sintetică.

— N-o jucați și la Torino ? întrebă Linda.

Carletto începu din nou să înjure.

— Dacă nici în seara asta nu dau de Lubrani, ne spuse, mă arunc în Pad, pe cinstea mea !

Noi aveam întîlnire cu Lubrani acolo, în față, dar îmi dădeam seama că Linda nu voia să spună.

— Mi-a lăsat vorbă la casă c-are să vină în seara asta, zise Carletto.

— Vrei să mănînci cu noi ? întrebă Linda.

Mîncarăm fiecare cîte un ou, iar Carletto se uita în toate părțile și zicea :

— Pe vremuri era luminat aici înăuntru. Și strigă chelnerului : Nu ne-aduci o lumînare ? Pe urmă se întoarse către mine : Nu vă cunosc. Cine sînteți dumneavoastră ? A, tu ești ăla care cînta la ghitară ? Încă nu ți-a făcut figura Lubrani ?

— Eu sînt mecanic, îi spusei, nu cînt decît la chei universale.

Linda rîdea și ne privea.

— Dacă, în loc să-ți pierzi timpul la atelier, te-ai fi ocupat serios de ghitară, ți-ai fi făcut un nume pînă acum.

Carletto zise :

— Nu-i prost băiatul. Ce n-aș da și eu să am o meserie ca a lui !

— Ce-i aia nume ?! îi spusei. Plăcerea e să cînți pentru cei care te cunosc. Dacă te apuci să cînți pe bani, unde mai e plăcerea ?

— Bine faci, zise atunci Carletto. E bine că faci așa.

Veni și clipa cînd restaurantul se umplu. Nu mai lipsea mult pînă să înceapă reprezentația la *Varieteu*, și unii se ridicau, alții plecau sau veneau. Cîte unii îl salutau pe Carletto și voiau să stea de vorbă cu el. Se duse cu ei la tejghea.

Linda îmi spuse :

— Hai să plecăm.

Nu voiam.

— Hai să plecăm. Să-și aranjeze afacerile între ei.

Îi spuse ceva chelnerului și plecarăm.

Urcarăm pe jos pînă la *Paradis*.

— Lubrani are să vină, dacă are chef, îmi spuse. Pînă atunci noi dansăm.

După cîtva timp apărură Lubrani cu Carletto. Părea că se împăcaseră, și Lubrani era vesel. Zise :

— E de-ajuns dacă dansați voi doi. Să-i tragem un chef. Comandă gustări reci și vin negru. N-ați mîncat în seara asta, ne spuse. Mi-l lăsați pe Carletto să moară de foame.

Carletto o amenință pe Linda cu degetul. Așa cum era acum, fără palton, cocoașa i se vedea din nou. Din cînd în cînd Lubrani îi dădea cîte una pe spate ; și mîncarăm, făcurăm haz, și Carletto cîntă din nou toată revista.

— Pablo, îți lipsește ghitara, ziceau.

La un moment dat, habar n-am cum, o văzui și pe Lili la masa noastră.

Știam acum ce-avea să urmeze și beam ca un idiot. Linda îmi spuse că pleacă a doua zi. Înțelegeam că Linda se poartă cu Carletto așa cum se purtase și cu mine. Încetul cu încetul, rămăsei tăcut și îi lăsai să se descarce. Aveam chef să fiu singur, asta da.

Nu mai știu ce-am spus și ce-am făcut. Eram pe jumătate beat și dansai cu Lili. Dansai cu Linda. Se făcu tîrziu, aproape dimineață. Cînd mașina se opri în piața Castello, eram pe punctul de-a o șterge, strecurîndu-mă pe lîngă coloane, dar mă văzură și strigară : „Pablo !"

La Lubrani — de-abia mă trezisem din beție — că mă ameții din nou. Băurăm lichioruri, și Carletto țopăia și țipa, ședeam pe jos. Stinserăm lumina, ca să rămînem pe întuneric, dar prin geamuri începuse să se întrezărească ceața și zăpada de pe acoperișuri. Știau cu toții că Linda pleacă și vorbeau de sărbătorire și de toasturi ridicate în cinstea ei.

O întrebai pe Linda :

— Nu te duci acasă să te culci ?

— La ora asta ?

Ne învîrteam prin casă, căutînd cafea, lichioruri, mandarine. Era o lumină cenușie ; inutil să mai aprindem ; aveam cu toții niște fețe decolorate, ca de zăpadă, și în sfîrșit se opri și Carletto. Se așeză pe un pat și-mi spuse :

— Mă culc.

— Vrei să-l lași pe Lubrani cu fetele ? îi spusei.

— Lili aia... nu e rea.

Era dimineață, mi-era somn. Lili vru să plece ; o așteptau cîinii. Linda era în baie, și Lubrani făcea cafea. O sfătuii pe Lili s-o ia repede din loc.

Cînd rămăsei singur în cameră, îmi dădui seama că Linda era ca și cum ar fi fost plecată. Era totuna dacă

plecam și eu. O întrebai prin ușă dacă venea cu mine. Ea se înfurie și-mi spuse :

— Ajunge !

Îmi simțeam vocea nesigură și spuneam alte lucruri decît cele pe care le gîndeam. Una știam. Eram singur, și Linda plecată.

Ieșirăm împreună cu toții la ora mesei. Cînd ieșirăm de la bar, Linda zise :

— Fii cuminte, și îmi dădu mîna.

— La revedere, și o lăsai.

Rămase pe loc cu Lubrani și Carletto.

Așa începură cele șase zile de singurătate. Nu știam altceva decît că plecase la Milano. Primele trei zile am stat numai în casă sau la atelier. De data asta nu mai avea nici un rost să pun mîna pe ghitară. Cînd cîntam, mă gîndeam la cu totul altceva. Ședeam în tutungerie și mă uitam la ușă. Îmi imaginam că intră Linda. Îl căutai pe Milo la cafenea, ca să-mi țină de urît, dar nu era acolo. Petrecui o seară la cîrciumă cu Martino, dar fără să cînt. Era și Lario, era și Gilda, și voiau să meargă să danseze. Erau și vreo trei-patru figuri noi. Nu mă gîndeam la nimic, stăteam și ascultam ce vorbeau. Gilda vorbea despre o pereche care se dusese la Valentino, se așezaseră pe o bancă și-și trăseseră două gloanțe în cap. „Ea a murit, el nu." Cum e lumea, mă gîndeam, altădată aș fi zis : „Hai noroc !"

A patra zi era duminică, și era meci.

— Bine că vii măcar la fotbal, îmi spuseră. Urît meci.

După cină trebuia să-i duc niște note lui Carlandrea. Ideea de a intra la *Mascherino* îmi plăcea. Mă dusei liniștit și nu găsii pe nimeni ; toată lumea era la teatru. Sosi Carletto.

— Ah, făcu.

Fuma furios și plictisit.

— Cum merge numărul ăsta ? întrebai.

— Porcul ăla de Lubrani mi-a făcut-o iar. Scuipă. A șters-o la Milano.

Rămăsei cu el toată seara. De cîte ori îl întrebai dacă era chiar la Milano și cînd plecase nu mai știu.

— În ziua cînd te-am văzut ultima oară, și mi s-a spus și de acasă de la el. Era o voce de cretin la telefon. Înjura pentru că-l amînase iar. La casa teatrului nu știe nimeni nimic. Afurisită meserie ! Ăsta-i visul cu pisicile.

Îl întrebai dacă își avea familia la Torino.

— Mi-am împrăștiat familia, ca să ascult de el.

— Eu n-am un ban, îi spusei.

— Cîteva zile o mai duc.

— Cînd se întoarce ?

— Peste două zile, așa mi s-a spus.

A doua zi eram împreună încă de dimineață. El voia să știe ceva despre Lili. Îmi spuse că în fond Lubrani era un om capabil, că se pricepea să aleagă fetele și că n-avea decît un cusur : era uituc. Știa să dea și o cină. Știa să se poarte în societate ca și Lili. Pe vremuri se ținea mult mai bine și nu isprăvea un chef fără să smulgă sutienul unei fete.

— Cînd v-ați cunoscut cu cine trăia ?

— Cu Clari aceea, care-i mînca banii încă de pe atunci, dar îl învățase să se poarte civilizat. Pe vremea aceea Clari semăna cu Lili, și lui Lubrani, care venea de la mahala, îi plăceau pisicuțele acelea curățele. Pe urmă, șmecher cum e, își dădu seama că femeile de genul ăsta nu fac mulți purici în teatru. În teatru te menții cu dinții și cu unghiile, îmi spuse Carletto. Toți îți fac viața amară. Dacă ești pisică,

te-apuci să zgîrii. Imaginează-ți te rog pe aceste Lili mușcînd!...

Ne învîrtirăm așa toată ziua, și aș fi vrut să și dorm cu el. Mai trebuiau să treacă încă două nopți. El îmi vorbea despre Lubrani. Dar dacă rămîneam singur, era și mai rău. Căci lucrurile la care mă gîndeam stînd singur nu mi-ar mai fi ieșit niciodată din cap.

Spre seară Carletto mă întrebă:

— Ce-i cu tine, ce ai?

— De ce, am ceva?

— Știi ce facem? îmi spuse. Du-te, ia-ți ghitara și ne găsim undeva un locșor la căldură. Să bem și noi o dată.

— Nici ghitară, nici beție, răspund eu. N-am chef de nimic.

— Dar eu am, zise el.

Carlandrea ne privea de la locul lui. Văzu cînd ne aduse sticla și începu să-și sufle nasul. Carletto umplu amîndouă paharele și îmi ceru o țigară. Eu i-o aprinsei, și în clipa aceea îl văzui pe Amelio în pat.

— Cunosc pe cineva care rîde strașnic de data asta, zisei brusc, întorcîndu-mă spre Carletto. Nu mă putui reține.

Carletto rămase cu gura căscată și lăsă fumul să iasă încet. „Aici mi se învîrtește capul, mă gîndii, nu pot rezista."

Apoi continuai mai liniștit:

— Dă-i bătrînelului să bea. Nu-s nici trei zile de cînd am chefuit. Nu rezist.

Carletto zise:

— Vrei să mergem la *Varieteu*?

Îmi culcai atunci capul pe brațe, ca și cum aș fi fost din cale-afară de obosit. Îl auzii pe Carletto vorbind cu bătrînul. Simții că bătrînul venise la masa noastră. Măsuța era de marmură și închisei ochii.

Îmi amintii de dimineața aceea cînd mă dusesem la Amelio cu ea. Îmi amintii de clipa în care intrase și de ceea ce spunea. Avea fularul albastru. Îmi amintii c-o luasem din loc. Ne lovisem unul de altul în bucătărie. Întîmplarea aceea nu avea nici un sens, pe-atunci. Totul urma să se întîmple abia după aceea. Era ca și cum atunci ar fi fost astăzi. Numai acum înțelegeam de ce.

Mă gîndii la asta, așa singur, o bucată de vreme. Îl auzeam pe Carletto cum îl ia peste picior pe celălalt. Pe urmă auzii că vorbeau ceva despre mine. Ridicai capul, prefăcîndu-mă că mă trezesc.

Rămăsei singur toată noaptea, și gîndul că mai trebuia să treacă încă una îmi tăia tot curajul. Din cînd în cînd rosteam cîte ceva în întuneric. Strîngeam perna în brațe și rosteam cîte-un cuvînt. Lucrurile la care mă gîndeam le mai gîndisem de atîtea ori, că mi-erau tot așa de cunoscute ca și treptele casei.

A doua zi mă plimbai singur toată ziua, și mi se părea că nu mai vine seara. Începu să plouă, apă și zăpadă, și mă gîndeam: „O fi plouînd oare și la Milano ?“ Trebuia să mă duc la *Mascherino*, și gîndul de-a întîlni acolo pe cineva, pe Carletto, sau alții ca el, îmi făcea plăcere de data asta. Îmi făcea plăcere să mă gîndesc că aveam să-mi petrec toată noaptea acolo. Amînam clipa plecării: aveam impresia că pierd ceva nemaifiind singur în acea ultimă seară.

Carletto zise:

— Ți-am găsit o ghitară. Astă-seară facem un chef cu-ai noștri.

Erau niște actori care plecau la Roma și care urmau să vină la *Mascherino* la miezul nopții.

Văzui un semn bun în toate astea și spusei:

— Ieri seară mi-era rău. Dă ghitara încoa!

Carletto răspunse că aveau s-o aducă actorii.

— Deocamdată să bem... Faci bine, îmi spuse după ce bău, că nu te iroseşti în teatru. Eşti mai cinstit decît atîţia alţii. Uită-te la mine, care am fost nevoit să cînt ca să-mi cîştig existenţa!...

— Dar eşti talentat.

— Ei şi ? Tipi de genul lui Lubrani sînt peste tot.

Îl întrebai atunci de ce nu caută să lucreze cu alţii.

— Ştii cum e, zise, am fost o dată tras pe sfoară. Tu nu ştii prin cîte birouri trebuie să treci ca să obţii o autorizaţie. Lubrani are măcar calitatea că te ia cu ochii închişi.

— Şi nu poţi, spusei încet, să-ţi schimbi meseria ?

— Meseria nu se schimbă, zise el. Schimbi bucuros o femeie, dar meseria, niciodată! Se uită la pahar şi îl goli. E o meserie scîrboasă, reluă, tu-mi placi tocmai pentru că n-o faci.

— Dacă aş fi în stare, aş face-o.

— Fugi de-aici, că te cunosc eu, răspunse. Pe vremuri eram şi eu ca tine. Ştiu că-ţi place să trăieşti singur şi independent.

Nu mă gîndisem că e mai bătrîn decît mine. Cu capul acela enorm şi cu ochii lui limpezi părea încă un băieţandru. Şi totuşi avea undeva o Dorină, şi riduri în colţul gurii, şi rînjea.

— Ieri seară, îi spusei, voiam să-mi schimb meseria. Eram ferm hotărît.

Mă privi pe furiş şi dădu drumul unui rotogol de fum.

— Te înţeleg, îmi spuse. Stăteai mai bine altădată.

Cînd sosiră prietenii, vorbeam tot despre asta. Veniră cînd se aprinse candelabrul din mijloc, iar orchestra începea tocmai să cînte. Cumsecade oameni — Luciano, Fabrizio, Giulianella. Cu ei mi se părea că sînt şi singur, dar şi în societate. Un soi de oameni aparte: puteam să mă şi dezmorţesc cu ei, dar puteam să şi stau deoparte şi să-i privesc cum mănîncă. Şezurăm în

sălița aceea în care nu intra niciodată nimeni. Cu o ghitară împaci curînd pe toată lumea. Era dimineață, și eu tot mai cîntam.

X

Cîntam cu chef pentru că se făcuse ziuă și pentru că simțeam că în clipa în care-aș fi lăsat ghitara s-ar fi sfîrșit ceva. N-aveam să mă mai întorc înapoi niciodată.

Ar fi trebuit să mă aștept ca Linda — de îndată ce-am fi rămas singuri — să mă întrebe:

— Ce ai ?

Ne spusesem atîtea minciuni, ne ascunsesem atîtea lucruri, că și de astă dată răspunsei:

— Nimic.

Ea îmi zise:

— Ești nebun. Se așeză pe pat și-și scoase pălăria. Sărută-mă !

O sărutai pe față și ne luarăm de mîini. Era ca și cum aș fi sărutat o plantă. Ea deschise din nou ochii și mă privi.

Eram sigur și de data asta că va accepta bucuroasă totul. Era aceeași Linda, cu fularul desfăcut. Mă privea nedumerită și mulțumită.

— Sînt obosită, spuse. Mă culc.

Se așeză în pat. Eu mă ridicai și începui să mă plimb.

— Vreau să fumez, zise.

Fără să vorbesc, aprinsei o țigară și i-o dădui.

— Știi, făcu, e un anumit farmec și în asta. De s-ar putea ca îndrăgostiții să fie întotdeauna buni prieteni, și cînd se întîmplă ca unul să fie obosit și să n-aibă chef de sărutat, să poată sta de vorbă împreună sau

chiar să nu-și spună nimic și să se ajute așa unul pe altul.

Eu nu răspunsei și o priveam.

— Ce ai ? Vrei să mă omori ? zise. Știi, poate, că mă mărit! Nu mă întrebi cu cine ?

Eu nu reușeam să înțeleg de ce, în loc să strig și să mă cert, aș fi vrut mai degrabă să fiu afară, în stradă. În timp ce vorbea, eu mă gîndeam că ieri, înainte de-a intra la *Mascherino*, fusesem, pentru cîteva clipe, fericit.

— Îmi bate inima, zise Linda. Fiindcă știu că suferi. Uite... și-mi luă o mînă și și-o puse pe piele.

Atinsei căldura aceea și începui să strîng degetele. Strînsei mai tare, și ea țipă.

Începu să rîdă.

— Nu scoți o vorbă și mă maltratezi, zise încet. Doar nu-s ghitară!

Cînd coborîi scările, era noapte tîrziu și mă gîndii c-am să pot dormi. Străbătui o parte din drum cu tramvaiul, cu capul rezemat de geam. Închideam ochii și ațipeam; aveam în minte diminețile acelea cînd mă întorceam acasă o dată cu zorile.

A doua zi mă înțelesei cu Milo și plecarăm la Genova. Era un transport cu remorcă, ceva mai greu. Mecanicul fu mulțumit să-mi cedeze locul și conducerea pentru jumătate din drum: rămase la Torino. Era unicul mod în care mai puteam trăi. Cînd trecurăm de barieră, fui aproape mulțumit.

Milo avea la Genova o fată și trecu s-o vadă. Eu rămăsei singur, pe străzi, și hoinării pînă noaptea. Era un vînt care făcea să-ți crape buzele, și acum se simțea într-adevăr mirosul mării. Era întuneric și pe străduțe felinarele se legănau în vînt. De fapt mirosul mării era proaspăt cum e aerul la Torino cînd ninge la munte și e senin. Adulmecam mirosul acela ca un cîine și cău-

tam terasa unde fusesem cu Linda, restaurantul de atunci. Pe Linda o aveam în carne, în sînge, dar marea o văzui de pe altă terasă.

La întoarcere, gîndul că reveneam la Torino mă ținu încordat tot timpul. Îmi rezemam capul de peretele cabinei și încercam să dorm. Aveam impresia că trăiesc în mijlocul unui pericol, în mijlocul a ceva gata petrecut și hotărît. „Lucrurile s-au și întîmplat, ziceam, și eu mă aflu aici." Milo îmi spuse:

— Cînd pornești, ia-o mai încet. Dacă-mi rupi frîna, rămînem în drum.

Pe urmă începu să vorbească din nou de fata aceea de la Genova.

Petrecui așa cîteva zile, cînd la ospătărie, cînd pe camion. Beam, goneam, dormeam la întîmplare. Mă duceam acasă numai ca să-mi iau țigări. Maică-mea-mi zise:

— Nu-ți schimbi cămașa ?

Îmi pusesem un maiou și deasupra o salopetă.

— Mă duc la Biella, răspunsei, nu mă cunoaște nimeni. Aflai că Amelio se mutase de-o bună bucată de vreme. Închiriaseră un parter și o prăvălioară cine știe pe unde. „Tocmai acum, cînd totul s-a sfîrșit", îmi ziceam. Dar îmi părea bine că nu știu unde stă. Mă gîndeam la Linda, care știa unde stau și-și petrecea fiecare seară în același bar.

„Cu Carletto, însă, mă pot întîlni", îmi spusei într-o seară. Trecui prin fața barului unde mergea Linda cu Lubrani; trecui prin fața vitrinei unei croitorese. Ultima oară cînd trecusem prin galeria aceea eram tot cu Linda. Ridicai ochii către turnul Littoria. Îmi amintii de vremea cînd ieșeam pe poarta casei Lindei și vedeam turnul de cealaltă parte a pieței. Poate că se gîndea și ea la asta cînd trecea pe acolo.

La *Mascherino* nu găsii pe nimeni, în afară de bătrînul Carlandrea și de fete. Chelnerul nu știu să-mi dea nici o informație. Atunci mă dusei pînă la teatru; nu mai știam ce să fac și începui să-mi pierd nădejdea. Mă uitam fără nici un chef la fotografiile fetelor ălora lipite pe afișe — de cîte ori le văzusem trecînd pe acolo! — și iată că-l văd pe Carletto, fotografia lui, aia unde era în negru, elegant, aplecat înainte și rîzînd. „A reușit, mă gîndii, slavă domnului!“ Dar mi se păru că am pierdut ceva și-mi păru rău, fiindcă acum muncea și el pentru celălalt.

Stătui puțin în fața teatrului, „Dacă nu fac ceva, mă gîndeam, încep să colind străzile și să vorbesc de unul singur.“ Simțeam o gheară în inimă, care zgîria. Atunci o întrebai pe casieriță cînd se termină spectacolul. „Și asta muncește pentru celălalt, mă gîndeam, nu-i ajunge corpul de balet!“ Casierița îmi spuse că puteam să aștept fiindcă ieșeau pe ușa de la intrare.

Atunci intrai la *Mascherino* și mă așezai în dreptul unui geam întunecos. Chiar și a aștepta înseamnă a face ceva. Ca să mă liniștesc, băui vin. Prin fața intrării treceau destul de puțini oameni.

Dintr-o dată îl văzui în lumină pe Carletto, împreună cu alții. Se opriseră și stăteau de vorbă; pe urmă apărură Linda și Lubrani. Trecură cu toții strada.

În clipa aceea se aprinseseră felinarele. Cea care mă văzu întîi fu Linda și vorbi ceva cu Carletto. Îmi făcu semn cu mîna, dar nu se mișcă din loc.

Eu eram pe punctul de-a pleca, cînd Carletto îmi tăie calea.

— Doamnele te așteaptă, zise. Era îmbrăcat în veston negru și avea părul zburlit.

— Ia te uită, îi spusei. Te-ai împăcat cu patronul ?

— Știi cum e... îmi răspunse. Nu vii ?

Eu îl poftii să șadă și îi oferii vin.

— Cînd facem un chef numai noi doi ? Am o ghitară care nu mai cîntă de luni de zile.

— Vino să mă iei într-o zi la ieșire, zise el.

— Ah, Carletto, Carletto, ce puțin îți trebuie ție ca să te liniștești ! Cum se face că nu mai visezi pisici ?

În clipa aceea sosi Linda și mă întrebă de ce îl rețineam pe Carletto.

— Nu rețin pe nimeni.

— Pot să m-așez la masa ta ?

Orchestra începu să cînte, și ea se ridică și-mi spuse :

— Dansezi ?

Dansînd, încerca să mă facă să vorbesc.

— Ce te-a apucat ? zicea. Te-am așteptat mereu în zilele astea. Tu nu m-ai iubit niciodată, asta e realitatea.

O făcui cu ou și cu oțet ; ea mă asculta.

— Pablo, spuse, vrei să ieșim singuri ?

Cîte nu-mi mai spuse, în dans, îmbrățișați.

— Te-ai purtat cu mine de parcă aș fi fost o servitoare, continuă. A trebuit să te aștept eu ; să-ți vorbesc tot eu.

— Am umblat într-una zi și noapte, nu voiam să mă mai gîndesc niciodată la asta.

— Vezi bine că-i zadarnic, zise. Ești aici.

— Am să mai plec o dată.

— Ești rău, zicea, cum poți spune asemenea lucruri ?

— Taci, repetam, taci !

— Tu mă iubești, dar nu-mi ești prieten.

— Nu-i mai bine să fim aici numai noi doi, singuri ? o întrebai. Nu te vreau decît pe tine, pe nimeni altcineva.

— Atîta ți-ar lipsi, zise, rîzîndu-mi la ureche.

Pe urmă îi cerui, pentru ultima oară, să locuiască împreună cu mine.

— Te iert, îi spusei. Te iau așa cum ești. Începem din noaptea asta.

Îmi răspunse în întuneric că voia să încerce.

A doua zi coborîrăm împreună la cafenea. În timp ce-și bea capuținerul, mă privi. Zise :

— Pablo, diseară vii ?

— Azi nu plec de loc.

— E imposibil, Pablo. Trebuie să mă duc sus la atelier. Tu ce-ai de gînd să faci astăzi ?

Seara ne duserăm împreună la *Paradis*, și totul a fost ca altădată.

— În anumite zile, îmi spuse, ești de-a dreptul imposibil. Nu pricepi că fiecare om e ceva aparte și că ceea ce fac mă privește numai pe mine ? Tu n-ai prieteni ?

— I-am părăsit.

— Așa cum ai făcut și cu mine. Dar n-are rost. Cu fiecare e altfel. Cu fiecare are alt farmec.

În timp ce vorbea, îmi dădui seama că sînt singur. Îmi dădui seama brusc și fui aproape fericit. Faptul de a ști că, după ce am fost acolo sus, în patul ei, aveam să cobor scara aceea și aveam să umblu, să traversez Torino și să dorm singur mă furnică întocmai ca o înghițitură de lichior. Nu-mi mai păsa de nimic altceva și spusei încet :

— Ai și tu dreptate.

Linda îmi apucă mîinile mulțumită.

Petrecurăm noaptea împreună. A doua zi rămăsesem înțeleși că trebuia să plec cu Milo, și faptul de a ști că Linda m-ar fi așteptat era mai plăcut decît să dorm cu ea. Asta semăna cu viața pe care o ducea Amelio. Străbătînd piața în întuneric, fui fericit.

De cîteva ori, în serile acelea, îl întîlnirăm pe Carletto. Noi cinam la *Mascherino*, ca și înainte, și, fără să ne fi înțeles dinainte, plecam destul de devreme, ca să nu mai pierdem nopțile ca pe vremuri. Dar Carletto nu era o povară ; rîdea uneori cînd ne vedea sosind și se

ridica să-i ofere scaunul Lindei. Venea tot timpul la *Paradis*, ca s-o caute pe Lili.

Într-o seară ne spuse :

— Mîine se întoarce turnul Littoria.

Eu nu știam că Lubrani lipsea din oraș. O văzui pe Linda roșind și uitîndu-se urît la el. „Uite, îmi spusei, roșește." N-o mai văzusem niciodată roșind.

Și dintr-o dată pricepui că Lubrani era plecat din ziua cînd mă împăcasem cu Linda.

Linda îi spuse :

— Și ce mare lucru crezi c-ai spus ?

Iar Carletto :

— Știu pe cineva care nu se mai simte bine.

O văzui pe Lili că-i atinge brațul și-i spune :

— Isprăvește !

Deveni rău. Avea ce avea cu Linda.

— Mă înfurie că te porți așa, zise cu ciudă. Mă înfurie că mai poți găsi pe cineva care să te creadă. Știi foarte bine ce ești, dar taci. Sînteți toate la fel, și Lili, și tu. Faceți și voi carieră, dar nu pe scenă.

În timp ce Lili începuse să-și piardă cumpătul, Linda tăcea. Asculta foarte liniștită tot ce spunea Carletto și rîdea. Pe urmă îi luă paharul și, continuînd să se uite țintă la el, sorbi puțin vin. Apoi i-l dădu înapoi. Carletto îi făcu o plecăciune. Izbucniră în rîs.

Nu vorbii cu Linda despre cele întîmplate. În drum spre casă mergea tăcută, preocupată. În cele din urmă zise :

— Imbecilul !

— Poate l-a necăjit Lili, spusei din vîrful buzelor.

Ne oprirăm în poartă.

— Va să zică mîine se întoarce ? o întrebai.

Ea mă privea pe furiș și zise :

— Ei, ce să-i faci ?

— Ne întîlnim diseară ?

— Sigur că da.

Eram mulțumit să mă duc acasă. A doua zi cîntai la ghitară toată dimineața. Studiai cu plăcere și mă simțeam bine în cameră ; de pe plită venea miros de supă. La prînz trecu mecanicul lui Milo, care-și cumpără ca de obicei o havană, și vorbi de politică. „Exact cuvintele lui Amelio, mă gîndeam eu. Meseria îi duce la astfel de concluzii." Era pornit împotriva celor care mănîncă banii poporului și nu îngăduie nici un fel de protest, ca să-i poată digera bine.

— Dar de astă dată oala a dat în foc, zicea. Îşi dau seama de asta de cînd cu întîmplările din Spania. Nu știu dacă pricepi ce vreau să spun.

— Numai fasciștii mănîncă banii poporului ? îl întrebai.

— Bucătăria e în tot cazul fascistă, zise el. Nu-i nevoie neapărat să porți cămașă neagră.

XI

Știam și eu acum ce însemna Linda pentru mine. Mi-era de ajuns să mă gîndesc la Lili pentru ca să înțeleg totul. La Lili, care se ținea cu toți și nu se gîndea decît la pantofii de dans. Ar fi fost așa de ușor s-o ai și s-o faci să se îndrăgostească de tine! Ar fi fost ca un joc. Nimănui nu-i intra în sînge Lili.

Fără să-mi spună nici măcar „mulțumesc", Linda începu să trăiască cu Lubrani. Îmi lăsă vorbă la *Mascherino* că avea de lucru. Mă dusei seara la ea, o căutai, dar nu era acasă. O căutai a doua zi în atelierul cel mare. Fetele rîdeau. Îmi vorbi într-un salon, iritată.

— M-am săturat ! zicea.

Pe urmă plecă. Pe urmă se întoarse iar în salon.

— Nu pricepi că aici lumea lucrează ? îmi spuse. Se lăsă prinsă de mîini, mai rămase o clipă.

— Ne întîlnim diseară, dacă pot.

În seara aceea mă dusei cu Milo la Moncalieri. Îmi luai și ghitara. Ne încuiarăm la un crîșmar.

— Să n-aud de fete, îi spusei lui Milo, n-am chef.

La miezul nopții, din stradă, una bătu la fereastră. Voia să intre, ca să asculte ghitara.

— Ia seama, îi spusei lui Milo.

— Nu ești ciung, nici cocoșat, îmi spuse, atunci de ce?

— Ia seama !

Eram beat. Atunci Milo se uită afară și zise :

— Așteaptă.

Și se întoarse după o jumătate de oră ; mă găsi vorbind de unul singur.

— Ca lui Amelio, ziceam, mi-a dat cu piciorul ca lui Amelio !

Milo îmi spuse :

— Te caută o blondă.

Mă duse într-un boschet cu frunze putrezite. Blonda aștepta rezemată de un pom. Lunecai foarte ușor pe frunze și ea-mi zise :

— Fii atent.

Nu era prea frig și mă rezemai de un trunchi. Milo strigă :

— Poartă-te frumos cu el !

Blonda făcu totul și tot ea fu aceea care-mi încheie paltonul. Cînd Milo mă împinse în tramvai, nu spusei nimic.

— Mîine plecăm, îmi spuse, și tu conduci.

Vreme de-o lună fui beat tot timpul. „Ca lui Amelio, mă gîndeam, mi-a dat cu piciorul ca lui Amelio!" Îmi

intrase în cap că bînd am să izbutesc să-mi primenesc sîngele. La gîndul că abia isprăvisem o beție ca să încep alta îmi venea să plîng. Milo îmi spuse :

— Fii băiat deștept !

Și zilele se făceau tot mai lungi. Era obositor să fii beat tot timpul.

— Sîntem în martie, îmi mai spuse, toată lumea are chef de lucru. Ție ce dracu îți umblă prin cap ?

Eu tăceam și-l urmam cu dinții strînși.

În luna aceea merserăm pînă la Biella și Novara ; ne întoarserăm la Casale ; habar n-am ce-am mai făcut. Mi-aduc doar aminte că mă întorceam acasă dimineața, că dormeam la cafenea, că goneam cu camionul. O dată sării pe o roată, în mers, și căzui jos pe asfalt și mi se păru c-am murit. Fu ca și cum mi-ar fi tras cineva un pumn între ochi, și pentru o clipă crezui că mă vindec. Milo striga și mă chema ; eu mă uitam la el ca prostul și ziceam fericit :

— N-am fost beat. Mă simt bine așa.

Mi-aduc aminte că în vremea aceea mîncam ca un lup. Mîncam acasă, mîncam în camion, mîncam la Casale și la Novara. Numai mîncînd îmi mai potoleam durerea. Dar în felul ăsta mă înzdrăveneam și sufeream și mai mult. Făceam totul ca să prind puteri.

Milo zicea că trebuia să dau examen pentru permisul de conducere și să devin șofer de camioane. Nici nu vrui s-aud de așa ceva. Cîștigam cîte ceva lucrînd pe sub mînă, la atelier nu mă mai duceam de loc, n-aveam putere să fac mai mult. La restaurantul șoferilor jucam cărți ; dacă nu cîntam la ghitară, jucam șeptică în fiecare noapte, jucam zdravăn, și pierdui o grămadă de bani. Chiar și pentru asta trebuia să pui suflet ca să izbutești ; eu mă gîndeam la cu totul altceva ; jucam încet. Milo zicea :

— Tu ai un cusur. Nu duci lucrurile pînă la capăt.

Dar viața își urmează cursul. Carletto nu plecase. Într-o seară de martie aud pe cineva că mă strigă pe stradă. N-avea palton.

— L-am vîndut, îmi spuse. Sînt iar pe liber. Și tu de ce nu mă saluți ?

Tot mergînd și vorbind așa, am ajuns la *Mascherino.* Cînd își dădu seama că voiam să trec mai departe, zise cu veșnicul lui rînjet :

— N-ai nici o grijă. Nu mai vine nimeni de-o bună bucată de vreme.

Intrarăm înăuntru.

— Tu ai fost la spital ?

— Măcar de-aș fi fost, făcu el, dar cît timp mai ai putere să mănînci nu te primesc.

Eu mă gîndeam : „Cine știe care din noi doi o fi stînd mai prost..." și-i dădui o țigară ; îmi pipăiam fața, să văd dacă e tot așa de uscată ca a lui.

— N-ai mai văzut pe nimeni ? mă întrebă.

— Pe nimeni.

Comandai un ou cu unt și i-l oferii.

— Tu nu mănînci ? mă întrebă. Pe vremuri mîncai, nu glumă.

În seara aceea mă cuprinse o veselie cruntă. Că doar Carletto era acela care îmi deschisese ochii. Mîncai cu el, îi dădui de băut, ne băturăm pe spate.

— Îmi pare bine că ți-a făcut figura Lubrani, îi spuneam.

— Și cînd te gîndești că la Roma mă așteaptă Dorina, îmi spuse. Acolo știu și eu că se trăiește !

— Ești sigur că te așteaptă ?

— Mai știi ? zise rîzînd. Nu se știe niciodată.

Din seara aceea ne mai întîlnirăm din cînd în cînd. Carletto dormea într-o cămăruță, la teatru, cu paznicul de noapte.

— Lubrani îmi plătește chiria, îmi spuse. Iată un lucru pe care Lili nu l-a făcut niciodată.

— Ai mai văzut-o ?

— Mi-am vîndut paltonul.

Simțeam că mă ușurez la gîndul că-l întrețineam. Mergeam să mîncăm și plăteam.

— Parcă văd, îi spuneam, cum pui mîna pe ceva bani, iei trenul și-o ștergi la Roma. Îmi pare rău.

— Dacă mă întorc la Roma, îți dau banii înapoi.

— Prostule ! Crezi că de bani e vorba ?

Făcu ce făcu și veni să mă caute la tutungerie. Carlottina prinse pică pe el și-l privea cu ciudă. El îi spuse :

— Ce-ar fi dacă am cînta împreună ? Vru să-mi vadă ghitara și o încercă. Hai să facem un trio, noi cîntăm din gură, și Pablo ne acompaniază la ghitară. Colindăm piețele și matale întinzi pălăria.

O plictisi o bucată de vreme, iar Carlottina bombănea. Era cît pe-aci să-i spună : „Cocoșat nesuferit !“ Luai ghitara și ieșii cu el.

În serile acelea Carletto găsi ceva de lucru : cînta într-un cinema. Era la dracu-n praznic, dincolo de Dora.

— Eu mă pricep, îmi spuse, e întocmai ca un teatru mare.

Acolo îi era mai de folos cocoașa decît vocea. Lumea rîdea și fluiera.

Jucă așa cîteva seri, cîștigă douăzeci de lire, și pe urmă îl dădură afară cu adevărat. Eu, ca să-i dau curaj, îi propusei să mergem să cîntăm împreună.

— În cel mai rău caz, prin curți o să ne azvîrle apă în cap.

— În ceea ce mă privește, eu pot s-o fac și pe-asta, zise el, să nu-ți închipui că mi-e rușine !

Așa că ne duserăm cu ghitara și cu cîteva canțonete prin curțile de la periferie. Eu o făcui așa, de încercare ;

îmi aducea mai mult un transport făcut cu Milo, dar voiam să-l ajut pe Carletto. Și pe urmă faptul de-a mă fi coborît pînă aici mă ușura. Era și asta o plăcere să simți că ești la pămînt, că ești ca și strivit și totuși să nu te lași doborît. Colindarăm o dimineață întreagă. Nu după mult timp lăsarăm curțile și începurăm să cîntăm în stradă. Pentru mine era o nimica toată, dar Carletto răgușì. Eu nu făceam decît să-l acompaniez și eram atent la portari. Dar ca să strîng banii pe care îi aruncau servitoarele nu eram în stare. Era ca și cum aș fi cules mucuri. Mă mirai cîți bani cădeau. Îi spusei lui Carletto :

— Sînt ai tăi, trebuie să-i strîngi. Dar toți la un loc nu făceau nici două lire.

Îl lăsam pe Milo și mă întîlneam cu Carletto. Cînd eram cu el, zilele nu-mi mai păreau așa de apăsătoare. Nu vorbeam despre Linda. Îmi era de-ajuns să mă gîndesc că el știe. Eram încă năucit. Simțeam o amărăciune în suflet, nu eram în stare să mă uit la o femeie. Diminețile acelea atît de răcoroase, serile acelea cu miros de cîmp... cine știe cum arăta marea acum ! Uneori mă gîndeam că Linda s-ar fi întors la mine dacă ar fi putut și mi se făcea milă și de ea. De cîte ori o părăsisem și mă întorsesem iar la ea ! Poate că ea suferea mai mult decît ceilalți și glumea așa numai fiindcă știa ea ce știa. Poate că ceea ce înțelegeam acum înțelesese și Amelio la vremea lui. Asta însemna că totul fusese hotărît încă din ziua cînd venise la tutungerie și-mi spusese Pablo. Și iar simțeam gheara aceea care-mi zgîria inima, căci pentru ea nu fusesem decît o jucărie.

— Ție, Carletto, îi spusei, ți s-a întîmplat vreodată vreun lucru care să fi fost hotărît de cineva înainte ca tu să-l fi făcut ?

Discutarăm o bucată de vreme, și el zicea că așa li se întîmplă tuturor. Că există întotdeauna cineva

care ți se pune de-a curmezișul, și tu ai vrea să spui ce te doare, dar nu se poate.

— Bine ar fi însă să poți spune ce te doare.

— Te cred, răspunse. Dar sînt prea mulți aceia care au interes să-ți poruncească.

— Nu asta vreau să spun. Vreau să vorbesc despre lucrurile pe care le faci fiindcă așa ți se năzare. Paharul pe care îl bei, țigara pe care-o fumezi, fetele pe care le găsești.

— Sînt prea mulți aceia care au interes să-ți poruncească. Stăpînul îți poruncește ca să bei și să fumezi.

— Și fetele ?

— Tot de stăpîn depinde. Dacă nu poți să muncești și să cîștigi, adio fete !

Nu mai pricepui nici eu ce voiam să spun. Carletto aștepta, atent ca o pisică la pîndă. Dar altceva era în capul meu, cu totul altceva.

— Uită-te ce-au făcut în Italia, îmi spuse. Mai poți mișca un deget? Poți să muncești dacă n-ai carnet ? Dacă nu pleci capul, îți dă cineva o îmbucătură ?

— Eu merg cu camionul fără nimic la mine.

— Tot ceea ce poți face e să cînți la ghitară. Dar în surdină. Și nici măcar din gură n-ai voie să cînți, fiindcă te amendează.

„Uite, mă gîndeam, ghitara. La ghitară pot să cînt, dacă vreau. La Novara mă duc, dacă vreau. La cîrciumă mă duc. Cu Carletto stau de vorbă. Tot ceea ce fac fiindcă așa mi se năzare o fac cu de la mine putere. Dar lucrurile importante, lucrurile care te dărîmă, lucrurile astea se întîmplă independent de noi. Se năpustesc asupra ta ca un camion, ca o dublă pneumonie, și în spatele lor e cineva care își freacă palmele de bucurie și-și bate joc de noi."

— Cine vrei să fie, dumnezeu ? întrebă el. Dacă e, e peste tot, continuă. Și în spatele țigărilor, și în spatele tipilor de teapa lui Lubrani.

Veniră seri cu miros de cîmp. Ce n-aș fi dat să mă pot duce la *Paradis*, ca altădată! Astea da, astea erau într-adevăr nopți făcute pentru dragoste. Uneori mă uitam în treacăt la anumite vitrine cu lucruri de damă. Milo voia să-mi iau ghitara cu mine, și într-o duminică, la Pianezza, mă puse să cînt pe parapetul unui pod, în timp ce treceau niște fete. Unele începură chiar să danseze. De pe parapetul acela se vedea cîmpia și mi se părea că mă aflu pe-o terasă din Genova. De data asta pricepui că eram sărit de-a binelea. Aș fi avut chef să arunc fetele de pe pod, noroc însă că se găsea de băut și că Milo era bine dispus. Dar eram sătul pînă peste cap și îmi dădeam seama că de acum încolo Torino cît era el de mare, și meseria, și străzile, și casele din piatră, nimic nu-mi mai putea reda liniștea. Nici măcar gîndul că bietul Carletto n-avea ce să mănînce nu mă mai putea ține în loc. Începeam să mă ticăloșesc. Mi-era silă să-l văd flămînd pentru că știam că, dacă ar fi avut bani, m-ar fi părăsit și el.

— N-ai nici o grijă, îmi spuse, doar n-ăi fi vrînd să plec fără să-mi fac o haină?! Nu mă pot duce la Roma așa.

Îmi vorbea despre Roma ca Milo despre femei. Îmi spunea că Roma e un oraș mare, unde toată lumea mănîncă și dă de mîncare și altora.

— E atîta belșug, îmi spunea, că-l simți și-n aer. Nimeni nu închide nici măcar poarta casei. Acolo oamenii trăiesc și mănîncă pe stradă.

— Nu-i plin de tipi ca Lubrani ?

El rînji și spuse cu glas scăzut:

— Este și cine să le vină de hac. Oameni dintr-o bucată, cunosc eu destui.

Pe urmă îmi povestea că străzile sînt ca drumurile de munte, urci și cobori, și că în spatele palatelor se văd pinii.

— Poți sta sub cerul liber și ziua și noaptea, îmi spunea. La timpul ăsta acolo e vară. Roma e plină de ospătării, și e totdeauna senin. Hoinărești pe ici, hoinărești pe dincolo, ieși din oraș. Peste tot dai de lume care iese să mănînce la aer, de lume care se bucură de viață. Tu ai ghitara, ai putea să faci bani grei.

În cele din urmă, într-o dimineață îi spusei lui Milo:

— Plec la Roma.

— Roma-i Roma, nu-i Pianezza, răspunse. Înseamnă să lipsești șase zile.

— Vreau să plec și să rămîn acolo.

— Te costă mai puțin cu trenul, zise.

— Sîntem doi.

Atunci Milo mă privi și zise:

— Bine.

XII

Cînd sosii la Roma cu camionul pe care mi-l găsise Milo eram mulțumit că străbătusem un drum atît de lung și că există pe lume și alte ținuturi, orașe, munți, atîtea locuri pe care nu le văzusem niciodată. Sosirăm noaptea. Carletto dormea rezemat de șofer. Ne opriserăm să mîncăm într-un sat de dealuri mai răsărite; și în cîrciuma aceea, în care se vedeau două coarne de bou înfipte în tavan și unde țăranii strigau de parcă ar fi fost domni, încetasem să mă mai gîndesc la casa părintească. Era ceva să știi că Amelio nu fusese niciodată prin locurile acelea.

— De data asta, îi spuneam lui Carletto, noi am fost aceia care-am hotărît.

— Nu se știe încă, zise el. Pînă acuma ne-a mers bine.

Era răcoare în noaptea aceea, și șoferul ne lăsă la capătul unei alei, pe marginea rîului. Eu nu voiam să mergem acasă la Dorina și să trezim femeile.

— Să ne plimbăm prin oraș, ziceam; încă trei ore și e ziuă.

Dar aveam ghitara și bagajul.

— Și dacă trece o patrulă? întrebă Carletto.

Dorina stătea într-o piață la capătul unui pod.

— E podul Milvio.

Mergeam și mă uitam atent în jur. Vedeam case cu cîte zece etaje și pretutindeni coline luminate. Nu trecea nimeni.

— Parc-ai fi în centru la Torino, ziceam. Și, cînd colo, sîntem la periferie.

Mă trezii a doua zi dimineață într-o casă străină, pe o canapea joasă de tot. Nu eram acasă la Dorina; noaptea, cînd dăduseră cu ochii de noi, Dorina cu fetele și bunica făcuseră atîta zarvă, încît se deschiseseră ușile vecinilor, și, fiindcă nu mai era loc, mă luase la ea o bătrînă grasă, care apăru pe scări în cămașă de noapte; ea și Dorina țipau una la alta de parcă s-ar fi certat. Dar așa era obiceiul la Roma, și bătrîna îmi spuse să vin la ea că nu avea fete și îi plăceau ghitarele și tinerii. Mă culcai și fui mulțumit să-i las pe ceilalți să se bucure de întîlnire.

Mă trezii a doua zi dimineață din cauza zgomotului străzii, dar în casă era liniște și se făcuse ziuă bine. Îmi dădui seama imediat că aerul era altul — părea mai luminos și mai uscat — era ca seninul din iulie într-o zi de ianuarie.

— Ce miroase așa? o întrebai pe bătrînă, care se învîrtea de colo-colo.

— Cafeaua, zise ea, vrei o ceașcă?

Dar nu era numai cafeaua; am aflat asta cînd am ieșit în stradă. În piață, în fața celor două statui de pe pod, era o echipă de muncitori care fierbeau smoală. „E civilizată și Roma!“ mă gîndii.

Ne aranjarăm așa că dormeam la bătrînă, pe care-o chema Marina, dar stăteam cu Carletto toată ziua și mîncam cu ei. Dorina era și mai grasă decît în fotografia de la Genova: parcă era o mamă, mama lui Carletto, dar era tînără. Se învîrtea prin casă în capot și țipa la fete — avea două, două fetițe; tatăl lor era un socialist care se afla la pușcărie. Era foarte ciudat că Dorina, care știa să cînte și care cîntase, nu vorbea niciodată despre asta. Pe mine și pe Carletto ne trata ca pe niște oameni de nimic, niște pierde-vară și niște măscărici, dar mie îmi spuse imediat că mă purtasem ca un înger, să nu mă necăjesc și să mă duc la plimbare. Nu mă întrebă ce aveam de gînd să fac ca să trăiesc. Îi oferii bani și nu vru să-i primească. Îi spuse lui Carletto că era așteptat la teatru, și Carletto se duse și fu primit; eu mă gîndeam că dacă o femeie te ține ca pe băiatul ei, ori ea e măritată, ori tu ești cocoșat. Ce haz putea să găsească Carletto într-asta, nu știu. Era ca un copil Carletto; și rînjea într-una. Cînd îi spusei că puteam înțelege orice, dar nu să-i furi femeia cuiva care e la închisoare, îmi răspunse că pe femei le furi întotdeauna de la cineva și că trebuie să te grăbești, pentru că vine și ziua cînd ți-o fură altul ție.

— Dar e la închisoare, îi spusei.

— E lucru știut, răspunse. Cine intră la pușcărie știe că nevasta se distrează. Nu poți trăi la Roma fără să faci dragoste.

Ieșirăm împreună cu Dorina și cinarăm la restaurant. Îi plăcea să-l însoțească pe Carletto al ei la *Varieteu* : era o scenă mică într-un cinema din centru, și în jur lu-

mea țipa și vorbea, de parc-ar fi fost în piață. Carletto, după ce-și isprăvea numărul, se întorcea la noi. Mîncam salate și plăcinte; vinul ăla galben nu-mi plăcu în prima zi, dar pe urmă mă obișnuii și beam și pălăvrăgeam.

— Parcă e un făcut, îi spuneam Dorinei, oriunde mă duc, îmi petrec tot timpul numai prin restaurante.

— Tu n-ai casă, îmi spuse. De tutuit o să mă tutuiești mai tîrziu, dar asta n-are nici o importanță.

— Abia am părăsit casa; am trăit tot printre fuste.

— Înseamnă că te simți bine, spuse. Și tot printre ele trebuie să rămîi, dacă vrei să-ți faci și tu un cămin.

Mă uitam la ea și rîdeam. Îmi plăcea Roma tocmai pentru felul acela trîndav de a trăi pe care îl simțeai în aer. Dacă beam un pahar nu mai era ca la Torino; nu beam de ciudă, ca să-mi fac sînge rău. Totul, oamenii, casele, vinul acela limpede, totul părea că-mi umple sufletul și că mă recreează. Știam că acolo trăiesc și că acolo urma să muncesc, că aveam în urma mea o cale atît de lungă și munții; în fiecare zi aveam sentimentul că tocmai atunci cobor din camion și că, dacă aș fi vrut, toată lumea ar fi fost o stradă ca Roma. Dacă mă apuca nebunia aceea de la Torino, strîngeam pumnii, mă uitam la cer, umblam și mă gîndeam că Pablo era la Roma. Și era de-ajuns. Eram altul de astă dată.

Cu puținul pe care-l aveam de-acasă mă descurcam cum puteam. Marinei îi plăteam o sută de lire și-mi dădea cafeaua, îmi spăla rufele. Îi cumpărai portocale și o dată cîntai și la ghitară. Era grasă și ea, dar așa de bătrînă, că nici nu mai putea umbla. Dimineața ședea pe scaun în cămașă și fustă, se uita cum mă bărbieream și-mi spunea că sînt tînăr. Îmi spuse că în patul meu dormise o fată frumoasă, mai frumoasă chiar decît Dorina, mai proaspătă și mai tînără: se pieptăna la oglinda aceea ca și mine, se spăla pe dinți în același lighean. Era brunetă, o chema Rosario.

— Cît cere? o întrebai, cu fața în oglindă.

Marina ședea pe scaun și rîdea.

— Să știi că-mi plăceți voi ăștia de la Torino, sporovăi ea. Habar n-aveți cum se mănîncă prazul. Vreți s-ajungeți numaidecît la miez și aruncați totul. Numai că prazul n-are miez.

— Uneori ne rămîne în gît, îi spusei.

Dar Rosario, continuă, era altă mîncare de pește. De doi ani dăduse norocul peste ea; fusese la Fregene, și acolo dăduse peste un domn tare bogat. Jumătate din Roma era a lui.

— Și ea îl scaldă în zeamă de praz, spusei.

Și Marina căuta să-mi explice că Roma era ca o butie. Se foia pe scaun și se tînguia.

— Dacă n-aș fi bătrînă... zicea. Nouă, ăstora de la Roma, ne place prea din cale-afară să mîncăm bine și să ne plimbăm. Și uite unde-am ajuns! Cînd m-am născut eu, ședeam la Campitelli; dacă voiai să cobori aici duminica, trebuia să-ți faci mai întîi testamentul. Ei, și crezi tu că toate casele, și străzile, și palatele de la Flaminio pînă aici le-au făcut romanii noștri? Am văzut atîtea la viața mea, ascultă-mă pe mine! Voi ați făcut totul, numai voi, ăștia din provincie. Noi aveam doar pietrele, și cine știa că făceau atîția bani?

— Mie pietrele nu-mi spun nimic, răspunsei.

— Tu nu te lua după Carletto, îmi spuse. Cînd te-am văzut cu ghitara de gît, m-am amărît. Deși mă unge la inimă să te aud cîntînd, aș vrea să te văd făcînd ceva mai mult.

Atunci ieșeam și mă duceam la plimbare. Mă uitam la străzi și la palate, și erau unele așa de vechi și de neobișnuite, că numai romanii le putuseră face. Nu-mi venea să cred că oameni ca mine puseseră mîna la construirea lor. Pînă și aerul pe care îl trăgeai în piept era altul. Mă opream pe cîte un pod, priveam și ascul-

tam lumea vorbind. Erau coline şi nişte plante cum nu se vedeau pe la noi. Marina vorbea şi ea, ca să nu tacă. Dacă mă simţeam bine pe străzile acelea era numai pentru că totul mi se părea altfel decît la Torino. Şi totuşi, uneori, cînd treceam podul Milvio, în serile cu lună, dealul acela care se înălţa dincolo de Tibru şi pădurile acelea în zare păreau că-s pădurile Padului şi povîrnişul de la Sassi. Toate oraşele aşezate la poalele unui deal sînt la fel. Îmi plăcea mai mult colţişorul acela decît palatele din centru. La capătul podului era o alee de platani care-ţi dădea impresia că eşti la Valentino sau Stupinigi. Treceau pe acolo o mulţime de camioane care ieşeau din oraş. Prin cîrciumi întîlneai pavagii şi zidari, mirosea a var, toată ziua auzeai zgomotul maiurilor şi-al tîrnăcoapelor.

— Şi aici la Roma se munceşte, îmi spuse Carletto. Impresarul stă la Palazzo Venezia [1]. Nu ştie nimeni cine încasează banii. Se înalţă turnuri, poduri, se fac vespasiene. Indiferent ce...

— Dar oamenii trăiesc din asta.

— De trăit trăiesc oamenii şi la puşcărie. Ba mai primesc şi de mîncare.

Pe urmă îmi mai spuse şi bătrîna Marina ceva. Îmi scotocise printre lucruri şi părea nemulţumită.

— Nu eşti înscris la fascişti, zise într-o zi. N-ai cu tine cămaşa aia.

— Şi trebuie neapărat s-o am ?

— Haina face pe om. Nu te-a învăţat maică-ta? De ce-ai venit la Roma ? Să cîştigi bani sau să cheltuieşti ? Dădu din cap şi adăugă : Fii cu ochii în patru. Au ajuns şi alţii mai şmecheri ca tine la răcoare.

Cu fascismul Carletto şi Dorina erau certaţi de moarte. Dar tocmai pentru asta îi făcea Dorina zile fripte lui

[1] Reşedinţa lui Mussolini (n. t.).

Carletto. Cînd fetele nu veneau la timp acasă, cînd spărgeau ceva, cînd erau fugărite prin piață de copiii din *balilla*, bunica începea să se vaiete că trăiau în stradă, că îmbrăcau uniforma aceea; și Dorina începea să țipe că dacă un bărbat nu-i în stare să priceapă ce se petrece în lume, ce pot să facă femeile? Avea ce avea cu Carletto și cu bărbatu-su, care ședea la închisoare. Cu anii pierduți, cu socotelile greșite, cu banii pe care nu-i cîștigase. Îi reproșa bărbatului care stătea la închisoare că fusese un naiv; lui Carletto, că rîdea și-și bătea joc de toate.

— Dacă n-aș fi femeie, zicea, aș face...

— Ce-ai face? zicea Carletto; tocmai tu, care trăiești mai bine ca atîtea altele!

Îmi aduceam aminte de serile cînd Amelio îi asculta pe ceilalți vorbind despre politică la cîrciumă. Se găsea întotdeauna cîte unul care să ridice glasul și să spună că ducele avusese dreptate, că italienii o duc mai bine acum ca înainte, că de vorbit e ușor să vorbești.

— Așa că taci din gură, zise Amelio într-o seară. Și se uita cu niște ochi de-ți trecea cheful să mai scoți o vorbă.

Dar cu mine Dorina nu vorbea despre fasciști. Cînd ieșeam numai noi doi, ca să mergem după Carletto, ea îmi cerea să-i vorbesc despre Torino și despre casele de modă de-acolo, îmi povestea că intrase în teatru numai din capriciu și că la Genova își vînduse tot, blănurile, bijuteriile, vocea. Rîdea.

— N-aș ști de ce, dar voi, torinezii, îmi placeți, zise voioasă. Sînteți niște nebuni, niște răutăcioși și niște trăsniți. Dacă n-aș avea familie, mai-mai că...

Eu o țineam de braț și mă gîndeam la Torino. „Sînt la Roma, îmi repetam în gînd, sînt la Roma."

— Şi la Torino te mai gîndeşti ? întreba ea uneori. Pe urmă se întrista şi vorbea de vîrsta ei. Am o fată cît mine de mare, care face ochi dulci băieţilor, ştii ?

Apoi venea Carletto şi zicea:

— V-am prins!

La ospătăria unde mergeam noi, Dorina era bine văzută de toată lumea. La început credeam că e din pricină că fusese cîntăreaţă de revistă — uneori îi cereau şi acolo să cînte. Dar într-o seară mi se întîmplă s-aud doi tipi zicînd: „Ia te uită ce femeie", şi pricepui că pentru ei Dorina era frumoasă. Ce n-aş fi dat să pot vorbi despre asta cu Carletto. „Asta e Roma, îmi spuneam uluit. Astea sînt femeile care plac la Roma." Fui atent pe stradă şi-mi dădui seama că mulţi întorceau capul după ea. „Cu atît mai bine, îmi spusei, asta o mai consolează puţin."

Mergeam aşadar la ospătărie, şi era adevărat ceea ce spunea Carletto că toată Roma e o ospătărie şi că lumea trăieşte de fapt acolo. Veneau familii întregi, îşi aduceau un pui, salată, fructe, comandau vin şi mîncau. Mi-adusei aminte de *Mascherino*, localul unde-şi treceau timpul artiştii. Dar aceea era o tavernă de bătrînei, era întuneric şi nu era bună decît de tîrfe şi de teatru. Aici se mînca şi se cînta, se rîdea şi se bea, era inima întregului cartier. Mi-aminteam de noaptea cînd artiştii de la Roma fuseseră la *Mascherino*, şi de a doua zi, şi de ziua următoare, şi de multe alte întîmplări. Pe urmă, cînd se încălzi, pe la sfîrşitul lui aprilie, se deschiseră uşile, şi pe la mese şi în local se simţea miros de primăvară, şi străduţele erau pline de stele. Nu trecu mult şi luarăm şi ghitara cu noi — mai erau şi altele — şi Carletto începea cu glumele lui şi începură cu toţii să-mi spună pe nume.

XIII

Nu era chiar atît de greu să cîștigi ceva bani, și se vede treaba că Roma era plină de tipi ca mine. Toți îmi spuneau că trebuie să cînt la ghitară, că trebuie să mă înțeleg cu vreun proprietar de restaurant și să-i distrez clienții de la măsuțe. Dar de astă dată nu mai trebuia să-l ajut pe Carletto cîntînd cu el și, tot plimbîndu-mă, mai trăgeam cu ochiul la vitrinele mecanicilor, intram în toate garajele și culegeam informații. Aș fi vrut să lucrez și la Roma într-un atelier mecanic sau într-un garaj. Dar unul îmi cerea permisul de conducere, altul certificatul de bună purtare și de calificare, sau se îndoiau că vin de la Torino.

— Am venit cu camionul, le spuneam. Știu să-l conduc.

Fusesem un prost că nu luasem numele și adresa camionagiului care ne ajutase să ajungem la Roma. La doi pași de casă, pe o stradă mare căreia îi zice Via Cassia, era un ciclist care făcea și reparații de șei și hamuri. Parcă nici n-ai fi fost la Roma acolo, și băiețandrul care ținea baraca îmi spuse:

— Trebuie să vorbești cu Blonda.

Eu credeam c-o fi vreo blondă și, cînd colo, văd o fată de țigancă, cu fusta atît de strîmtă, de părea că e în pantaloni, și c-o bluză în pătrățele. Se uită la cravata și la pantofii mei — cravata era bună, pantofii erau găuriți — și-mi zise:

— Cunoști pe cineva?

— Încă nu, îi spusei.

Mă angajă.

Cu îmbulzeala aceea de străduțe și cu salahorii aceia care făceau un pod la doi pași de atelierul nostru, se găseau întotdeauna biciclete de reparat. Pippo, băiatul,

era angajat mai mult pentru a le încerca și a face comisioane. Blonda asta era văduvă — Blondul murise — și nu știa cum să procedeze ca să nu-și piardă clienții. Se uita urît la noi și abia ne vorbea; se vedea că-i era frică să nu ne dea nas; era din acelea care-și dau gata bărbații, și pe urmă noaptea îi plîng. Pippo zicea că era somnambulă, și chiar și părea; avea o față descărnată și niște ochi micuți, o față de văduvă. Ședea tot timpul într-o odaie din fund și ne supraveghea pe noi doi printr-o gaură din perete. Seara făcea socotelile la o măsuță din camera aceea și mă plătea cu atîta și atîta la sută. Acolo și dormea, într-un colț întunecos; mirosea a petrol și a aer închis. Cînd soseam dimineața, ea mă aștepta în ușă; nici n-apuca să spună: „Noroc", că și dispărea. Să fi avut vreo treizeci de ani.

În primul rînd curății baraca și-i cerui o leafă pentru Pippo, care trăia din bacșișuri. Pe el îl pusei să-mi ajute la umflat și vulcanizat cauciucurile, să facă unele comisioane, iar, din cînd în cînd, îi dădeam liber. Îl obișnuii să se țină de orar. Pe urmă îi spusei Blondei c-ar fi bine să ne descotorosim de șei, și așa nici unul din noi nu știa să le repare. Pica uneori de la țară cîte o cărucioară cu vin, cîte o cărucioară din acelea împodobite ca pentru carnaval, cu poclitul ca o armonică și cu cîte-o ramură verde pe grumazul calului. Se întîmpla cîte-o curea de cusut, patru bani. Vorbii cu Blonda despre asta, dar ea nici nu vru s-audă, asta era meseria pe care-o făcuseră toți ai ei. Nu spusei nimic, și țăranilor le răspundeam că eram ocupați. Ea pricepu și mă lăsă să fac de capul meu.

În schimb, cea care nu voia de loc să înțeleagă că lucrez cu adevărat era bătrîna Marina.

— Crezi că asta se cheamă viață? îmi zicea. Ce fel de om ești? De ce-ai venit la Roma? Cine-ți știe numele?

Pe urmă își vărsa necazul față de Dorina și-i spunea că nimeni în viață nu-și face un rost lucrînd cu ziua.

— Carletto al tău nu-l ajută de loc, îi spunea. Îl lăsați să se prăpădească, sărăcuțul. Băiatul ăsta are mîini de aur, dar nici nu bănuie.

Dorina îi spuse însă că mi se întîmplase ceva la Torino. Cîteva zile bătrîna tăcu din gură și Dorina rîdea și-mi făcea cu ochiul cînd mă vedea. Șușoteau între ele în mare taină, iar Carletto aflase ceva despre asta, fiindcă rînjea și el. În cele din urmă, într-o seară, bătrîna mă luă deoparte, mă duse la fereastră și mă întrebă dacă mă împărtășisem de Paște. La început n-am priceput, dar ea îmi strecură iute în mînă o iconiță.

— Ține-o în buzunar, îmi spuse, o să-ți ajute.

— Dar nu cred, îi spusei.

— Nu vorbi așa, e sfințită, o să-ți ajute.

— Doar nu-s bolnav, răspunsei.

— Lasă, lasă, toți sîntem bolnavi. Botezat ești?

A doua zi era fericită și, la zîmbetele răutăcioase ale lui Carletto, repeta mereu:

— Băieți, ce să le faci?! Sînt tineri; se gîndesc numai la femei.

Îi lăsam să vorbească și-mi vedeam de treabă. Acum era o plăcere să ies seara pe banii mei. Se lăsa noaptea — noapte caldă — și plantele înflorite îmi aduceau aminte de vară. Trecînd podul ca să ajung la ospătărie, vedeam la dreapta colinele cu pini și nu pricepeam de ce erau arse și golașe.

— Le înghite orașul, zicea Carletto.

— Ei, asta-i!

— Cu atîta vegetație cîtă crește la Roma e limpede că nu pămîntul e de vină. Ci Roma, care a nivelat cîmpiile și dealurile, și acuma stă în mijlocul unui deșert.

Cînd îl întrebai pe Carletto dacă de pe coline sau de la San Pietro nu se vede vreun crîmpei de mare, el îmi spuse că trebuia să mă duc s-o văd: era mai simplu. Fără să spun acasă nimic, într-o bună dimineață luai tramvaiul. Coborîi la Ostia și ajunsei pe plajă. Mi-adusei aminte de visul acela cu Lili, cînd fugeam pe malul mării. De multă vreme nu mai visam femei. Mă plimbai pe nisipul ud. Părea că merg prin iarbă și mă așezai pe nisip şi mă uitai la crestele înspumate ale valurilor. Pe urmă o luai către pinii aceia negri-negri, care se vedeau în depărtare, și, tot mergînd așa, azvîrleam cu piciorul gunoaiele de pe plajă și mă gîndeam la fularul pe care îl găsise Amelio.

Seara mă întorsei și mai păstram încă gustul acela sărat pe buze. Acum pricepeam eu de ce la Roma oamenii umpleau străzile, rîdeau și se plimbau, și nu numai cei bogați, dar chiar și cei de la periferie. Era de-ajuns să te uiți la cerul acela de deasupra acoperișurilor ca să te convingi că marea nu-i departe. De la ferestre, de la porți, de pe terase, chiar și oamenii săraci simțeau marea. Salahori, fete, copii, muncitori; oameni săraci, sau din cei care nu aveau de lucru, dar care ieșeau în stradă și vorbeau tare și rîdeau. Într-o dimineață mă întîlnii cu niște fasciști. Rîdeau și ei. Avuseseră o întrunire și se întorceau acasă cîntînd.

— Au dat de bine, îmi spuse Carletto. Poate fi cineva nemulțumit cînd mănîncă bine și bea bine?

— Par și ei oameni.

— Doar nu ești la Torino. Cine vine aici la Roma vine să prindă osînză. Aicea se culeg roadele. Ia încearcă să le iei ciolanul, și atunci să vezi!

— Dar cîți sînt care rod ciolane ? îl întrebai. Italia e plină de nenorociți care n-au nici ce mînca, dar dacă-i întrebi, sînt cu toții fasciști.

Atunci începeam să vorbim ca Amelio, pe vremuri. Numai că el nu-și ducea gîndul pînă la capăt, începea numai, apoi clătina din cap și spunea: „Prostii", după care pleca pe motocicletă, pentru că-l așteptau la Novara. Pe vremea aceea înțelegeam că n-avea încredere în mine pentru că nu citeam nici un ziar și nici nu scoteam vreo vorbă. Mă gîndeam la asta aici la Roma. Și-mi dădeam seama că mi-ar fi plăcut să-l am alături.

Carletto vorbi întocmai ca Amelio. Îmi spuse că aveam și eu o parte de vină. Eram dintre cei mulți care stau și privesc. Cum procedaseră fasciștii? Se impuseseră cu forța și bătaia. Luaseră Roma și dă-i în dreapta, și-n stînga. Trebuia să formăm și noi un bloc și să rezistăm.

— Ce ai de gînd? îl întrebai. Vrei să iei Roma?

În seara aceea ne plimbarăm pe poduri pînă se făcu întuneric. Ne rezemam de parapete și vorbeam. Îmi povesti că cei bătrîni trăiau cu toții, că erau toți oameni de modă veche, gata să riște. Erau și în străinătate, erau și la închisoare. Rezistau și țineau legătura unii cu alții.

— Fasciștii sînt neliniștiți, îmi spuse, închisorile sînt pline. Există oameni care trăiesc cu polițistul la poartă. Știi ce înseamnă asta?

Nouă, ca unora mai tineri, ne revenea munca în mase. Trebuia să-i ascultăm și să le dăm o mînă de ajutor. Mijloace se găseau, erau o seamă de publicații care trebuiau răspîndite. Trebuia făcută propagandă în mase.

— Să punem la cale o grevă, zise.

Dar cînd Carletto se duse să-și facă numărul, eu mă gîndeam rîzînd: „Și Dorina? Dacă-i iese bărbatul, ce-o să se întîmple?", dar o întîlnii la restaurant și mă gîndii din nou la toate astea, iar gîndul că pentru cei din închisori mai existau încă speranțe îmi dădea curaj. Era o noapte frumoasă și limpede, lumea umbla încoace și încolo, peste tot reclame luminoase, mașini și trăsuri; restaurantele erau pline, aparatele de radio cîntau... și

acei bieți oameni care se aflau la închisoare! Ar fi fost grozav să se prăbușească șandramaua. Să nu mai vezi mutra aceea[1] pe toate zidurile. Să se dărîme totul.

Mă liniștii curînd și-mi păru rău că n-aveam ghitara la mine. În seara aceea apărură Luciano și Fabrizio, cei doi prieteni ai lui Carletto, și se vorbi despre *Mascherino;* Dorina voia să facem un chef împreună cu ei. Apăru mai tîrziu și un ghitarist c-o floare la butonieră și cîntă oribil. Toți ziceau s-o lase baltă și să-mi dea mie ghitara. Dar el își dădu seama că nu eram din Roma și-mi zise:

— Porcule! Pe urmă îmi dădu cu un scaun în cap. Apoi adăugă: Bastardule!

Cînd veni poliția, era pe jos și icnea. Și fiindcă o încasase de la mine, fui nevoit să-mi dau numele și toate celelalte amănunte, și nu-mi plăcu de loc. Pînă atunci nimeni n-avea habar de mine.

Dorina se speriase, nu glumă, și trebui s-o ducem acasă cu trăsura. Pe urmă rămaserăm să ne plimbăm noi patru și vorbirăm de cîte toate în timp ce urcam colina.

— La Torino nu se întîmplă așa ceva, zicea Luciano.

— Cum să nu? La ospătărie vezi de toate.

— Pablo e cineva, zise Carletto oprindu-se. Pablo, la nevoie, știe să-și spună cuvîntul. Trebuie să-l convingem să vină cu noi.

Mie mi se părea o veșnicie de cînd plecasem din Torino. Ascultîndu-i pe cei doi, mă gîndeam la noaptea pe care o petrecusem împreună cu ei bînd și cîntînd; ningea, și dimineața plecasem să hoinăresc de unul singur. Și de data asta era noapte, o noapte ca la Roma.

Întrebai:

— Și Giulianella? Cîntă și acum?

---

[1] Mussolini (n. t.).

Dar ei vorbeau între ei și nu-mi răspunseră. Îți venea să rîzi la gîndul că tocmai Carletto poruncește altora. El era cel care hotăra:

— Mîine sînt gata copiile. Tu, Fabrizio, le duci în Trastevere. Tu, Pablo, vii cu mine să facem un tur?

A face un tur însemna să duci manifestele într-un anumit cartier.

— Tu, Pablo, vii în contact cu atîta lume!... Zidarii și salahorii care lucrează la pod, exact oamenii de care avem nevoie. Vrei să pui la cale o grevă a muncitorilor constructori?

— Ei știu mai multe decît mine, spusei. Vin înăuntru în prăvălie și-mi fac ei propagandă. Știu pînă la ultimul bănuț cît fură antreprenorii.

— Datele astea trebuie culese, zise Luciano. Trebuie să le comunicăm prietenilor noștri.

Primii să fac a doua zi turul. La prînz ieșirăm grăbiți, pentru că Blonda era în prăvălie.

— Unde sînt manifestele?

Carletto îmi spuse rînjind:

— Sînt, sînt.

Umblam vorbind despre fleacuri. Pe urmă ne urcarăm într-un tramvai care trecea. Coborîrăm după San Pietro.

— De n-aș avea cocoașa asta, zicea Carletto, mă cunoaște toată lumea!...

Cum mergeam așa, mă izbesc de-un militar. Se întoarce și vrea să se ia la ceartă. Eram gata să-i răspund, dar Carletto mă oprește.

— Ia-o din loc. Te cerți altă dată.

Intrarăm pe străduțele acelea de la capătul podului. Niște maghernițe ca niște grajduri.

— Ca la Genova, îi spusei lui Carletto.

El nu vorbea și se strecură pe-o poartă mare.

— Așteaptă-mă aici!

Era întuneric şi mirosea îngrozitor. Carletto dispăru. După un minut îl văd apărînd din stradă. Venea domol şi rînjea; plecarăm.

— Ei, zic, dăm manifestele?

— Le-am şi dat, îmi suflă el, ne întoarcem în centru.

„Asta-i tot?“ mă întrebam uitîndu-mă în jur.

— Şi de ce nu mi-ai dat şi mie un manifest să-l citesc? Vreau să ştiu şi eu ce scriu oamenii aceia.

— Ar fi fost o imprudenţă, zise el. Aşa ceva nu se citeşte în tramvai.

Eu nu pricepeam în ce consta pericolul acela mare. Carletto îmi explică atunci ce se spunea în manifeste.

În drum spre casă mă gîndeam şi încercam să-mi închipui c-aş fi în locul celor care primeau foile acelea. Ce-aş fi spus citind că toţi furau, că trebuia să rezistăm şi să nu-i trădăm pe italienii adevăraţi, că întreaga lume era împotriva fasciştilor? Erau unii care scriau lucrurile astea şi-şi riscau pielea. Pavagiii mei le spuneau în prăvălie. Nu pricepeam ce nevoie era să le mai şi scrii şi să rişti să fii prins. Nu pricepeam ce sentiment încerca în asemenea împrejurări Carletto. Cînd arestau pe cîte unul cu manifeste la el, fasciştii erau fericiţi. O spunea şi Carletto. Citeau manifestele de faţă cu el, şi pe urmă dă-i. Ce rost aveau toate astea? Dacă vrei să-i faci cuiva bucata, nu trebuie să i-o spui dinainte.

Cînd m-am întors la prăvălie aveam o senzaţie curioasă. În fond eram mulţumit să ştiu cum merg lucrurile. Blondei nu i-ar fi trecut prin minte niciodată că fusesem să fac un tur. Şi bătrîna Marina? Aş fi dat nu ştiu cît să pot vorbi cu Amelio despre asta. Îl vedeam în pat, în mijlocul tuturor ziarelor acelora. Pesemne că era ceva mai şmecher. Faţă de mine, de pildă, nu suflase o vorbă. Ce n-aş fi dat acuma să pot sta de vorbă cu el!

Veni însă la prăvălie Solino, care fusese prieten cu Blondul și lucra la asfalt și-și petrecea o bună parte din zi la ospătărie.

— Nu ne plătesc, zise. La ce să muncești?

— Cine vă plătește?

— Antreprenorul are tot interesul să tărăgăneze lucrurile. El ia nu știu cît la sută pentru zilele noastre de lucru.

Văduva mea se uita la noi pe ferestruică. Aprinsesem o jumate de țigară și ședeam în ușă. Trecu un camion cu o remorcă mare și număr din Ancona.

— E și asta o meserie, zicea Solino. Bănoasă de tot.

— Eu am umblat cu camioanele, îi spusei atunci. Mi-ar plăcea să mă plimb nițel pe străzile astea.

Blonda intră în baracă cu mersul ei leneș.

— Dă-mi un foc, zise.

Fuma și ea uneori în prag și ținea țigara ca băieții. Era în salopetă, salopeta Blondului.

— Vrei să mergi cu camioanele? întrebă.

Solino scuipă în stradă și o luă din loc.

— Ai grijă, făcu spre ea, dacă te lasă și el, atunci chiar că rămîi văduvă.

XIV

Acum mîncam la ospătăria de peste drum și vedeam prăvălia. Mîncam la răcoare, sub pomi, și către prînz auzeam zidarii. Veneau murdari de var și comandau cîte un litru.

Blonda nici s-o pici cu ceară nu m-ar fi poftit să mănînc cu ea în cameră. Era limpede că nu-i plăcea să stea singură; cîteodată ieșea în prag și fuma. Cu bluza aceea în pătrățele parcă era un băiețandru. Brună cum

era, n-o prindea niciodată soarele. Erau zile cînd încercam să-mi imaginez fel de fel de lucruri: că ea nu era Blonda și că trăiam împreună. Rămăsesem ca atunci cînd te scoli după o boală grea — era de-ajuns un fleac ca să-mi răscolească tot sîngele. Dar cînd venea seara eram mulțumit că pot pleca.

La cină mîncam cu Dorina și cu Carletto, iar ghitara o țineam de-a dreptul la ospătărie. Se ivea întotdeauna cîte un prilej de cîntat *stornelli* [1], și Carletto știa să le cînte ca un roman sadea. Ne mai picau și fete — de-alde Lili din Roma — combinate fiecare cu cîte un tip. Eu mă învîrteam printre ei fericit și dezgustat, căci știam ce înseamnă asta, și beam și nu-mi păsa de nimic. Reapăru Giulianella, sora lui Luciano, și petrecurăm o noapte cîntînd pe străzi. Hotărîrăm să mergem în trei sau patru să facem o baie la Lido. Dar pînă la urmă, cum n-aveam nici unul chiloți ca lumea, ne duserăm să luăm o gustare la Castelli. Ce pămînturi și alea! Nici urmă de vie, dar vin cît vrei. Ne urcarăm pînă la Rocca di Papa și rîserăm și mîncarăm.

Într-un rînd scrisei acasă, ca să le spun că mă aranjasem. Cînd sosi scrisoarea lor cu ștampila de la Torino, o ținui în buzunar și o recitii de multe ori. „Sora ta Carlotta“ era scris pe ea. Nu mai erau supărați și-mi spuneau: „Ai grijă de tine“. Părea curios că vine de acolo de departe.

Și Giulianellei îi făcea plăcere să mă ia peste picior. Mă întreba dacă venisem la Roma anume ca să mă însor cu văduva. Își vîra nasul în discuțiile pe care le aveam cu ceilalți și zicea:

— Dacă Pablo pune prăvălia pe picioare, vă dă cu piciorul și se face și el fascist.

— Ce legătură are prăvălia cu toate astea? răspunsei.

[1] Melodii populare, pe versuri cu caracter popular (n t.).

— Dacă n-are, unde ți-e fata?
— Vino la mine și am să-ți spun.
Mai era și Dorina, pe care o apucau dracii cînd ne auzea sporovăind despre politică.
— Voi nu știți ce înseamnă să te trezești cu ei în casă, ne spunea. Aruncă lucrurile claie peste grămadă, trag apa la closet. Nu știți ce înseamnă să ai bărbatul la închisoare. Mai bine mort decît așa. Nimeni nu mai are liniște. E o moarte care ține luni și ani de zile.
— Totul folosește la ceva, zise Carletto. Chiar și nedreptățile astea.
— Și cel care e închis la ce mai folosește?
— Ajunge dacă știe de ce stă la închisoare.
Se întîmpla să auzim despre unii care fuseseră arestați pentru că se întîlneau seara la cafenea. Luciano, care ne spusese toate astea, cunoștea pe cîțiva dintre ei. Erau avocați, studenți, domni.
— Ei, iată, zise Carletto, ăștia sînt oameni care știu pentru ce-au fost închiși. Ai vrea ca un doctor sau un avocat să intre într-o treabă ca asta pentru nimica toată? Ăștia sînt oameni care au mult de pierdut și care studiază din cărți.
— Or fi știind ei ceva, spusei, dar ce anume făceau?
— Acționau și ei împotrivă.
— Numai ca să stai de povești într-o cafenea nu merită să-ți riști pielea. Aș vrea să aflu de la unul care acționează cu adevărat dacă e sau nu mulțumit.
— Împărțeau și ei manifeste, zise Luciano.
— Dar la ce foloseau manifestele acelea? îl întrebai.
Să pui pe hîrtie lucruri știute de toată lumea era mai mult decît o prostie. Nu făcea să riști. Ce urmăreau studenții și domnii? Să ajungă în locul fasciștilor. Mă rog, să ajungă. Căci noi, muncitorii, hamalii, cît și ei, Luciano și Giulianella, familiile care locuiau cîte zece într-o maghernită, și așa nu contam nimic. Sus, în

camion, erau întotdeauna alții. Ceea ce făceam noi era ca și cum ne-am fi aruncat sub roți.

— Marina, îi spusei, care șade toată ziua cu mîinile în poală, își amintește de cum era pe vremuri. Atunci puterea era în mîinile lor.

Aici Luciano îmi dădu dreptate, dar spuse că tot ceea ce se face se face în vederea unei schimbări.

— Bine, făcui, dar spune-mi ce trebuie să se schimbe? Pînă acum nu mi-a spus nimeni.

La un moment dat Carletto strigă:

— Acuma știu cine-mi ești! Tu vrei să faci totul de capul tău, așa, la întîmplare. Ți-e frică să nu te tragă altul pe sfoară. Parcă-i un făcut. Dar lucrurile se întîmplă și dacă nu vrei tu.

— Ești un tîmpit, îi spusei, li se întîmplă și altora, nu numai mie.

A doua oară i-o spusei verde în față și lui Carletto:

— Ca să te poți încrede în cei care învață, trebuie să înveți și tu. Ai reușit vreodată să pricepi, cînd îi auzi vorbind, dacă sînt sau nu de partea ta?

Spusei totul așa, doar ca să spun și eu ceva și să-i închid gura. Dar la chestia asta cu învățatul mă gîndeam de multă vreme. Pentru ca să înțelegi lucrurile trebuia să studiezi nu prostiile care ni se predau nouă la școală, ci să înveți cum se citește un ziar, ce înseamnă o meserie, cine poruncește în lume. Ar trebui să studiezi ca să te poți lipsi de cei care studiază. Ca să nu te poată trage pe sfoară. Încă de pe atunci pricepeam că asta era singura cale de urmat. Ca să poți studia în felul acesta exista desigur un sistem. Exista cineva care știa toate astea. Dar trebuia să dau de-acel cineva și să-l fac să înțeleagă că pricepusem.

Discutam seară de seară și ne întorceam acasă pe la două, trei. Ca să nu dăm de bănuit, ne plimbam pe alei, schimbam ospătăriile, ieșeam pe cîmp. Dorina și vreo

alte două-trei veneau cu noi. Ghitara era un pretext bun, dar erau nopți cînd aș fi cîntat ca un nebun chiar și de unul singur. La Roma aerul e făcut parcă anume ca să te țină treaz. În clipele acelea tare-aș fi vrut să fiu cineva, să știu cînta ca negrii, să fi studiat. „Sînt cel mai tînăr, îmi ziceam, mai am timp." Uneori mă gîndeam la toate cîte mi se întîmplaseră într-un an, la felul în care mă schimbasem, la norocul pe care îl avusesem cu călătoria asta. „Cînd îți merge, îți merge", îmi ziceam.

Mă dusesem o dată să iau niște piese de la un atelier de pe Aurelia, și de atunci după-masa ieșeam regulat cu bicicleta cîte un ceas, două. Lăsam prăvălia în grija băiatului și a Blondei. Ea mă întrebă o dată dacă mă duceam departe.

— Mă plimb puțin, îi spusei.

— Unde-ți petreci serile?

— Unde vrei să mi le petrec?

— Nu dansezi, nu joci cărți, nu te duci în Trastevere?

— Făceam toate astea la Torino.

— E și la Torino un Trastevere?

— Ceva asemănător, dincoace de Dora. Îi zice Fortino.

— Și ce făceai?

Vorbea și se uita în pămînt. Nu era de loc proastă. Se legăna de pe un picior pe altul și mă privea.

— Nu reparam biciclete.

Își duse mîinile la spate, ca o fată tînără, și mă privi fără să rîdă. O privii și eu fără să rîd și știam totul, dinainte.

— Locurile astea sînt întotdeauna pe malul unei ape, îi spusei. Oare de ce?

— Într-adevăr, de ce? zise ea.

Lucrurile se isprăviră aici, pentru că nu vrui să merg mai departe. Ea îmi spuse că se ducea la cinema în ziua aceea. Eu mă gîndii : „Cu bluza în pătrățele ?" Și, gîn-

dindu-mă, îi aruncai o privire. Ea îmi ghici gîndul și văzui că-i rîd ochii. A naibii treabă, era isteață foc ! Și parcă era un băiat. Pînă noaptea tîrziu îi văzui înaintea ochilor capul cîrlionțat și gura aceea și felul cum mergea cînd era în salopetă. De data aceea se întîmplă că plecai fără să mai aștept să închidem.

Mă gîndii multe zile la asta, și era un anumit lucru care trăgea greu în cumpănă. Ea stătea tot timpul în camera aceea și nu se întîlnea cu nimeni. Serile pe care le petreceam în centru n-ar fi putut să mi le strice. Mă gîndeam și rîdeam. De cîtă vreme nu mai știam ce-i aia ! Uneori, în timp ce vorbeam și glumeam cu ceilalți, simțeam așa, ca un val de sînge, și știam că ea mă așteaptă. Era și mai plăcut acum să întîrzii cu ceilalți.

Și așa treceau serile și nu făceam nici un pas înainte. Oricum, de fugit nu putea să fugă. Era plăcut să lași lucrurile să vină de la sine. De data asta știam ce vreau și nu era nevoie să mișc nici măcar un deget. Dimineața îi spuneam în glumă Marinei dacă nu sînt eu băiat de treabă, că dorm tot timpul singur. Ea mă privea pieziș și bombănea. Îi spusei atunci că iconița era de vină pentru că de cînd o purtam în buzunarul de la pantaloni îmi plăceau prea mult femeile. Ea mă privi printre gene, pe urmă zise :

— Rîzi tu, rîzi. Ai să vezi însă c-o să se întîmple ceva.

Într-o seară Blonda îmi spuse :

— Vii cu mine mîine la meci?

La orice m-aș fi gîndit, dar la asta nu. Toți mergeau la meci, și Luciano. Îi explicai că trebuie să mă duc în grup cu prietenii.

— Am să vin și eu, spuse. Ia-mi un bilet.

Așa că veni și se așeză în mijlocul nostru. Se îmbrăcase destul de bine și nu-mi făcu impresie rea. Ședea între mine și Carletto, cu un aer agitat, și urmărea meciul cu atîta interes, de parcă ar fi pariat, și-și înnă-

bușea țipetele în pumni. Nu vru bere. Era și Giulianella, care încercă să-i țină de urît și o invită să-l audă pe Carletto la *Varieteu*. Ea răspundea domol, dar la cîte o fază mai palpitantă punea mîna pe brațul meu și mă strîngea. Pînă la urmă mă ghemuii și eu lîngă ea, fără să scot o vorbă.

Ne duserăm cu toții să bem împreună, la o ospătărie, dar ea nu-și bău tot paharul. Își ziceau toți pe nume și rîdeau. Nu aveam ghitara, dar Carletto își interpretă ca de obicei numărul din revistă. O întrebarăm de ce nu rămînea să-și petreacă seara cu noi. Puteam să cinăm undeva, în afara orașului. Îi spusei și eu să vină.

Și așa trecurăm să luăm ghitara de la ospătărie ; pe urmă ne duserăm să cinăm dincolo de zidurile de centură. Era un loc frumos pe un drum vechi, de pe vremea romanilor, unde ajungeai pe sub o arcadă ca o poartă uriașă. Îl știa Giulianella. Mergeam printre ziduri, pe cîmp, se vedeau copaci negri și bucăți mari de piatră. N-am mai văzut niciodată un cîmp atît de gol. Îți venea să te prefaci în rîndunică și să zbori peste el.

Ne așezarăm afară, la mesele acelea puse direct pe pămînt, sub o pergolă acoperită cu trestii. Eram la doi pași de Roma, și Roma nu mai exista. Se făcu seară și nu aprinseră luminile.

Mîncarăm, cîntarăm și rîserăm, bînd zdravăn. Ea nu vorbea și asculta la prostiile noastre. Îi plăcea ghitara. Încetul cu încetul mă făcură să mă încălzesc și beam, dar cînd cîntam, nu-i lăsam să scoată o vorbă, pentru că în seara aceea muzica îmi plăcea să fie muzică.

Cînd veni vremea să ne întoarcem la teatru, Blonda nici nu vru să audă. Zise că se distrase bine și că voia să meargă acasă. Vorbirăm despre asta și în tramvai, dar ea nu voi să audă. Așa că ziseră cu toții :

— Tu, Pablo, du-o acasă.

Eu, care băusem și eram încă cu gîndul la cîmpia aceea, aș fi lăsat-o să se întoarcă singură, dar ei se opuseră.

— Pe urmă te întorci la teatru, îmi spuse Dorina.

Așa că ne duserăm acasă, cu ghitara agățată la spate. Pînă cînd ne suirăm în tramvai merse totul bine. Dar cînd o simții lîngă mine, singură, trebui să spun ceva.

— Nu știam că te cheamă Gina, îi spusei.

Mă privi în fugă.

— Nici eu că te cheamă Pablo.

Sosirăm tăcuți la prăvălie. Ea deschise, pe urmă îmi spuse:

— Bei o cafea?

În timp ce ea se duse în cămăruța din spate ca s-o încălzească, eu așezai ghitara, și acuma așteptam. O auzeam fluierînd prin ferestruica luminată.

— Puține femei știu să fluiere, zisei.

Fluieratul încetă, pe urmă auzii:

— Nu e interzis.

— O femeie care umblă în salopetă, răspunsei, poate să și fluiere.

Nu răspunse și nu pricepui de ce.

— Îți stă bine în salopetă, continuai. Cînd mă gîndesc la dumneata, te văd în salopetă zi și noapte.

Nu răspunse și nici alt zgomot nu se auzea. Ieșii atunci în prag și nu știam ce să fac. La ora aceea nu trecea nimeni și în prăvălie era întuneric. Pe urmă se aprinse lumina. Mă întorsei. Stătea acolo în fața mea, în salopetă, și rîdea.

Petrecurăm toată noaptea împreună, acolo, pe pat. Era din acelea cărora le place să se distreze. Din cînd în cînd ziceam:

— Mă îmbrac.

— Nu pleca, răspundea, cine știe dacă ai să mai dormi vreodată aici cu mine...

Îi spuneam Ginetta. Ea rîdea și plîngea; n-avea stare o clipă. Cînd se întinse și nu mai spuse nimic, rămăsei și eu cu ochii deschiși în întuneric.

„Cum sînt femeile, mă gîndeam, a priceput imediat că nu-mi pasă de ea." Simțeam cum mă cuprinde iar furia aceea veche, ca și cum ea ar fi fost o altă femeie, aceea care nu mai era, ca și cum nu mi-ar fi plăcut să stau acolo cu ea. Îmi spusese atîtea lucruri despre zilele acelea, atîtea cuvinte, atîtea gesturi, atîtea priviri care o făcuseră să înțeleagă că aveam nevoie de ea. „Nu-i adevărat, mă gîndeam, e o femeie. Dar asta nu înseamnă că ea e aceea care mă caută." Aș fi vrut să mă duc acasă și să fiu singur. Avea să-mi stea în cale zi și noapte?

Veni dimineața, și cînd mă trezii, ea se și sculase. Îmi făcea cafeaua.

— Nu ți-e foame?

Își pusese bluza ei de totdeauna și veni lîngă pat și mă privea.

— Ginetta, îi spusei, s-a întîmplat ceva?

Ea se aruncă la pieptul meu și rămase acolo ca o proastă. O sărutai ca și mai înainte și-i spusei:

— Ce ai?

— Nu ești de loc prietenos, răspunse ea. Nu te gîndești de loc la mine.

În dimineața aceea pricepui cum merg lucrurile. Dacă ții la cineva, celălalt rîde de sentimentele tale. Îmi venea să rîd, deși n-aveam chef. Nu-i spusei asta, dar îi spusei că trebuie să fie cu ochii în patru.

— Nu sîntem căsătoriți, îi spusei, știi asta? Să ne închipuim ca și cum am fi mereu c-o zi înainte de căsătorie.

Ieșii să fumez o țigară pe malul rîului. Era frumoasă totuși colina aceea cu terase și vile. Era frumoasă și apa sub arcadele podului, în soare. De pe șantierul de

alături se-auzea zgomot de tîrnăcoape. Îmi veniră în minte munții pe care-i văzusem iarna aceea la capătul promenadei.

Mă întorsei la prăvălie și dimineața trecu. Ea controla împreună cu Pippo cauciucurile. Tocmai mă gîndeam s-o duc la o gustare, cînd Pippo, din spatele prăvăliei, mă chemă. Era cineva la poarta dinspre grădină care voia să-mi vorbească.

— Să vină, îi spun.

Era Carletto, dar de data asta nu rîdea.

— A, ești aici, zise repezindu-se spre mine. Azi-dimineață l-au arestat pe Luciano.

XV

— Chiar azi-noapte ți-ai găsit și tu să nu dormi acasă, zicea. Cînd am întrebat de tine și nu te-am găsit, parcă mi-a dat cineva cu ceva în cap. Unde naiba ai fost azi-noapte ?

Eu mă gîndeam la cu totul altceva, și se gîndea și el la același lucru, dar era așa de agitat, încît vorbea numai despre mine. De-abia mai tîrziu am aflat cum se petrecuseră lucrurile. Și încă cu vîrf și îndesat. Din dimineața aceea nici Carletto nu mai fu același. Mai-mai că ne înfricoșă și pe noi.

Giulianella venise în dimineața aceea la ei acasă. Se dusese să-i deschidă Carletto, și Giulianella îl îmbrățișase, plîngînd. Veniseră vreo patru-cinci, Luciano dormea încă, răscoliseră toată casa, pe urmă îl puseseră să se îmbrace și îl arestaseră. Giulianella era încă la noi, ca să afle ce-i cu mine: credea că ne arestaseră pe toți.

— Las-o moartă, îi zic lui Carletto.

— Ia gîndește-te puțin, sun la tine, și Marina îmi spune că nu te-ai întors. „L-au luat de pe stradă, începe să țipe Dorina. Îi ridică pe toți. Și pe tine!“ Am dat fuga să te caut.

— Cine știe ce-o fi făcut Luciano, spusei vesel.

Dar lui Carletto îi tremurau mîinile. Căci mai era ceva. Giulianella zicea că găsiseră la el niște manifeste, și dacă Luciano vorbea, se isprăvea și cu ei.

— E un nenorocit, zicea Carletto, ai să vezi c-or să-l bată și-or să-l facă să vorbească.

Căzui pe gînduri și rămăsei tăcut. Îmi venea să-i spun: „Ai văzut ?“, dar mi-era milă de el și spusei:

— Deocamdată ești liber.

Așa, cînd vorbești despre ea, închisoarea ți se pare o nimica toată.

Îl întrèbai pe Carletto dacă avea și el manifeste și zise:

— Nu. Pe urmă începu să se plimbe prin cameră, iar la un moment dat se opri și strigă: M-am ars!

— Ce e ?

— E vorba de cărțile bărbatului Dorinei.

Apoi îmi spuse că nu mai voia să se întoarcă acasă.

— Nu se fac arestări numai noaptea. S-ar putea să aștepte, ca să mă înhațe de pe stradă. Sau de la teatru. Sau poate vor să atragă în cursă și femeile.

Îl lăsai să vorbească și eu începui să mă gîndesc. Dacă o lua din loc, se dădea de gol. Risca fără rost. Trebuia să aflăm ce se întîmplase, de ce-l luaseră pe Luciano, și nu pe el. Se prea poate ca Luciano să fi avut și alte legături. De pildă cu studenții și avocații aceia de la cafenea.

Îi împărtășii părerea asta și lui Carletto, care se învîrtea prin cameră. În primul moment nu răspunse. Era palid și agitat. Pe urmă se opri și zise:

— Pricepi cum e cu manifestele ? Dacă l-au înhăţat, înseamnă c-a vorbit cineva. Şi are să vorbească şi el, dacă nu ştie că eu sînt liber.

Îmi amintii de vremea cînd colindam prin Torino căutînd să mă îmbăt, şi, cu cît beam mai vîrtos, cu atît mă gîndeam mai mult la tot soiul de lucruri şi-mi simţeam sîngele fierbînd ca apa într-un cazan. Ca şi el, atunci nu puteam sta nici eu locului şi vorbeam de unul singur. Aveam mereu înaintea ochilor, zi şi noapte, unul şi acelaşi lucru.

— Eu de-aici nu mă mişc, îmi spuse Carletto. Nu ştie nimeni că sînt aici.

— Dacă pot, mă duc pînă la tine, pentru cărţile acelea, spusei atunci. Cine ştie ce şi-o fi închipuind Dorina ?

Îi spusei să stea în grădină şi plecai. În piaţă era linişte. Urcai scările, ce-i drept încet-încet, şi eram pe punctul de-a intra întîi la bătrînă, cînd uşa cealaltă se dă de perete şi aud: „Pablo!" Erau toate patru înăuntru, Dorina, Giulianella, bătrîna mea şi bunica. Pe Giulianella mă aşteptam s-o văd la pămînt. Era doar niţel mai nervoasă. Cea care ne enerva era bunica, gata să-şi vîre nasul în toate. Spusei imediat Dorinei să-mi împacheteze cărţile. Pe urmă le explicai că lui Carletto îi era frică şi nu mai era nimic de făcut.

— Trebuie să plece, trebuie să plece, ziceau femeile.

— Şi Fabrizio, l-au ridicat şi pe Fabrizio ?

— Da de unde!

Ca să nu stăm cu mîinile în sîn, puserăm la cale plecarea lor. Era de-ajuns să plece din Roma la nişte rude la ţară. Dorina se duse la prăvălie, ca să vorbească cu el şi să aranjeze. Eu o luai pe Giulianella şi pachetul cu cărţile şi spusei:

— Le arunc în Tibru.

Intrarăm însă într-o cafenea, pentru că Giulianella era obosită de-atîta umblet. Despre manifeste îmi spuse că nu era sigură. Luaseră scrisori, ba chiar și niște note muzicale, și cîteva foi bătute la mașină, dar poate că erau numai copii. În timp ce vorbea, îi vedeam ochii roșii. Nu-l învinui nici pe fratele ei, nici pe alții. Spuse doar atît: că era sigură că aveau să-l bată.

— Cînd arestează pe cîte un domn, îmi spuse, se poartă bine cu el. Pe noi ăștialalții, însă, ne tratează ca pe comuniști.

— Poate că asta și sîntem, îi spusei.

Ea rîse cu jumătate de gură și mă întrebă dacă vin cu ea la teatru. Trebuia să-i explicăm proprietarului că-i lipsesc trei oameni.

— Am cărțile astea. Mă duc acasă. Ne vedem mai tîrziu.

Pe stradă mă gîndeam dacă-i adevărat că-i bat numai pe cei care muncesc. Te pomenești că se tem mai mult de noi decît de domni. Începeam să pricep cum merge treaba.

Carletto și Dorina, așezați pe pat, mai discutau încă. Gina aștepta în prag și avusese atîta cap să-l trimită pe Pippo cu diferite comisioane.

— S-a întîmplat ceva neplăcut, îi spusei la ureche, în treacăt.

Ea nu răspunse și-și lipi fața, roșie toată, de obrazul meu.

Pentru ca să-l facem pe Carletto să priceapă că trebuia să plece, furăm nevoiți să-i arătăm că nu mai era alt pat în cameră. Eu îi spusei că, la urma urmelor, nu se găsiseră nici un fel de manifeste, că trebuia să fie calm, că Luciano nu se va lăsa cu una, cu două. Dorina se duse să aranjeze cu Fabrizio, și Carletto mîncă ceva acolo, în spatele prăvăliei. Îi spusei Ginei să închidă

și o luai cu mine. Ne duserăm împreună la ospătăria de peste drum.

Spre seară sosiră Dorina și Fabrizio și ziceau că văzuseră o mulțime de lume și că era liniște peste tot. De fiecare dată cînd bătea cineva la ușă, Carletto fugea la ferestruică. Îi explicarăm că era inutil să plece la țară: dacă poliția era pe urmele lui, l-ar fi găsit și acolo. Carletto pricepuse, îmi dădui seama, dar nu voia să dea înapoi numai așa, de cîrcotaș ce era. Plecă în cele din urmă cu Dorina și cu bagajul, iar Fabrizio se întoarse la teatru.

Trecură așa cîteva zile și nu ne mai întîlnirăm de loc. În fiecare seară, după ce Pippo pleca, ochii Ginei mă așteptau. Întîi era ursuză și scurtă la vorbă; în clipele acelea însă mă privea disperată. Dacă mă duceam lîngă ea și-i spuneam ceva, îmi lua mîinile. Rămăsei de cîteva ori și peste noapte.

Era în iunie și te apuca jalea cînd te gîndeai la cei închiși. De ce ei, și nu noi ? Nu știu de ce, îmi intrase în cap că-i bat în timpul nopții. Puteam să mă plimb pe străzi, să-mi petrec noaptea cu Gina, să mă întorc dimineața, nu izbuteam să-mi alung gîndul de la cei din închisoare. Cu cît înainta noaptea și se făcea mai răcoare și era mai multă lume pe stradă — de-a lungul Tibrului, prin grădini, în fața cafenelelor — cu atîta sufeream mai mult. Cînd mă plimbam cu bicicleta după-masă, ajungeam pînă la marginea orașului, căutam cartierele cele mai îndepărtate și mai liniștite; nu puteam suferi răscrucile din centru, unde era cald și mișuna de lume și automobile, iar asfaltul era lucios și puțea. Piața Venezia era pe aproape, simțeam putoarea și auzeam vocea aceea [1]. Se simțea privind palatele și ziarele. O purtau în haine trecătorii. Fă-

[1] Vocea lui Mussolini (n. t.).

ceai colțul, și străduțele din centru erau latrine, nu altceva. De cîtă vreme urinau acolo romanii ? Treceam la Lungara, ca să văd închisorile. Și acolo, același miros, care dospea la soare.

O căutai pe Giulianella la ospătărie, dar nu era acolo. Unde locuia nu știam, și nici nu voiam să știu. Îl întîlnii pe Fabrizio, care-mi spuse că era mai bine să așteptăm. Giulianella se ducea la închisoare să ducă diferite lucruri și era urmărită cu siguranță. Era mai bine să nu ne arătăm împreună.

Toate astea îți tăiau orice chef. Nu-mi mai rămînea nimeni decît Gina și Marina. Încetai să mai ies cu bicicleta și rămăsei la prăvălie. În fond, bătrîna Marina era cumsecade. Ea și bunica aveau grijă de fetițele Dorinei. Gina pricepuse și ea că așa mi-e felul și mă lăsa să plec și să vin și se îngrijea ea de prăvălie. Nu schimbă nimic din ceea ce luam eu la sută. Încercase a doua zi, voia să mă țină ea. Dar o făcuse cu atîta sfială, încît începui să rîd.

— Draga mea, îi spusei, vrei să punem patul în prăvălie ? Eu sînt Pablo și lucrez cu ziua. Ce mai încoace și încolo ?!

Mă duceam peste drum să mănînc andive. Pe urmă începeam să cînt la ghitară și mă așezam pe o ladă. Treaba la prăvălie mergea înainte. Cîteodată pica cîte o motocicletă, și-atunci puteam pune și eu mîna pe un motor. Dacă aș fi avut ceva bani, acum ar fi fost momentul să mi-i investesc. Gina pricepea lucrurile astea și-mi dădea dreptate. Noaptea ședea trează și se gîndea. Eu vorbeam cu unul și cu altul, îmi făceam socotelile, dar că aveam într-adevăr încredere în viitor, asta n-aș fi putut spune. Din dimineața cînd îl luaseră pe Luciano se schimbase parcă ceva. Simțeam că plutește în aer ceva. Nu putea ține mult, dar speram totuși că nu-i decît o părere de-a mea. Uneori mă cu-

prindea și pe mine teama. Nici lîngă Gina nu-mi găseam liniștea.

Ea făcea tot ce putea ca să fiu mulțumit, să rămîn întins în pat și s-o ascult măcar o jumătate de oră. Îmi povestea de cînd era fată tînără, despre prăvălia pe care o aveau dincolo de munți, unde tatăl ei fusese rotar și potcovar și unde venea unul care cînta la ghitară ca și mine. Voia să-mi spele ea lucrurile și să mi le cîrpească. Îmi pregătea salate cu piper și carne. Într-o seară îmi spuse pe un ton repezit și totodată plîngăreț că nu putea avea copii fiindcă fusese operată. Zicea:

— Nu trebuie să-ți fie frică, și mă trăgea spre ea.

Îi răspunsei că nu se știe niciodată.

Era în iunie și mă gîndeam să mă duc să mă plimb pe rîu. Dar nu eram liniștit. Mi-ar fi plăcut să stau tot timpul în casă, ca să știu tot de îndată ce s-ar fi aflat ceva. Dorina trebuia să se întoarcă și ea odată și odată. Iar Fabrizio îmi făgăduise și el că are să-mi spună cîte ceva. Uneori mă gîndeam că poate era mai bine așa. N-aș mai fi văzut pe nimeni, n-aș mai fi gîndit strîmb. Mi-aș fi petrecut vara muncind în prăvălie. „La Torino am fost unul, la Roma sînt altul", mormăiam.

— Rămîi cu mine, îmi spunea Gina în serile acelea.

„Har domnului, îmi ziceam, că are cine să-mi poarte de grijă."

Într-o zi îmi căzu în mînă pachetul acela cu cărți. Nu le aruncasem în Tibru. Erau vechi și soioase. Le răsfoii, ca să mai treacă vremea, și-i spusei Ginei:

— Dacă te întreabă cineva, zici că-s de-ale lui bărbatu-tău.

Unele erau scrise în franțuzește și în alte limbi. Le azvîrlii a doua zi dimineața de pe pod. Dar cele scrise în italienește le oprii. Povesteau cum se întîmplase

cu războiul din 1915, și istoria fascismului, și marșul asupra Romei. Era vorba despre socialiști și despre multe altele, despre țărani, muncitori, metalurgiști și despre echipele de șoc ale fasciștilor. Fasciștii îi băgaseră la închisoare și-i bătuseră, iar pe cei mai îndrăzneți îi omorîseră și incendiaseră casele celor din popor. „Ia te uită, îmi ziceam, citești ziarul și acolo nu se vorbește decît despre poporul italian." Cei care-i plăteau pe fasciști erau tot domnii, iar cămășile negre erau creația acestora. Te apuca furia cînd citeai și vedeai că atîta lume care muncește se lăsase trasă pe sfoară de-o mînă de domni. „Și Carletto, care tot mai crede în ei, îmi ziceam. Și Luciano, care stă la închisoare din cauza lor."

Citeam în fiecare seară cîte ceva și-mi bătea inima cînd se oprea cineva în fața ușii ; îmi dădeam seama că o carte ca aceea n-o puteam arunca în rîu. „Dar oare Carletto le-o fi citit ? mă gîndeam. E cu putință ?" Mai era una intitulată *Roma sau Moscova* și o citii și pe aceea fiindcă, de, locuiam și eu la Roma. Era însă o carte pe care n-ar fi putut să mi-o vîre nimeni pe gît. Nu vorbea despre Roma. Povestea că în Rusia oamenii trăiau cîte zece într-o singură cameră și că era foamete.

— Aici la Roma, unde-a fost marșul, se întîmplă la fel, îi spusei Ginei.

Ea nu mă pierdea din ochi nici o clipă, își dădea seama de pericol și aștepta să mă duc s-o sărut.

XVI

Pe urmă Luciano scăpă și nu-i făcură nimic; se întoarse și Carletto, rușinat, și ne întîlnirăm la ospătărie; erau aceiași cu toții. Luciano zicea că nu-l bătu-

seră; dar o spunea numai așa, ca să nu-și dea importanță. Giulianella îmi spuse mai tîrziu c-o văzuse pe mama unui deținut luînd de la vestiar o cămașă plină de sînge.

— M-au arestat ca să mă confrunte cu cineva, ne spuse Luciano. E o poveste de pe vremea cînd lucram la Torino. Cunoscusem acolo o fată frumoasă. Acum o lună îmi dă prin gînd să-i scriu. „Sărutări, Luciano." Și-a fost de-ajuns. Ea era la închisoare.

— Nu te-au arestat din cauza celor de la cafenea? îl întrebai.

— Așa credeam și eu. Dar nu. Fata aceea e comunistă. Cînd m-a văzut, le-a rîs polițiștilor în nas. „Ăsta? a zis. Ăsta cîntă la *Nirvana*." Nu știa cine sînt și-așa se face că m-a salvat. Dacă te iau drept roșu, s-a zis cu tine!

— Dar tu nu ești roșu, nu-i așa? îl întrebă Dorina.

Erau aceiași de totdeauna. Carletto tăcea. Fabrizio zise că era mai bine să nu ne mai întîlnim cîtva timp.

— De tine știu că-i bine, îmi zise Giulianella, fumezi și nici că-ți pasă. Isprăviți odată și hai să dansăm.

Petrecurăm seara într-un local de pe malul Tibrului, dansînd cu Giulianella. Dansai și cu Dorina. Carletto era topit de parcă el ar fi fost cel care ieșise de la închisoare. Stătea lîngă Luciano și-i vorbea în șoaptă. În seara asta n-avea chef de rîs.

— Ți-aduci aminte de visul cu pisicile? îl întrebai.

— Ce vis?

Făcea pe preocupatul. Eram cît pe-aci să-l întreb cum petrecuse la țară. Dar mă stăpînii și-i spusei că aruncasem cărțile în Tibru.

— Ce cărți?

— Mai isprăvește odată, nătărăule! îi spusei. Oricui i se poate întîmpla să facă o plimbare la țară. Tu ai citit cărțile alea ale Dorinei?

Le citise și ne certarăm pînă în zori. O lăsă pe Dorina să doarmă singură; Carletto rămase cu mine în piațeta din fața podului și vorbi tot timpul, ca o pisică turbată.

Cînd urcarăm în casă — el ca să se culce, eu ca să mă bărbieresc — o găsii pe Marina pe balcon, în cămașă de noapte.

— Înțeleg să te plimbi la ora asta cînd ai ghitara la tine, îmi spuse. Făceai mai bine dacă te duceai la biserică, să asculți liturghia.

Mie la Roma îmi plăcea tocmai răcoarea dimineții. De aci înainte aveam să mă scol întotdeauna la ora aceea. În bucătărie găsii niște cireșe și, în timp ce le mîncam — acolo pe balcon — îmi amintii de iarna aceea în care mă întorceam acasă în zori și luam cîte o cafea la gară sau în vreun bar. „Oricît ar fi de rău, îmi ziceam mulțumit, ora asta revine în fiecare dimineață chiar și la închisoare. Să nu existe în toată Roma un comunist cu care să pot sta de vorbă ? Fata aceea a lui Luciano era la pușcărie. Uite, cu ea da, mi-ar fi plăcut să mă întîlnesc și să stau de vorbă."

În zilele acelea îi întrebam pe fiecare în parte dacă nu cunoșteau vreun comunist. Carletto îmi spunea că primul lucru care trebuia făcut era să fie alungați fasciștii.

— Ascultă, îi spusei altă dată, văd că fasciștii îi urăsc mai cu seamă pe roșii.

Atunci intră în vorbă și Luciano.

— Pablo vrea să spună că, atîta timp cît există capitalism, vor exista și fasciști.

Acum veneau să mă caute la prăvălie, mai ales Carletto, dar preferam să stau de vorbă cu Luciano, pentru că el uneori pricepea că aveam dreptate.

— Atunci, îi spuneam, dă-i încolo pe cei care merg la cafenea și treci la roșii.

Gina asculta și ea, fără să zică niciodată nimic. Știa și mai puține decît mine, dar ne urmărea.

— Prost și încăpățînat mai e și Carletto ăsta! îi spusei într-o seară. De ce nu vrea să înțeleagă că și el își cîștigă existența muncind ?

— Fiindcă-i cocoșat, zise ea.

Eu mă uitam cu atenție la clienții care veneau în prăvălie și încercam să-i fac să vorbească. Cînd intra cîte unul mai răsărit, puneam mîna pe ziar.

— Cum mai merge războiul din Spania ? întrebam.

Dar singurul care-mi răspunse fu Solino. Făcea naveta între ospătărie și atelier, își morfolea mucul de țigară în dinți, se oprea să scuipe.

— Are să fie mult de lucru după ce s-o termina războiul, zicea. Se dărîmă atîtea case...

Cei mai tineri, însă, muncitorii de la pod, abia dacă ascultau. Rar găseai vreunul care să răsfoiască un jurnal. „A naibii treabă, mă gîndeam, ori am îmbătrînit, ori sînt un prost și jumătate. Pe vremuri eram și eu ca ei, nu citeam decît pagina sportivă.“

La Roma erau zile cînd simțeai că te sufoci de căldură. Mă apucă iar dorul de mare. Încercai de cîteva ori să mă urc în tramvai cu Gina, dar asta se întîmpla duminica și era o înghesuială mai mare decît seara pe Corso. Și chiar dacă ajungeam, trebuia să umblăm pe jos o mulțime pînă să găsim o palmă de nisip liber. Dar era frumos să vezi toată apa aceea în soare. Erau zile cînd apa și aerul păreau că sînt una, un singur cer, și cînd înotai, simțeai că te pierzi în el. Gina rămînea să mă aștepte pe nisip. Parte din fetele pe care le vedeam intrînd în apă îmi plăceau. „Cine știe dacă vreuna din ele nu se dezbracă cînd ajunge în larg“, mă gîndeam văzîndu-le.

Pe urmă seara ne întorceam în oraș și rămîneam la masă și la dans împreună cu ceilalți. Începuseră iarăși

să se întîlnească cu toții la ospătărie. Venea și Gina. În serile acelea, bînd și dansînd, îmi aminteam de iarna care trecuse, de *Paradis* și de camioane. Îmi spuneam că nu se schimbase nimic, că în locul Ginei mă plimbam prin Roma cu altcineva, că rîdeam, că umblam împreună și că beam vin. Eram sigur că aveam s-o revăd într-o zi; că avea să se întîmple ceva. Pe urmă îmi aminteam de Amelio și suferearn.

Atelierul acela de pe Aurelia îmi plăcea. Treceai peste cîmp ca la țară, ieșeai afară din oraș. Vulcanizau cauciucurile ieftin și merita să faci drumul pînă acolo. Lucrau muncitori de la Trionfale; în orele moarte întîlneam vreo patru-cinci jucînd popice în fața atelierului. Mă opream să stau de vorbă cu ei. Ăștia da. Era de-ajuns să arunci o vorbă, c-o pricepeau din zbor.

— Cînd o veni ziua, noi sîntem gata, ziceau.

Erau cam toți în jur de patruzeci de ani. Își aminteau de epoca războiului și de greve.

— Eram copii, ziceau, și la vîrsta aceea nu pricepeam ce se întîmplă. Dar a doua oară muncitorii n-or să se mai lase duși de nas.

Era unul tînăr, Giuseppe; lui taică-său îi spărseseră capul. El știa de ce învinseseră cămășile negre.

— Ne ziceau roșii, dar nu eram nici pe departe. Ne-am fi apărat dac-am fi fost. Le-am fi arătat noi lor. Acolo unde există într-adevăr roșii, lucrurile se termină altfel.

Cînd îl întrebai dacă sînt roșii la Roma, îmi răspunse:

— Oricum, noi așteptăm.

Într-o după-masă mă duse la taică-su. Locuia într-un fel de gaură, la al cincilea etaj al unei case dărăpănate. Nu știu de ce, în timp ce urcam, aveam impresia că mai suisem o dată scările acelea. Se auzeau din toate părțile copii țipînd și mirosea a gunoaie, a condimente

și a zăpușeală, așa cum mirosea și pe plajă. Giuseppe zise:

— E un prieten de-al meu, care a venit să te vadă, tată.

Bătrînul ședea în bucătărie și mînca pîine. Mesteca și se uita în gol, într-o lumină slabă de tot, încovoiat peste masă. Nu se clinti; Giuseppe îmi spuse:

— Vrei să stăm?

Fui nevoit să încep eu conversația și să mă explic. Nici Giuseppe, nici bătrînul nu voiră să deschidă ei discuția. Scoaseră trei pahare și mă ascultau. Nici eu nu eram prea limpede în cele ce întrebam. Îi spusei bătrînului că-i cunoșteam ideile și că voiam să-mi explice și mie cîte ceva. Venisem la Roma de curînd, ziceam. El mă asculta și se uita la mine. Avea niște ochi cenușii ca apa și o privire hotărîtă.

— Pe cine cunoști? mă întrebă.

— Vorbim noi mai tîrziu despre asta, îi spusei și-i dădui înainte.

Mi-ar fi plăcut, ziceam, să știu ce se întîmplase în 1920. De ce conducătorii de atunci nu fuseseră mai prevăzători. De ce roșiii de pe vremea aceea nu erau cu adevărat roșii. Dacă acum plecaseră cu toții să lupte în Spania și dacă și acolo avea să se termine ca în Italia.

— Giuseppe nu ți-a spus nimic ? mă întrebă.

— Ba da, am vorbit, răspunsei, dar puțin.

— De, ce să-ți spun, făcu bătrînul. Vezi bine doar ce viață amară ne fac. La Torino, cu ceilalți, nu vorbeai despre lucrurile astea?

— Da de unde. De-abia știam să dansez la Torino.

— Nici despre lucru măcar? Nu te duceai la fabrică?

Îi vorbii despre tutungerie și despre timpul pierdut. El mă privea cu ochii aceia cenușii și întunecați. Atunci îi spusei:

— De ce n-aveți încredere în mine?

— Cine n-are încredere, băiete dragă? zise el. Dar vreau să știu ce te-a apucat. Pe cine cunoști aici la Roma?
Atunci îi spusei unde locuiam și cu cine mă întîlneam.

— Și cu ei nu vorbești despre 1920 și 21?

— Nu sînt oameni care să priceapă mare lucru. Dar am citit cîte ceva. Și-i spusei că mă uitasem prin cărțile acelea.

El nu mă întrebă ale cui erau și vorbi despre cămășile négre. Zise că la început erau oameni în subordine și foarte hotărîți, care știau ce vor: să facă avere.

— Dar lupta pe care o duc acum împotriva noastră e cu totul altceva. Cămășile negre au trecut în rezervă. Bătaia nu-și mai are rostul. Acuma a venit rîndul chesturii și-al oamenilor ei. Dacă e să te bată, atunci te bat.

Cînd mă întrebă dacă eram pregătit pentru așa ceva, nu știui ce să-i răspund. Și-apoi avea un obicei: în loc să asculte ce aveai de spus, îți lua vorba din gură. Cîteodată eu spuneam un lucru; el însă începea să vorbească despre altceva. La sfîrșit îmi spuse să fiu cuminte, să-mi văd de prăvălie și să caut să mă mai întîlnesc cu Giuseppe. În cameră era noapte.

Cînd am ieșit în stradă nu eram de loc mulțumit. Îmi dădeam seama că vorbisem ca un prost, că mă purtasem ca un băiețandru, că bătrînul și Giuseppe nu erau ca cei din tagma lui Carletto. Ceea ce voiam eu să știu nu izbutisem să aflu. Că m-o fi luat drept iscoadă, asta se prea poate; dar îmi dădeam seama că pentru ei nu eram decît un palavragiu. „De ce așa, de ce pe dincolo, de ce n-aveți încredere în mine? De ce conducătorii de atunci nu fuseseră mai prevăzători?“... cînd mă gîndeam la cîte spusesem, mi se tăia respirația. Mă învîrtii pe străzi, gîndindu-mă la toate astea și încercînd să înțeleg și eu ceva. Mi se părea totuși că fusesem sincer. Mai

sincer și mai deschis decît ei. Le-aș fi vorbit și despre Gina, dacă ar fi fost cazul. Pe urmă mă gîndii că pe Giuseppe puteam să-l mai întîlnesc și că acum aveam să vorbesc altfel și cu el. Mă mai gîndii o dată la toate astea și mă întorsei acasă.

La atelierul de pe Aurelia nu m-am mai dus așa, la întîmplare. Așteptam o ocazie potrivită. Ziua munceam și seara citeam. Cu Luciano și Carletto discuțiile erau mereu aceleași, dar de la Luciano mai cu seamă aveam multe de învățat. El știa exact cum se întîmplaseră lucrurile cu războiul din Spania și, de ce vorbea mai mult, de ce pricepeam mai bine că roșiii erau una cu mine.

La Giuseppe mă dusei cu niște camere de bicicletă. Trecui pe lîngă casa bătrînului. Și-n timp ce pedalam, îmi ridicai privirea către etajul al cincilea și mă gîndeam că la Roma sînt nenumărate case ca aceea. Ar fi fost de-ajuns cîte un roșu de fiecare poartă, erau destule. Pe urmă mai erau și cei închiși. Cîți să fi fost în total?

Giuseppe veni cu mine la ospătărie să bem o jumătate. Vorbirăm despre Spania și despre toate celelalte. Îi vorbii despre turul acela, cînd prietenii mei împărțiseră manifeste, și-l întrebai ce credea despre ei. El îmi zise:

— Ce fel de oameni sînt?

— Uite așa, îi povestii, oameni care nu știu să meargă pînă la capăt.

Giuseppe îmi explică atunci că și ăștia folosesc la ceva, chiar și domnii.

— Nu te uita la mîinile lor, îmi spuse, nu ceea ce vor contează, ci ceea ce fac.

Eu îi explicai că nu puteam pricepe ca un nenorocit ca noi să lucreze laolaltă cu domnii.

— Tocmai pentru asta se face propagandă, îmi spuse.

Îmi împrumută niște ziare interzise și o cărticică ca un catehism. A doua zi discutam cu Luciano, și el îmi zise:

— Cine te învață lucrurile astea? De cînd ai început să citești ziarele?

Le citisem peste noapte pe toate, și roadele se și vedeau. În ziua aceea pricepui că presa nu servea numai pentru amenințări, ci și pentru a convinge. Pînă atunci nici prin gînd nu-mi trecuse așa ceva.

După cină încercai să citesc cu Gina în cameră. Era în salopetă și se învîrtea de colo-colo și mă asculta ștergînd vasele. Îi citii toată cărticica. Ea mă lăsă să isprăvesc și pe urmă veni pe pat și se întinse.

— Bine, îmi spuse, lucrurile astea or să le facă într-adevăr, sau le spun numai așa?

— Le-au și făcut în unele părți. Acum e rîndul nostru.

Ea fuma și se uita în tavan.

— Cît e de greu, Pablo ! Te apucă spaima. Și dacă te prind?

— Bate în lemn, îi spusei, și începurăm să rîdem.

— Pînă să le meargă bine tuturor, zise ea, deocamdată vă merge mai prost vouă. Rămîi cu mine, spuse ea brusc și mă îmbrățișă, nu pleca încă.

De fiecare dată cînd citeam sau vorbeam, ea reușea să mă atragă spre pat. Pricepuse cum stau lucrurile și știa să profite. Îi făcui și de data asta pe voie și rămăsei.

Nu-mi păru rău, pentru că după cîtva timp bătu cineva la ușă. Era Giuseppe, care venea să continue discuția începută la ospătărie.

XVII

La Roma vara nu se mai isprăvește niciodată. Nopțile acelea scurte de tot țineau de-o veșnicie. Plecai să mă plimb cu Giuseppe în afara orașului, și el mă duse într-un sat, San Oreste, unde se sărbătorea ceva, și

acolo șezu de vorbă cu alți trei, sub măslinii de pe șosea. Eu stăteam la o cotitură și pîndeam pe cei care treceau în sus și în jos și dacă plutonierul de jandarmi se mișcă din piață. Altă dată mă trimise pe strada Salaria, la o cîrciumă, ca să dau un pachet unui soldat. Soldatul, fără veston, ieși dintr-o cămăruță din dosul cîrciumii; părea că se simte ca la el acasă, acolo; se așeză la masa mea cu o înfățișare mulțumită și mă întrebă dacă mai aveam ceva de făcut. Pe urmă începu să vorbească în șoaptă și să-mi pună întrebări — dacă îmi plăcea munca aceea, dacă în timpul misiunii mă întîlneam cu cineva, dacă cunoșteam pe cutare sau cutare. Îl lăsai să spună. Nu-i dădui a înțelege că pricepusem ; atîta doar că nu mai spusei nimic. Ne despărțirăm mulțumiți.

Îmi amintesc că de cîteva zile nu-l mai văzusem pe Carletto; Gina stătuse prea mult la soare la Lido și nu putea să umble, seara veneau s-o vadă Luciano și Giulianella. Într-o dimineață, Carletto pică pe neașteptate la prăvălie, îmi povestește că s-a întîlnit cu cineva și mă întreabă dacă nu vin și eu în centru. Spuse că s-ar fi putut să-l reprimească la *Varieteu*. Pe drum ne amintirăm de vremea cînd eram la Torino: el se agita și, așa cocoșat cum era, mi se părea că-l văd la *Paradis*. La un moment dat mă întrebă dacă mai cîntam noaptea la ghitară și dacă renunțasem sau nu la ideea de a-mi cîștiga existența cu ea.

— Dar ce s-a întîmplat? îl întrebai.

— E cineva care vrea să te vadă. Eram pe Corso. Urcă treptele de la Plaza și mă întrebă: Nu intri?

În timp ce așteptam în salon, nu știam ce să cred. Noroc că aveam o haină ca lumea. Chelnerii mă intimidează întotdeauna, mai mult ca oricine.

Pe urmă o văzui, îmbrăcată într-o rochiță de vară, ședea într-un fotoliu și mă privea. O recunoscui mai

degrabă după atitudinea aceea imobilă decît după faţă sau picioare. Îmi făcu semn să mă apropii.

Eu mă gîndeam: „Nu pot s-o şterg fiindcă îl aştept pe Carletto". Îmi trebui o secundă ca să pricep că Linda îl trimisese să mă caute şi că amintirile acelea despre Torino se reduceau la ea. Cînd, în sfîrşit, înţelesei, eram lîngă fotoliu şi-i vorbeam.

Îi părea bine că mă vede şi voia să ştie o mulţime de lucruri. Părea că ea e cea ofensată, şi glumea şi rîdea.

— Blestematul de Carletto, a luat-o din loc, zisei.

Ea izbucni imediat în rîs, pe urmă făcu pe supărata.

— Aşa de puţin îţi pasă că mă vezi? Atunci pleacă. Vrei să ieşim? mă întrebă apoi.

Pornirăm la întîmplare pe străzi şi mă ciocneam de toţi trecătorii. După puţin ne trezirăm pe malul Tibrului, rezemaţi de parapet.

— Ce vrei să-mi spui? o întrebai.

— Nimic, zise, dacă o iei aşa. Îmi face plăcere să te văd, o prostie în fond, şi vreau să ştiu dacă eşti mulţumit.

— Şi tu cum de eşti la Roma? spusei.

Era bronzată toată şi, îmbrăcată aşa uşor, părea că-i alta.

— Ai fost la mare? continuai.

— Şi tu eşti mai negru, îmi spuse.

Pe urmă povesti că marea e întotdeauna un risc, că eşti la discreţia tuturor, oricine poate să te atingă, nu poţi rămîne nici o clipă singur.

— Am stat şase zile şi am fost cu adevărat fericită. Singură cuc. Mă gîndeam: „De-ar fi şi Pablo aici". Eram singură de dimineaţă pînă seara. Tu nu te duci?

— O jumătate de zi, duminica, şi mă plictisesc.

— Ai rămas acelaşi, zise ea. Dar sînt atîtea lucruri pe care nu mi le spui. Îţi place Roma? Ce faci? Cîştigi parale? Mi-a spus ceva Carletto, continuă. Dar Carletto nu seamănă cu noi. Nu pricepe. Vreau să ştiu dacă mai

ții încă să faci parale. Ți-ai găsit o fată care să-ți placă? Carletto mi-a spus că da. Te însori?

Îi povestii că mă simțeam bine fiindcă nu-mi păsa de nimeni și de nimic.

— Îmi place munca pe care-o fac, îi spusei, și am priceput că nu poți face bani decît gîndindu-te la cu totul altceva. Am tot timpul impresia că am venit la Roma numai de cîteva zile. Aici și în zilele de lucru e sărbătoare.

— Ascultă, îmi spuse, trebuie să-mi spui o mulțime de lucruri. Unde mănînci? Unde stai? Mîncăm împreună diseară?

— În seara asta nu pot, răspunsei, iar peste zi lucrez.

Totuși nu ne despărțirăm, ci intrarăm într-o cîrciumioară, ca să mîncăm. Linda zise:

— Mă așteaptă. Trebuie să-i anunț.

Dar nu era telefon.

— Cine te așteaptă? o întrebai.

Se opri în prag, ca să se uite la mine, și zîmbi.

— N-au decît să se ducă, zise, vreau să rămîn cu tine.

Se așeză și începu să-mi vorbească ca și cum am fi fost prieteni. Eu aș fi dat orice s-o văd mîncînd. Își aminti de ghitară și mă întrebă despre ea.

— Roma e făcută anume pentru tine, las', că știu eu. Aici ghitariștii sînt iubiți de toată lumea.

— Nu mi-ai spus niciodată c-ai mai fost la Roma.

Ea zîmbea și mă privea. Îmi povesti despre atelier și despre alte o mulțime de lucruri.

— Ai făcut rău, zicea, c-ai plecat așa, fără să-mi spui nimic.

— Ia te uită... făcui eu atunci.

Ea trase un fum și-mi apucă mîna peste masă.

— Să nu crezi, zise, că nu știu cît ai suferit, și-mi pare tare rău.

Cînd rămăsei singur, după ce ea dispăru pe Corso, Roma era alta. Urma să ne întîlnim la cinci, ca să cinăm împreună. Îmi spusese că vrea să vină cu mine unde mă duceam eu, că vrea să stea lîngă mine fie numai și în seara aceea.

— Vreau să mai dansez o dată cu tine, spusese, vreau să-ți mai vorbesc o dată.

În trei ore trebuia să mă întorc, să mă spăl, să trec pe la prăvălie, să fac tot.

— Ce s-a întîmplat? strigă Marina cînd mă văzu intrînd.

Pe urmă, la prăvălie o găsii pe Gina, care se sculase, și-mi dădu un bilet de la Giuseppe. Venise cu puțin înainte și nu spusese nimic, dar știam că de obicei asta însemna că mă așteaptă spre seară. Îl trimisei pe Pippo să-i ducă un cauciuc și să-i spună că aveam de lucru. Gina își dădu seama că se întîmplă ceva. Ar fi trebuit să trec întîi pe la prăvălie, și apoi pe acasă.

— M-am dus să mă schimb pentru că mă întîlnesc cu cineva, îi spusei. Diseară nu mă întorc acasă.

În sfîrșit, ne întîlnirăm pe Corso, sub soarele călduț încă. Linda avea aceeași rochie, picioarele goale și o brățară de aur la mînă. Parcă am fi fost la mare. Eu mă purtam, fugeam și rîdeam ca atunci cînd îți spui: „Ziua de azi nu contează, am să mă gîndesc la asta mîine“. Văzusem atîtea fete pe neașteptate pe stradă și de atîtea ori îmi spusesem : „E Linda“, că măcar în ziua aceea nu mai trebuia să-mi fie teamă că m-am înșelat.

— Unde mă duci? întrebă ea.

Hoinărirăm cîtva timp fără rost. Vorbirăm iarăși despre aceleași lucruri. Îmi spuse că nici acum nu înțelegea ce se întîmplase în ziua aceea la atelier. Ea nu era supărată decît pe Carletto, pe limba lui afurisită.

— Adevărul e că tu nu voiai să înțelegi, continuă. Nu poți înțelege că o femeie poate să aibă și ea o viață a ei aparte. Așa ești tu.

Pentru o clipă mi se păru că-mi simt din nou inima bătînd puternic și fui cît pe-aci s-o cred și să-i spun: „Te înșeli". Dacă toate nopțile acelea de chin și toate furiile mele fuseseră fără temei, atunci trebuia într-adevăr să mă arunc în Pad. Dar nu-mi auzii inima bătînd, mă gîndisem de prea multe ori la lucrurile astea. Nu-mi păsa că Lubrani era împreună cu ea la Roma. Nu-mi păsa că Gina mă așteaptă la prăvălie. Doream numai s-o știu lîngă mine, s-o țin de braț, să-i spun pe nume. Doream să se fi schimbat, să fi devenit alta și să-și dea și ea seama de asta.

— Pentru mine, îi spusei, seara asta e altceva. Noi nu ne cunoaștem decît de azi: mi te trimite un Amelio oarecare și tu te plimbi cu mine.

Atunci Linda scoase un țipăt și se opri.

— Am uitat să-ți spun, deși m-am gîndit la asta tot drumul. Știi ce s-a întîmplat cu Amelio ? Îmi vorbi la ureche. Făcea pe roșul, pe comunistul, și l-au prins. L-au dus la închisoare pe targă.

Dădui din umeri și mă prefăcui că nu cred.

— Și tocmai ție și-au găsit să ți-o spună, zisei. Cine zice că era cu roșiii ? Dar de data asta îmi tremurau mie mîinile. De necrezut, continuai. Doar Amelio nu era în stare nici să se miște din pat!

— Parcă pentru așa ceva e nevoie să te miști, zise ea. Lucra mai demult cu roșiii. Nu-ți amintești de ziarele pe care le citea? I-au găsit tot materialul în cameră.

Cotirăm pe o stradă aproape goală. Tot cerul era roșu, era frumos; ici-colo cîte o vitrină luminată; mai văd și acum strădușa aceea, ca atunci. Linda avea în ochi reflexul cerului; vorbea repezită și părea că rîde.

— Linda, eu nu mai sînt același, spusei tare. Am să fac moarte de om pînă la urmă.

Ea zise încet:

— Mi-e milă de el. Ce vrei să faci?

Nu pricepuse. Era mai bine așa. Îmi povesti că la început îi dăduse și ea o mînă de ajutor, cînd mergeau împreună la Vercelli și la Novara. În noaptea în care Amelio își rupsese șira spinării, ea fusese aceea care-i scosese din buzunar hîrtiile. De-abia pe urmă, citindu-le, înțelesese ce mare era pericolul. În foile acelea se spunea limpede de tot că trebuie să fie pregătiți, căci avea să vină clipa.

— De aceea l-ai părăsit? o întrebai.

Răspunse roșindu-se, sau mi se păru numai, în amurgul acela însîngerat.

— Și acum stă la închisoare, pe un pat, ca un mort?

— Pînă la urmă or să-l aducă la Roma, răspunse, l-au ridicat la sfîrșitul lui mai.

Pînă la cină vorbirăm numai despre Amelio. La un moment dat îmi spuse:

— Acuma gata. Dacă scapă cu viață, întreabă-l pe el cum a fost. Și încercă să rîdă.

Ca să nu ne mai gîndim la nimic, băurăm vin. Linda întrebă:

— Nu mergem la *Paradis?*

Cu o oră mai înainte m-aș fi bucurat să ieșim împreună, dar acum era ca și cum am fi vorbit de iarnă și despre vremea cînd eram altul.

— Mai bea, îi spusei, n-am chef de muzică.

Intră unul care cînta din gură și un altul cu ghitara și ne plictisiră. Linda rîdea și mă întrebă dacă nu mă apucasem și eu de meseria asta. Ne duserăm să dansăm pe malul Tibrului. Fu ca de obicei. Ea îmi vorbea la ureche și se lipea de mine. Veni și clipa cînd îi spusei:

— Hai să mergem acasă.

— N-am casă, spuse uitîndu-se la mine. Nu stau singură.

Eu mă gîndeam la Giuseppe, care mă chemase. Mă gîndeam la Torino și la durerea aceea mare. Mă gîndeam la toate emoțiile pe care mi le pricinuise Linda și la cît fusesem de vanitos și nu reușeam să mă revolt. „Ce-ar zice Amelio dacă ar fi aici? mă întrebam. Dacă ar ști că sînt și eu unul dintre ai lui!“

Nu mă mai temeam la gîndul că i-o luasem tocmai pe Linda. În seara aceea știam că femeile nu contează. Mă întrebam, cel mult, dacă face să-ți pierzi vremea pentru ele. Dacă n-ar fi trebuit să mă apuc numaidecît de lucru împreună cu ceilalți. „Amelio, îmi ziceam, ne așteaptă la închisoare.“

Mai dansai o dată cu Linda, și ea îmi spuse:

— *Mascherino*... Îți amintești de seara aceea cînd ne-am jucat de-a viitorul?

— Viitorul nu-l știe nimeni, îi spusei. Poți să ghicești cel mult ceea ce vei face, judecînd după ceea ce-ai făcut.

— Asta e adevărat, zise ea. Omul face întotdeauna ceea ce-a mai făcut și altă dată.

— Dar nu întotdeauna poți ști ce-ai făcut, răspunsei. În fiecare zi înveți cîte ceva.

Atunci Linda se opri și-mi spuse:

— Hai să plecăm.

Pășeam peste pietrele acelea care semănau cu niște țigle. Linda zicea:

— Frumoasă mai e și Roma asta!

— Vrei să mergem într-o pădurice? o întrebai.

Se porni să rîdă și-mi spuse:

— Toate le știi.

Mă oprii, o sărutai ; ea îmi prinse mîinile.

— La Torino făceai mai multe nazuri, îmi zise.

Urcarăm către Monti și nu întîlnirăm pe nimeni. Ne sărutarăm o vreme pe sub arbuști.

— Cît e de frumos, îmi spuse.

Simțeam mirosul plantelor și pe al ei.

— Ai mai venit și cu alte femei prin locurile astea?

Atunci îi spusei că mă gîndisem să vin cu ea.

— Dacă nu te-ai fi măritat, îi spusei, mi-ar fi plăcut să te am aici la Roma cu mine.

Ea îmi strînse mîinile și începu să vorbească despre Blondă.

— După cîte spune Carletto, e o proastă, zise. Umblă după tine ca un cățeluș. Dar eu cred că tu ai făcut-o să se îndrăgostească de tine. Despre mine i-ai vorbit?

— Ea e altceva, spusei atunci, și tu ești aici.

Ne sărutarăm din nou. Ea zise:

— Haidem la Plaza.

XVIII

Cu puțin înainte să se lumineze de ziuă îmi spuse să plec.

— Știi cum e, și eu te cunosc. Tu n-ai fi în stare să înțelegi.

Eu știusem asta încă de cu seară, dar eram obosit.

— El ar fi în stare să înțeleagă? o întrebai, privind-o drept în ochi.

Ea se întoarse pe partea cealaltă, nu zise nimic, ci se întinse oftînd.

— Lasă-mă să mai dorm. La noapte o să fiu în tren.

Mă îmbrăcai pe covor, în picioare, trăgînd în piept aerul proaspăt care pătrundea prin persiane.

— Roma e frumoasă la ora asta, îi spusei. La Torino, cînd plecam înainte de-a se lumina, eram fericit.

— Ești rău, îmi zise.

— Eram copil pe vremea aceea. Dacă aș fi știut cine are să-mi ia locul... Linda, de ce te-ai întors?

— Îți pare rău?

— Îmi pare rău pentru tine.

Atunci ea sări din pat și mă îmbrățișă. Nu voia să plec cu păreri proaste despre ea. Nu voia să mă duc să mă îmbăt. Nu pricepea de ce nu vreau să înțeleg.

— Ascultă-mă, îi spusei. Noaptea asta a fost așa cum a fost. Știu cîte parale faci. Tu ai rămas aceeași, eu însă m-am schimbat.

Brățara mă apăsa pe ceafă. Mă desprinsei.

— Cît te costă odaia asta? o întrebai.

Asta fu ultima prostie. Ea începu să rîdă. Se așezase pe pat și se uita la mine.

— Într-adevăr nu înțelegi sau nu vrei să înțelegi? mormăi.

Dădui la o parte persianele; dacă scoteai capul pe geam, vedeai că cerul se luminase de tot.

— Hai să mai fumăm o țigară, așa, ca doi prieteni, spuse apoi.

Fumarăm privind pe fereastră.

— Ești sigură că Amelio va fi adus la Roma?

— Tot te mai gîndești la asta ? întrebă. Dacă știam, tăceam din gură.

— Au să-l ducă la Lungara, spusei. Acolo e un fel de Plaza a noastră. Cînd pleci ?

— Diseară la nouă. La Torino am să fiu singură.

Vorbea rezemată de umărul meu și tremura în răcoarea dimineții. Se uită la mine și spuse c-o voce în care strecură o notă de durere:

— Dacă vii la Torino, îmi spuse, ai să mă cauți?

Aruncai țigara și mă depărtai.

— La ce bun?

Mă privi îmbufnată.

— Tu nu m-ai iubit niciodată, zise încet.

De-abia cînd fui jos în hol îmi dădui seama. Plecasem fără să mă întorc o singură dată înapoi. Doi feciori cu șorțuri în față scuturau covoarele și sofalele. Ferestrele erau deschise, și toate luminile aprinse, dar lumina de afară o făcea să pară decolorată pe cea dinăuntru.

Mi-l închipuii pe Lubrani întins, dormind. Îl văzui în izmene, îmbrățișînd-o pe Linda. Ceea ce lăsam în camera aceea era o simplă fantezie, o prostie. Preferam strada și lumea care trecea în sus și-n jos.

Mă oprii la *Flaminio* să iau o cafea. Biata Linda, nici cu ea nu era alt chip s-o scoți la capăt decît isprăvind brusc. Acum ea era aceea care mă ruga. Mă gîndeam la bucuria meschină pe care aș fi simțit-o mai demult dacă aș fi știut. Dar după cele ce i se întîmplaseră lui Amelio, ce importanță mai aveau toate astea? Poate că Linda pricepuse.

Între timp luai un tramvai și trecui pe la Giuseppe. Ca să nu bată la ochi, îl așteptai sub o pergolă și mă gîndeam că poate ridicaseră pe vreunul. Îmi făcu plăcere să-i ațin drumul cînd ieși.

Trebuia să dau numaidecît fuga la prăvălie. Venise cineva din străinătate și trebuia găzduit. Noaptea trecută mă căutaseră peste tot. Eram singurul care dispunea de două paturi și trebuia să-i ajut.

Așa îl cunoscui pe Gino Scarpa, care se întorcea din Spania. Numele lui era altul, dar cine-l știa? Îl găsii în prăvălie șezînd și glumind cu Pippo.

— Sînt Pablo, îi spusei.

Era slab și ars de soare; ochii îi rîdeau. Zise fără înconjur:

— Mi-e somn, dă-mi un pat.

Îl trimisei pe Pippo după cumpărături și vorbirăm cu Gina. Poate c-ar fi fost mai bine să-l duc acasă.

— Aici e un continuu du-te-vino și mai e și băiatul.

— Mai bine aici, zise el. E bine că se poate ieși prin curte.

Cînd se întoarse Pippo, el dormea dus. Se trîntise pe patul Ginei. Toată dimineața mi-o petrecui lucrînd afară în stradă; Gina trăsese perdeaua și făcea de mîncare. Din cînd în cînd se uita, prin gaura din perete, la mine și la Pippo. La un moment dat băiatul răsturnă o bicicletă; căzu pe găleată și făcu un zgomot infernal.

Eu îi spusei:

— Dă-i nainte. Sparge tot.

El mă privi fără să vorbească și ridică bicicleta.

În sfîrșit îl trimisei să mănînce și făcui un tur pînă în piață, ca să-mi cumpăr ziarul. La stadion fusese o serbare fascistă, Roma era plină de cămăși negre și de *balilla*, ziarul plin de discursuri. De Spania abia dacă pomeneau. „Merg bine lucrurile", mă gîndii.

În prag, dădui peste Gino Scarpa, îmbrăcat în salopeta Blondului. Mînca un măr.

— Cum de-ți zice Pablo? mă întrebă. Ai fost în Spania?

— Da de unde. Cîntam la ghitară.

Mă întrebă atunci dacă la Torino cunoscusem pe cutare și pe cutare.

— Eram tînăr, răspunsei. Nu citeam ziarele.

Gina ne spuse că masa e gata. Pusese o față de masă albă-albă și tăiase pîinea felii.

Eu o privii zîmbind.

— Așa, îmbrăcat cu salopeta ta, parcă-ți seamănă.

De ieri, de cînd cu Linda, nu mă mai gîndisem de loc la ea, și nici măcar n-o privisem în ochi. Acum, că Scarpa schimba mersul lucrurilor și lămurea atitudinea mea din noaptea aceea, acum puteam s-o privesc. Avea un aer gînditor și totodată nemulțumit. Nu zîmbea și nu se așeză la masă.

— Ați făcut singuri cunoștință, îi spusei lui Scarpa; i-ai furat salopeta și te cheamă și pe tine Gino.

— E o uniformă care-mi place, răspunse. E cea adevărată, dar nimeni nu te recunoaște în ea.

Pe urmă vorbi despre Spania de parcă ar fi vorbit despre Trastevere.

— Aveam în unitate patru piemontezi. Ce mai băieți! Veniseră de la Dijon pe barba lor. Dacă n-au căzut încă, trebuie să fie la Madrid. Ce se spune aici la Roma? mă întrebă brusc.

— De Spania lumea rîde...

Mestecа și se uita în farfurie. Mă lăsă să vorbesc — asculta și Gina — apoi clătină din cap.

— Ne costă prea mult războiul ăsta, zise pe urmă. În timp ce fasciștii trimit carne de tun, noi ne pierdem oamenii degeaba. Ei sînt cei care atacă. Ei au ales și momentul, și terenul.

Se auzi strigînd din prăvălie și Gina se ridică.

— Nu-i nimic, ne zise de după draperie.

Îl întrebai pe Scarpa în șoaptă dacă știa ceva despre Torino. Îi spusei numele lui Amelio și că era țintuit la pat. Nu-l cunoștea. Pe vremea aceea era în Spania.

— Să-i fi văzut pe ai noștri schilodiți, îmi răspunse, cînd încăpeau pe mîna dușmanului. Am văzut unii cu ochii scoși.

Gina se întoarse cu Giuseppe, care ne spuse: „Noroc" și rămase cu ochii țintă la noi. După o clipă Scarpa încetă să mai vorbească.

— La noapte, îi spuse Giuseppe liniștit.

Pe urmă Gina ne dădu cafea.

— Nu i-ai întrebat pe tovarășii de aici despre prietenul tău? făcu Scarpa.

Vorbirăm atunci despre Torino și despre cele întîmplate acolo.

— De căzut au căzut destui, zicea Giuseppe. Dar nu se găsește unul care să scrie despre noi în ziare.

— Mai citești din cînd în cînd cîte un nume.

— Cînd dau și nume înseamnă că cel arestat nu mușcă, e lucru știut, făcu Scarpa; ochii îi rîdeau. Numai cînd nu i se pomenește numele înseamnă că-i de-ai noștri.

Fața aceea arsă era tipic spaniolă, și totuși nu trăise acolo decît în lunile de război. Observai că ochii Ginei semănau cu ai lui. Ai ei însă erau mai închiși la culoare, dar strălucirea le era aceeași.

Nici Giuseppe, nici Scarpa nu păreau să-și dea seama că ea ne auzea. La un moment dat cineva strigă iarăși, și Gina se întoarse în prăvălie. Noi vorbeam ca și înainte. Eram singurul din trei care mă gîndeam la Gina.

— În noaptea asta, îmi spuse Giuseppe, voiam să ne întrunim la tine. Dar pentru unii era cam peste mînă.

Îmi explică apoi unde trebuia să meargă Scarpa și-mi spuse să fiu cu ochii în patru. Era rîndul meu să fac de gardă.

— Ia-ți și ghitara, nu strică niciodată.

Pe urmă se ridică să plece. Îi lăsai să treacă mai întîi ei, și-apoi trecui și eu dincolo de perdea. În prăvălie dau cu ochii de Linda, care aștepta.

Gina și Linda se uitau una la alta, așteptînd ceva. Ședea pe o ladă și, fără să se ridice, îmi zise:

— Bună. Pe urmă îmi zîmbi răutăcios, așteptînd să vorbesc eu mai întîi.

— Vă deranjez? zise în cele din urmă.

— Nu mai pleci diseară?

— Fii liniștit. Am vrut să văd prăvălia.

Giuseppe zise:

— Sîntem înțeleși atunci, și plecă.

Simţii că Scarpa mă privea amuzat. Gina era tot în faţa Lindei şi nu scotea nici o vorbă.

— A trebuit să dau de Carletto ca să aflu strada. Mi-ar fi părut rău să nu-mi iau rămas bun de la tine. Aici, după cîte văd, se lucrează zi şi noapte.

Se ridică în picioare şi ne spuse:

— Pablo a rămas acelaşi. Ar vrea să le transmit torinezilor salutări, dar nu spune nimic. Sînt proastă c-o fac. N-are nevoie de nimeni, dar toţi îi sînt de folos.

Spuse ultima frază cu o voce care-i era străină. Scarpa îmi zise:

— Tu ai treabă. Noi plecăm.

În clipa aceea Linda începu să ţipe, rîdea şi părea că nu mai e ea.

— Cu Pablo n-are nimeni secrete, asta se ştie. E un băiat rău, care are nevoie de o mămică. Cel puţin trei din cei de faţă ştiu asta. Fără desert, doamnă. Luaţi-i desertul cînd face nazuri.

— Asta aveai să-mi spui? întrebai răutăcios.

Toate erau adevărate. Îi aruncai o privire Ginei, să văd dacă rîdea şi ea. Dar o văzui pe gînduri, năucită şi furioasă. Îmi fu de-ajuns ca să mă calmez. Îi spusei lui Scarpa:

— Lasă-mă o clipă să-i vorbesc.

Linda îmi spuse:

— Nu-i nevoie. Plec. Apoi adăugă rîzînd: Voiam doar să ştiu cine-mi eşti.

Se opri în prag şi ne privi, la rînd, pe toţi.

— Puteai totuşi să te porţi mai frumos c-o prietenă. Cînd intri în casa asta parcă te afli într-o ospătărie.

O auzii pe Gina că se reculege şi zice:

— De ce? Ceea ce aveaţi să-i spuneţi i-aţi spus azi-noapte..

Linda zise:

— Cu îngăduința dumnealor aș vrea să-ți vorbesc.

— Nu-i nevoie, poți vorbi în fața tuturor.

Atunci Linda dădu din cap și mă privi. Ridică mîna și ieși ; plecase. Ultimul lucru pe care îl văzui fu brățara.

Scarpa nu mai era, se întorsese în cameră. Gina, sprijinită de tejghea, tăcea. Nu mă privi. Privea țintă ușa și strada.

— Îmi pare rău pentru voi, spusei posac.

Gina zise :

— Dacă se întoarce, o omor.

Amîndoi ne uitam țintă la ușă.

— Cunoști chestiile astea, îi spusei. Nu-i nici o noutate. Numai că tu prețuiești mult mai mult ca ea.

— Dacă se întoarce, o omor.

N-o atinsei, nu-i spusei nimic care s-o mîngîie.

— Avem de lucru, rostii. Povestea asta s-a sfîrșit.

În după-amiaza aceea Scarpa mă invită la ospătărie.

— Să traversăm, zicea. E mai bine să ne arătăm decît să stăm ascunși.

Ne așezarăm într-un colț, sub mirți. Îl trimiserăm pe Pippo să ne cumpere cîte o havană și comandarăm puțin vin.

— Cu istoria asta, zicea el, trăiești tot ascuns, și pe urmă pune-te pe drumuri și pe alergătură și niciodată n-am o clipă de răgaz ca să-mi pot odihni și eu nițel oasele.

Îmi vorbi de un vis al lui — să se stabilească undeva la țară, să crească porci, să nu se mai ducă nicăieri.

— Nenorocirea e că ori de cîte ori mă stabilesc undeva, izbucnește războiul. La noi sau aiurea, dar, oricum, e război. Am avut și eu odată o casă, dar s-a terminat. Tu, în schimb, ai prea multe case, continuă. Fii atent, am văzut destui care-au ieșit prost din asemenea încurcături.

— Nenorocirea e că o poveste ca asta nu se termină niciodată la timp, îi răspunsei. De data asta credeam c-am lichidat-o.

Lui Scarpa îi rîdeau ochi.

— Nu știi că asemenea povești se repetă cel puțin de două ori? O dată serios, și a doua oară în glumă. E ca un mort, ca un înecat care se ridică la suprafața apei și plutește.

Aveam chef mai degrabă de băut decît de rîs. Noroc că Scarpa vorbea și pentru mine. Ceea ce-mi spusese Linda — că pentru mine femeia era doar un capriciu — era adevărat, și auzise și el. „Trebuie să-i vorbesc despre asta", mă gîndii.

XIX

Noaptea ne duserăm la întrunire într-un birt. Ca să nu ne cerceteze nimeni la întoarcere, rămaserăm acolo pînă dimineața. Gino Scarpa, împreună cu ceilalți, într-un fel de pivniță, care dădea într-o altă pivniță, de unde se putea ieși la nevoie. Eu rămăsei cu Giuseppe în odaia de deasupra. Îmi adusesem ghitara, dar, dacă aș fi cîntat la ora aceea, ne-ar fi putut auzi vreo patrulă. Mi-era somn, mă apăsa cealaltă noapte. Giuseppe urca și cobora scările, și de fiecare dată mă striga.

— Ține-te bine, îmi zicea, gîndește-te ce lovitură ar da dacă ne-ar prinde !

Inima îmi bătea puternic, și asta mă ținu treaz. Știam că în pivnița aceea erau mulți tovarăși și că Scarpa singur făcea cît toți ceilalți. Nu degeaba discutară atîta. Îi spusei lui Giuseppe să se informeze despre ce s-a mai întîmplat la Torino. Abia în zori, cînd

auzirăm zicînd : „Au isprăvit“ şi birtaşul ne aduse şi nouă cafea, Giuseppe îmi zise liniştit :

— Ai dreptate. Prietenul tău era un tovarăş.

Mai mult nu ştia, sau nu vru să vorbească. Între timp, cîţiva dintre cei mai tineri, care mergeau la lucru, ieşiră prin faţă sau prin dos. Birtaşul ţinea uşa pe jumătate închisă şi mătura, ca să se vadă că face ceva. Dintre ceilalţi nu văzui pe nimeni.

Cînd plecai cu Gino Scarpa, era ziuă de-a binelea. Îmi dădusem seama, din ultimele discuţii, că nu era mulţumit de rezultatul întrunirii. Pricepui că trebuia să se mai ţină una.

Străbăturăm grădinile din Pincio, sub primele raze de soare. Umblam năucit, ca atunci cînd înoţi împotriva curentului. Dacă n-aş fi fost cu Scarpa, m-aş fi trîntit pe-o bancă.

— Ce zici ? îmi spuse el. Luăm o gustare ? Ar fi frumos să mîncăm aici, sub pomi.

Dar coborîrăm totuşi la *Flaminio*, la cafeneaua unde intrasem c-o zi înainte. „E un făcut, mă gîndeam, să mă întorc tot dimineaţa acasă.“

— Ţin'te bine, zise Scarpa, e şi ăsta un fel de război.

Dar faţa nu-i mai era aşa vioaie. Îi vedeam zbîrciturile, zbîrciturile acelea pricinuite de slăbiciune, care povesteau prin cîte trecuse. Puterea lui era toată în ochi. În timp ce-şi sorbea cafeaua cu lapte, îmi veni în minte gîtul lui Amelio, aşa cum stătea trîntit pe pat.

— E destul să te uiţi la noi ca să înţelegi cine sîntem, spusei.

Noroc că nu era nimeni să ne vadă.

Scarpa aruncă o privire ştearsă casieriţei şi mormăi cu un aer grav :

— Toţi tovarăşii au feţele astea de oameni care dorm pe apucate. E din pricina vieţii pe care-o ducem.

Eu îmi băui cafeaua cu rachiu, gîndindu-mă din nou la soarta mea. Dar îmi dădui seama că pe vremuri mă lăsasem copleșit de ea, pe cînd acum știam pentru ce lucrez. Și în privința asta aș fi vrut să-i aud părerea.

Ne întoarserăm acasă, și pe drum vedeam că e neliniștit. Arunca cîte o privire norilor și pinilor de pe colină.

— Cum e și Roma asta !... făcu. Cu neputință s-o înțelegi. Toți gîndesc la fel. Cînd stai de vorbă cu ei, ai impresia că fac parte din guvern. Au fascismul la ei acasă. Se războiesc cu el în propriul lui bîrlog. Nu văd mai departe de lungul nasului. Nici nu visează măcar ce proporții a luat în toată lumea.

Îl întrebai atunci dacă nu erau tovarăși.

— De la vorbă nu se dau în lături, făcu. Tu n-ai fost azi-noapte. Mă privi distrat și somnoros. Discuțiile își au și ele farmecul lor. Tu habar n-ai cît farmec au !

Eu îi spusei că totuși abia la Roma pricepusem cum stau lucrurile.

— Da, așa e, zise el. Așa se întîmplă întotdeauna. Totul pare mai ușor la Roma. Mi s-a întîmplat și mie să pricep, cînd eram student. Pe urmă, din nenorocire și din fericire, am văzut și restul.

Mă uimi să aflu că Gino Scarpa fusese student. Părea un om ca noi, doar că era mai vrednic. Între timp ajunsesem.

— Atunci cunoști Roma, îi spusei.

— S-a schimbat de cînd o știam eu, zise rîzînd. Numai cei din Roma nu se schimbă.

Gina ne întîmpină în prag, mulțumită. Ne aștepta ca să ne dea ceva de mîncare, dar îi spusei că muream de somn. Gino Scarpa ieși în curte și începu să urmărească norii ; eu mă aruncai pe pat și închisei ochii.

Spre seară trecui pe acasă, ca să vorbesc cu Marina.

— Băiete, îmi spuse, nu prea te folosești de cheie.

— Muncesc, îi spusei.
— După faţă aşa s-ar spune.
— Ce mai fac vecinii ?
Îi plătii chiria și o întrebai dacă avea ceva împotrivă ca să doarmă la mine, pentru o noapte, un vechi prieten de-al meu.
— Îl cunoști de-abia de-o zi, îmi spuse, și-l chemi să doarmă la tine ?
Trecui atunci pe la Dorina și-i găsii pe toți în mare fierbere. Carletto fusese angajat la *Argentina*. Asta era noutatea. În seara aceea urma să încheie și contractul. El nu era acasă, dar trebuia să vină dintr-o clipă în alta.
— Îmi pare bine pentru voi, pentru tine și pentru maică-ta, îi spusei Dorinei, dar Carletto e un om neserios.
Ea se ofensă și mă întrebă de ce.
— Numai la Roma se întîmplă așa ceva, îi spusei. Toate se isprăvesc cu bine.
Atunci Dorina îmi spuse să încetez. Nu eram prietenul lui Carletto, iată adevărul. De cînd trăiam cu Gina, mă schimbasem. De cînd cu povestea aceea a lui Luciano aveam ceva împotriva lor. Mă înhăitasem cu nişte indivizi suspecţi, care, pînă la urmă, ar fi sfîrșit prin a-mi face cine știe ce rău. Așa spunea toată lumea.
Se făcu roșie și răguși. Concluzia era c-aș fi făcut mai bine să-mi petrec serile cu ei, să cînt la ghitară, să încerc să intru la teatru.
— Carletto poate să te ajute acum, îmi spunea. Nu te încrede în indivizii aceia.
Pricepui că era mai bine ca Scarpa să doarmă unde se găsea. Pentru două zile nu era mare lucru. Se simţea bine la prăvălie și începuse să monteze roţile bicicletelor cu Pippo. În seara aceea cinarăm și pe urmă

ieşirăm în grădină. Nu mai ştiam nimic despre ceilalţi. La miezul nopţii trebuia să ne întîlnim din nou. Îl aşteptam pe Giuseppe.

— Cîntă puţin la ghitară, îmi zise.

— Dacă ai fost într-adevăr student, îl întrebai, şi taică-tu era burghez, cum se face că lucrezi cu noi ? De ce-a trebuit să fugi ? Nu-ţi convine că în Italia sînt la putere fasciştii ? Sîntem cu toţii nişte exploataţi...

— Cine te exploatează ? Gina ?

Vorbea repezit şi amuzat. Aveam poftă să-i răspund.

— Vreau să-ţi spun un lucru, făcu. Între noi doi e o singură diferenţă : hotărîrea, care pe mine m-a costat luni de sudoare şi cărţi şi emoţii, tu şi cei din clasa ta o aveţi în sînge. Pare un fleac.

— Greu a fost pînă să dau de ei, de tovarăşi.

— Şi de ce i-ai căutat ? Nădăjduiai ceva ? I-ai căutat din instinct.

— Cărţile alea, aşa puţine cîte sînt, mi-ar plăcea să le citesc. Dacă într-o bună zi şcolile vor fi pentru noi...

— Nu cîştigi cine ştie ce din cărţi. În Spania am văzut intelectuali făcînd prostii la fel ca ceilalţi. Ceea ce contează e conştiinţa de clasă.

Şi vorbeam aşa, acolo, în grădină. Nu era întuneric, dar în depărtare se aprindeau felinarele. Ici-colo se lumina cîte o fereastră. Mă apuca ciuda cînd mă gîndeam că Scarpa pleca a doua zi. M-ar fi putut învăţa o mulţime de lucruri.

Giuseppe veni după ce se întunecă şi ne spuse :

— Cineva a vorbit.

Birtul era supravegheat. Un tovarăş îi văzuse pe agenţi schimbîndu-se în post, unul la o masă, altul la colţul străzii. Nu ridicaseră încă pe nimeni, îi aşteptau pe cei cu greutate.

— Au să-l ridice pe birtaş, ne spuse ; dar el nu ştie unde-i Scarpa. Voi, tovarăşi, fiţi cu ochii în patru.

Plecă cu pas domol, după cum și venise. Scarpa îmi spuse că birtașul cade regulat în cazuri din astea, dar că lui i-ar fi plăcut să vadă la ananghie pe vreunul din căpățînoșii ăia.

— Mergem să ne plimbăm puțin ? îmi propuse.

Eu mă uitai din ușă să văd dacă nu ne pîndește cineva.

— Vino și tu, îi spuserăm Ginei, care nu aștepta decît atîta.

Urcarăm colina, pe lîngă biserică. Lumea umbla încoace și încolo și făcea gălăgie. Din ospătării, în lumina aceea, se simțea mirosul vinului. Numai cei care erau cu gura plină nu țipau. Peste toată Roma se întindea un cer negru și plin de stele.

— Dacă cumva ne ridică la noapte, spusei, ultimul lucru pe care o să-l știm va fi ăsta.

— Care ăsta ? zise Gina.

— Cum se mănîncă, cum se strigă și cum se bea la Roma, zise Scarpa, nu-i așa ?

Îl întrebai atunci dacă pricepea întotdeauna totul. Îmi răspunse că e ca atunci cînd ai un prieten bun și care s-a îndrăgostit. Știi dinainte ce are să spună. Toți am fost îndrăgostiți la vremea noastră.

— Pablo nu-i de părerea asta, zise Gina.

În glasul ei era ceva care ne înveseli.

— Astea-s povești, făcu Scarpa. Pablo e un tovarăș de nădejde.

Pe urmă ne vorbi despre perioada cînd fusese la închisoare aici la Roma.

— Acum zece ani. Aveam douăzeci. Pe vremea aceea făceam pe anarhistul. Mi-au dat drumul fiindcă ziceau : „Ăsta-i cretin".

— Cum se poartă cei de la închisoare ? îl întrebai.

— Nu cei de la închisoare se poartă rău. Ci cei de afară. Eram și eu îndrăgostit, și într-o lună mi-a și pus coarne.

Gina îi spuse :

— Zău ?

— Asta-i viața. Totdeauna îți merge prost la închisoare. Însă se întîmplă și altceva. După ce stai o vreme, îți uiți de lumea de-afară. Cînd ieși, îți dai seama că lumea trăiește mai departe și fără tine. Și atunci începi să înțelegi ce înseamnă să fii mort.

— Mai bine mort, zise Gina.

Ieșirăm afară din oraș și se vedea mare parte din Roma.

Îi spusei lui Scarpa :

— Mîine trebuie să pleci.

— A naibii treabă ! răspunse. Să nu te poți opri într-un loc decît atunci cînd știi că ești căutat.

Ne întoarserăm înapoi și trimisei pe Gina în camera bătrînei. Noi ne întoarserăm la prăvălie și șezurăm de vorbă pînă noaptea tîrziu.

— Că scapi sau că te prinde, zicea, e totuna. Ceea ce contează e să rămînă alții. Dar vine o vreme, zicea, cînd ai vrea să fii prins și să nu te mai miști. Aici, la voi, e floare la ureche, îmi spuse.

Îmi povesti despre Germania și despre închisorile din Spania. În timp ce vorbea, mă treceau sudorile.

— O lume întreagă e împotriva noastră, continuă. Nu-ți face iluzii. Asta e ceea ce nu vreți să înțelegeți voi cei de-aici. Burghezii își apără buzunarul. Sînt gata să distrugă jumătate de glob, să măcelărească copiii, numai să nu-și piardă biciul și avuția. O să ajungă și-n Italia, fii sigur. Și-or să vorbească probabil despre dumnezeu sau despre dragostea de mamă. Dacă n-ai ști cum merg lucrurile astea, îmi explică, n-ai fi un tovarăș. Dar una e să știi, și alta să treci la acțiune. Devenim

cu toţii burghezi cînd ne e frică. Să închizi ochii ca să nu vezi furtuna, asta nu-i altceva decît frică, frică burgheză. Ce altceva e marxismul dacă nu asta : să vezi lucrurile aşa cum sînt şi să iei măsuri ?

Îmi explică că în Italia burghezii făceau un joc. „Băieţi, spuneau burghezii, nici de noi nu-i prea bine. Haideţi să ne unim şi să spunem celor de la guvern că-i de-ajuns. Ne convine şi nouă, dar mai ales vouă. Ia uitaţi-vă ce se întîmplă în străinătate ! Veniţi cu noi, şi o să vă salvăm !"

— Şi, în fond, trase el concluzia în noaptea aceea, trebuie să ne salvăm singuri sau să murim cu ceilalţi. Războiul din Spania e pierdut.

A doua zi veni Gina şi ne trezi. Eu mă apucai de lucru ; el se duse în grădină să-şi spele lucrurile. O întrebai pe Gina ce mai ziceau femeile de-acasă. Ea îmi spuse rîzînd :

— Se tot miră că dormi cu el.

— L-au angajat pe Carletto la teatru ?

— Ne-au poftit diseară la cină.

Peste zi nu ne gîndirăm la invitaţia aceea. Scarpa şezu liniştit pe pat sau în grădină. Hotărîsem să ieşim la plimbare spre seară, aşa ca să facem ceva, şi să bem un litru de vin, cînd pică un băiat pe bicicletă cu nişte cauciucuri pe după gît. Îl cunoşteam, era de pe Aurelia.

— Birtaşul a vorbit, ne spuse. Se fac arestări. Tovarăşii au hotărît ca Scarpa să nu mai rămînă în oraş. Trebuie să-l duc la gara Trastevere.

Scarpa zise :

— Noroc că mi-am spălat lucrurile.

Se îmbrăcă, înapoie salopeta şi ne sărută pe amîndoi, pe mine şi pe Gina.

— Nu uita de tovarăşii din Spania, îmi spuse şi plecă.

XX

Toţi sîntem laşi. După ce plecă, mi se păru că mă simt mai uşurat. Eram sigur că birtaşul nu ştia unde stau şi-i spusei Ginei :

— Vrei să mergem la teatru ?

Ea mă privi cu un aer vesel.

Carletto, femeile, Luciano şi colegii lor cinau lîngă *Argentina*. Ca să ajungem acolo, făcui un ocol şi văzui în treacăt birtul din noaptea aceea. Era închis şi avea obloanele trase ; lumea trecea fără să bage de seamă. „Prin cîte locuri nu trece lumea, mă gîndeam, şi-a fost poliţia, şi nimeni nu ştie. Poate într-o zi, cine ştie cînd, s-o găsi cineva să le spună pe toate..."

Revista era ca de obicei ; de foarte multă vreme nu mai văzusem un spectacol de revistă. La Torino nu mă mai dusesem fiindcă era departe ; şi nici la Roma nu mă gîndisem să mă duc. Mi se părea că la Roma nu avea nimeni nevoie de aşa ceva. Nu ştiu de ce, dar cu fasciştii ăia pe toate drumurile, cu papa şi cu piaţa Venezia, mi se părea că revista e interzisă. „Altă lume, îmi ziceam, alte obiceiuri." Dar pe urmă văzusem la Lido costumele acelea din două bucăţi. Unde sînt bărbaţi sînt şi femei care să le cînte în strună. Cînd e vorba de distracţii, toţi oamenii sînt la fel.

De data asta dansa pe scenă pînă şi-o negresă. Era o femeie cît toate zilele, goală-goluţă şi sărea ca un greier. „Asta i se potriveşte lui Lubrani, îmi zisei imediat ce-o văzui, te pomeneşti că a angajat-o chiar el !" Negresele au o voce care îţi înfierbîntă sîngele. Romanilor le plăcea şi strigau bis.

Pe urmă apăru şi Carletto. Gina îi spuse că de-abia aşteaptă să-l audă. El se uită la noi ca un tont şi ne explică că angajamentul lui începea de-abia peste şase

zile. „Te pomeneşti, mă gîndeam, că iar îi face Lubrani figura."

Pe urmă apărură ceilalţi şi fu o bucurie generală, schimb de saluturi, rîsete. Nu mă prea simţeam în apele mele printre toate mutrele acelea. Mi se părea că-l am alături pe Gino Scarpa, că-i aud glasul, rîsul, şi că în mijlocul mulţimii se iveşte brusc cineva.

— Mergem să mîncăm ? ne spuse Dorina.

Ospătăria unde mîncarăm era vestită pentru purcel la tavă şi caş proaspăt. Carletto jucă pentru noi cîteva scene ; era şi mai îndrăcit decît fusese pe vremuri, dar acum ne servea un chelner în veston alb şi nu mai era acelaşi lucru. Gina rîdea ca o nebună, muşcîndu-şi pumnii, eu pricepeam că, biata de ea, mai tremura încă de frică pentru noi doi şi de aceea rîdea aşa prosteşte. Nu se plînsese nici măcar o singură dată în zilele acelea.

Petrecurăm aşa toată seara şi ne reîntoarserăm la Milvio în grup. Mi se părea aşa de curios să fiu din nou cu ei, să aud din nou glasurile şi pălăvrăgelile de altădată ; în cele două zile care trecuseră se întîmplaseră atîtea lucruri, încît mi se părea că nu mai sînt acelaşi. Vorbeam cu toţii, mergeam, rîdeam ; îmi adusei aminte că făcuseră şi ei ceva, că, după spusele lui Luciano, mai făceau şi acuma, dar îmi dădeam seama că ne desparte ceva, ceva ca un zid sau ca un gard de sîrmă ghimpată. Nu mai puteam să ne vorbim altfel decît în glumă, şi Giulianella şi ceilalţi făcură haz pe socoteala aventurilor mele. Pe urmă, în preajma hotelului Plaza, glumii cu Carletto şi-i spusei că să vină acasă să mă caute mai treacă-meargă, dar să mi-o aducă chiar acasă, asta era prea de tot, şi voiam să-l bat.

— Întotdeauna trebuie să-ţi vîri tu coada în povestea asta, îi spuneam. Cum dracu ? Cel puţin au plecat ?

El îmi răspunse că da. Îmi păru rău.

O bucată de vreme tovarășii nu mai dădură nici un semn de viață. Nu mai știam nimic nici despre birtaș, nici despre ceilalți. Dacă cel puțin Scarpa ar mai fi fost la Roma, am fi putut să ne întîlnim din întîmplare. În unele zile eram neliniștit. Pînă la urmă îl trimisei pe Pippo pe strada Aurelia cu niște piese și-i spusei să ia seama cine era la mașini. Îmi trimiseră vorbă să stau liniștit. Pericolul nu trecuse încă și nu era nimic de făcut.

Așa îmi petrecui ultimele zile lipsite de griji. Gina simțea că plutește ceva în aer. Zicea :

— Ce să mai lucrezi ? Închide și hai să mergem s-o luăm pe Dorina. Nu vrei să te bucuri de zilele astea ?

Ne duserăm din nou la Ostia, în păduricea de pini, în afară de oraș. Eram veseli și în doi. Era septembrie și un aer ca sticla.

Începui din nou să cînt la ghitară și, cînd ieșeam spre seară, mi se părea că iar mă încearcă sentimentele de altădată. De pe vremea cînd ieșeam pe dealuri să petrec cu Lario și Chelino. Cînd totul urma să se întîmple și Amelio mai era încă în libertate. Nu trecuse decît un an. Să fi fost cu putință ?

— Ești mulțumit de Roma ? zicea Carletto, grăbind în urma mea. Nu-i rău pe lumea asta, mama ei de lume !

Giulianella zicea :

— Ești ca și însurat. Ți-a pus dumnezeu mîna-n cap !

Eu mă gîndeam la ceilalți. Mă gîndeam la cei care ședeau la închisoare. Mă gîndeam la morții și la muribunzii de pe toată fața pămîntului. Cum ar fi arătat fața lumii dacă noi am fi învins definitiv ?

Într-o noapte ne apucă o furtună pe stradă ; tocmai ieșisem de la teatru și furăm nevoiți să ne adăpostim în prima cîrciumă. Și așa cum se întîmplă de obicei, istoriile astea îți fac poftă de distracții și nimerești în-

totdeauna în locul cel mai potrivit. Parcă ar fi cu toţii nişte copii. Toată Roma bubuia de tunete, era acoperită de apă, frunzele zburau, nu era nimeni în toată cîrciuma în afară de noi. Băurăm vin ; bău şi Gina. Carletto ne ţinu un discurs pompos împotriva fascismului ; patronul, după ce zăvorî uşa, ne deschise o sticlă, pe care o ţinea pentru cînd avea să vînă ziua aceea, şi începu să vorbească şi el :

— Cînd aud furtuna, striga, am întotdeauna impresia că sună trîmbiţele. Are să vină el şi trăsnetul, are să vină negreşit, are să cadă peste *palazzo* Venezia şi peste întreaga Romă, şi în ziua aceea o să asistăm la moartea şobolanului !...

Pînă la urmă se făcu criţă, dar nu pînă într-atît încît să ne lase să plecăm fără să nu ne roage şi să nu ne implore ca pe dumnezeu să tăcem, să fim omenoşi, să uităm pînă şi amintirea sticlelor acelora. Zicea că el, cînd era furtună, vorbea aiurea, dar că de fapt politică nu fac decît consumatorii. Ca să-l liniştească, Luciano îi zise :

— Nici măcar cîrciuma nu ştim unde ţi-e.

Ne obseda pe toţi chipul cîrciumarului şi Giulianella mormăia : „O fi chiar aşa de prost, sau se preface ?" Îl speriarăm pe Carletto. Îi spuserăm că birtaşul îl văzuse cu siguranţă la teatru. El rămase puţin pe gînduri şi pe urmă zise :

— Era sincer. Cine-i plăteşte sticlele pe care le-a desfundat ?

Gina zise :

— Toţi eraţi sinceri. Dar, dacă i-e frică, vă denunţă el întîi.

— În ce hal a decăzut Italia, îmi spuse Luciano. Oamenii denunţă ca să nu fie denunţaţi.

Acasă, în poartă, începurăm din nou să vorbim despre asta şi-mi cereau şi insistau să rămîn cu ei.

— Evenimentul poate să se întîmple de la o zi la alta, ziceau. El e bolnav, e sifilitic. Trebuie să fim gata pentru asaltul final. Trebuie să ne menţinem legăturile. Dacă în momentul acela masa ne scapă din mînă, are să fie măcel.

— Se prea poate, ziceam, şi ce-i cu asta ?

— Dar asta nu-i de-ajuns, ziceau. Nu trebuie să lăsăm să izbucnească războiul. Ar însemna să devenim o a doua Spanie.

Le citeam în suflet, ca şi cum ar fi avut învelişuri de sticlă. Nu există teamă în dosul căreia să nu se ascundă ceva interzis, un interes care comandă şi stă pitit. Omul îşi apără pielea, îşi apără liniştea, asta e de înţeles, li se întîmplă tuturor. Dar ca ei doi să apere banii burgheziei, banii care aduseseră fascismul la putere, asta nu mai puteam înţelege. Şi le-am spus-o rîzînd.

Carletto zise că s-ar fi putut să am dreptate. Dar aduse iar vorba despre asaltul final.

— S-a mai întîmplat, îmi spunea, să se piardă ocazia. O masă scăpată din frîu e decimată. Am auzit despre destule masacre în istorie.

Într-un cuvînt, voiau să stea de vorbă cu şefii. Eu le răspunsei că şefii vorbeau puţin şi că lucrurile astea le ştiau ei de mult.

— Vino tu, zise Luciano atunci, ca să vorbeşti cu cineva.

Acest cineva era un domn cu ochelari cu ramă de aur şi vestă albă, pe care îl întîlnirăm înaintea teatrului. Era acolo cu Giulianella şi avea un aer mulţumit. Ne oferi tuturor cîte o cafea, pe urmă începurăm să pălăvrăgim.

— Domnul maior, ne spuse Luciano, frecventează concertele. I-ar plăcea să te audă cum cînţi.

— Foarte simplu, spusei. E de-ajuns să vină într-o seară la ospătărie.

— Mergem la Beppe, zise Luciano, şi mai stăm puţin şi de vorbă.

Maiorul era un om prudent. Vorbi într-adevăr despre ghitare şi violoncele. Se oprea din cînd în cînd din mers şi spunea ce avea de spus. Noi, în jurul lui, aşteptam să isprăvească. O ţinea la braţ pe Giulianella şi-ai fi zis că e bunicul ei.

La restaurant ne aşezarăm mai la o parte. Măsuţele aveau feţe de masă şi flori. Nu pricepeam ce rost avea să ne vîrîm acolo ca să bem un pahar de vin. Dar n-are importanţă, Carletto, Giulianella şi Luciano se simţeau bine şi erau veseli.

Continuarăm să vorbim despre muzică. Maiorul spunea lucruri greu de înţeles. Mă privea. Eu mă uitam la Luciano.

La un moment dat Carletto ne întrerupse. Zise:

— Să venim la subiect. Pablo, care ştie cine sîntem, e de faţă. Dumneavoastră, domnule maior, vorbiţi-i.

Atunci bătrînul se rezemă de fotoliu. Mă privi prin ochelarii lui lucioşi. Începu să-mi facă complimente. Zise că de oameni ca noi era nevoie. Că erau încă prea puţini. Că eram nişte apostoli. Dar cusurul nostru era că stăm ascunşi. De ce să nu ne unim forţele cu forţele celorlalţi italieni ? Ce anume voiau ceilalţi italieni ? Să se isprăvească odată cu asupritorii, cu bădăranii, cu tîlharii, voiau reîntoarcerea la respectul de sine şi la lege, voiau să restaureze vechea Italie şi libertăţile ei.

— Să înlăture fascismul de la putere fără să prilejuiască şi alte pagube, întrerupse Carletto.

Maiorul făcu cu ochiul şi continuă:

— S-a mai întîmplat odată, îmi spuse, să li se dea frîu liber maselor. Şi rezultatul?

Eu îi răspunsei că masele eram noi, și că rezultatul îl știau burghezii de felul lui.

Maiorul zîmbi din nou. Zise că rădăcinile fascismului erau foarte întinse, desigur, dar că noi, semănînd teama printre oameni, îi spoream vigoarea. Trebuia să discutăm și să ne facem cunoscuți. Trebuia să avem un program comun. Asta era lucrul pe care l-ar fi cerut șefilor noștri, îmi spuse, dacă ar fi avut ocazia să-i întîlnească.

Era al dracului bătrînul. Începeam să-mi dau seama. De data asta toate privirile se îndreptară spre mine cînd începui să vorbesc. Parcă o mai văd și acum pe Giulianella strivind țigara, nervoasă.

Spusei, încercînd să-mi păstrez calmul, că noi lucram încă de mult. Că nu eu, care nu însemnam nimic, dar că ceilalți... Că era zadarnic să-și închipuie cineva că „frumoasele vremuri" de altă dată s-ar mai fi putut întoarce. Îmi veni să rîd văzîndu-i ce mutre fac.

Dar maiorul zîmbi neîncrezător. Zise că fiecare lucru trebuie făcut la timpul lui și că în chestiunile de felul acesta e nevoie de... bun-simț. Că, oricum, era bucuros că putuse sta de vorbă cu mine și că mă ruga să mă mai gîndesc și să mai vorbesc și cu alții. Ne propuse să bem pentru speranțele noastre.

Pentru ghitară ne întîlnirăm după cîteva zile. De astă dată nu la Beppe, ci pe terasa casei lui Luciano. Nu mai fusesem niciodată la el, și Giulianella ne arătă de acolo de sus aproape toată Roma. Maiorul mă ascultă cîntînd, discută cu mine și încercă să-mi explice că partidele ar fi ca niște corzi, melodia de ele depinde. Nu poți cînta smulgînd corzile ci atingîndu-le.

Ne mai întîlnirăm în cîteva rînduri, la plimbare, colindînd Roma. Gina mă întrebă dacă tovarășii muriseră. Nu părea nemulțumită. Îmi convenea și mie să mai răsuflu oleacă. Dar tăcerea aceea prelungită începea să

mă neliniştească. Trecui prin faţa birtului în care ne întrunisem şi era tot închis. Era duminică. „Mîine dimineaţă, mă gîndii, mă reped pînă pe Aurelia." Dar din fericire nu mai apucai să mă duc. Mă arestară înaintea zorilor, luîndu-mă din pat.

XXI

Mă luară din pat, şi într-o jumătate de oră răscoliră toată casa. Marina se uita la mine cu nişte ochi ! Eu credeam că e din cauza istoriei cu Scarpa şi-mi venea să rîd gîndindu-mă la Gina. „Har domnului", îmi ziceam. Pe urmă coborîrăm. Uşa lui Carletto era închisă. Mă gîndii : „Caraghiosul ăla de Carletto doarme dus. Ce mai spaimă o să tragă ! Or să fugă iar la ţară." Eram atît de mulţumit că Scarpa nu mai era la Roma, încît maşina ajunse la Lungara şi coborîrăm şi mă duseră înăuntru, fără să apuc să mai privesc o dată strada sau norii. Îmi dădui seama prea tîrziu. Îmi amintii pe urmă în celulă că văzusem pe pod o fată cu părul ciufulit. Probabil că era vînt la ora aceea timpurie. Din celulă nu vedeam decît ziduri şi seninul.

Cînd paznicii mă lăsară în pace şi rămăsei singur în celulă, simţii că mă doare gura. De-abia atunci îmi dădui seama că şi pe drum, şi în birouri, şi la registratură faţa îmi fusese tot timpul contractată de rîs, aveam aerul unui om căruia nu i se întîmplă nimic nou. Mă aşteptam la pumni, la sînge, la ceva de genul ăsta. Cînd colo, mă priveau cu toţii plictisiţi, ca la cafenea. Cel care veni mai la urmă, cînd eram în celulă, deschise vizeta şi mă chemă. „Acu-i acu, mă gîndii, ăsta mă atinge." Cînd colo, îmi dădu gamela, prosopul, tacîmurile şi toate celelalte. Eram atît de uimit, încît îl

întrebai de ce mă închiseseră. Dar el nu catadicsi nici măcar să-mi răspundă și închise vizeta.

Așa îmi trecu ziua, fără nimic deosebit. Era un pat de scînduri și mă întinsei pe el. Stînd întins, vedeam un petic de cer. Fereastra era toată zăbrelită, iar sticla era așezată în așa fel, încît nu puteai să vezi în curte. „Nu-i chiar așa de rău, mă gîndeam, numai de-ar ști omul cît ține..." Din cînd în cînd bătea cineva în gemuleț — erau pîinea, cumpărăturile, bidonul cu apă. „Măcar de-ar ține tot așa", îmi ziceam. Pînă și țigări puteai să-ți cumperi.

Încă de dimineață rămăsesem c-o teamă : că n-o să am timp să mă gîndesc la răspunsuri. Nu puteam să mă conduc după ceea ce știau. „Dacă l-au ridicat și pe Pippo, îmi ziceam, s-a isprăvit. Pe urmă îmi ziceam : Dacă m-au arestat înseamnă că știu tot."

Te neliniștește nu faptul că ești închis, ci nesiguranța. Umblam în sus și-n jos prin celulă. Îmi veneau în minte tovarășii, maiorul, cuvintele lui Scarpa. „Slavă domnului că e ca și cum ai fi mort, îmi ziceam. Ce nebun și Scarpa !"

Pe urmă mă întindeam din nou pe pat și-o luam de la început. Scarpa, deci, a fugit, ziceam. Da sau nu ? În afară de Giuseppe cine mai știa unde stau ? Îmi veni în minte noaptea aceea ploioasă și birtașul beat. Mutra aceea de capră. Dar, în cel mai rău caz, îl cunoștea pe Carletto, nu pe mine. Maiorul? Dar acela cu siguranță nu s-ar fi expus. Mă luă cu frig la gîndul că s-ar fi putut să fie vina mea. Dacă vreunul din ei a vorbit și i-au arestat pe tovarăși, nu-mi rămîne decît să mă arunc în Pad.

Gîndindu-mă la Pad, îmi adusei aminte că o dată mă dusesem pe malul lui hotărît să mă arunc de-a binelea. Nu mai tîrziu decît în martie, din pricina Lindei. O revăzui așa cum fusese pe stradă, îmi amintii de seara

aceea de la hotelul Plaza. Cînd vorbea despre Amelio, iritată și rea. Îmi amintii dintr-o dată că și Amelio era închis. „De data asta, mă gîndii, nu mai avem nimic de împărțit." Eram întins pe pat. Închisei ochii și spusei „Amelio".

Către seară încercară gratiile. Începură în celulele mai depărtate. Un sunet ca un cîntec — se auzea cum bat în zăbrele c-o bară, cum bat nebunește și cum cîntă ; apoi se auzi zgomot de chei și de uși. Tot mai aproape, tot mai aproape, și ușa se deschise. Intră un paznic și, în timp ce altul îmi spunea: „Bună seara", celălalt se duse la fereastră și bătu în gratii de-a lungul și de-a latul. Pe urmă plecară, închizînd ușa cu zgomot. Pricepui că era noapte.

Mi se părea cu neputință să fie cineva care să se gîndească la evadare. Chestia asta cu gratiile era ca și clopotul de la biserică — ne făceau oleacă de tărăboi ca să ne trimită mulțumiți la culcare. Rămăsei în picioare la fereastră, ca să-mi fumez ultima țigară, și privii cerul. În crîmpeiul acela mic se părea că recunosc toată Roma. Era ora cînd ieșeam și ne duceam în centru, cînd se aprindeau luminile peste tot, cînd lumea cina, cînd se dansa, se bea, se cînta la ghitară. Cine știe dacă Gina, Luciano, Carletto și Dorina cu Giulianella se întîlniseră ?! Numai de n-ar fi făcut Gina vreo imprudență. Nici măcar : „Mulțumesc" nu putusem să-i spun. Nu mă gîndii prea mult în seara aceea, eram încă buimăcit. Pe urmă se aprinse lumina în tavan, o lumină rea, o lumină crudă, ca de spital. Apoi bătu cineva în ferestruica închisă și-o voce spuse :

— La culcare.

Nu mai știu dacă dormii. Mă așteptam să vină și să mă facă să vorbesc. Mă gîndeam mereu că noaptea e obiceiul să se bată la închisoare, și eram atent să văd dacă se întîmplă ceva. Mă gîndeam la întîmplările din

Germania și din Spania ; ziceam : „Cu roșii sînt fără cruțare". La un moment dat mă trezii ; bătea cineva la ușă. N-apucai să mă scol, și paznicul și închisese ușa ; era rondul de noapte.

Se făcu dimineață și geamul începu să se lumineze încetul cu încetul. Toată noaptea mă zvîrcolisem pe scînduri ; îmi simțeam șoldurile bătucite, capul greu. Dar nici nu deschisesem bine ochii, și mă și gîndeam la răspunsuri.

Sună un clopoțel, ca să ne trezească. Veni cafeaua, bidonul cu apă. Pe urmă trecură să încerce gratiile. Cineva îmi spuse : „Ai un pachet". Veni și pachetul : erau lucruri de acasă, și pe hîrtie numele și pronumele meu, scrise de mîna Ginei.

Sînt gesturi care-ți dau curaj ; era ca și cum i-aș fi vorbit. Îmi fumai prima țigară bine dispus ; mă plimbai. În timp ce mergeam în sus și în jos — cinci la dus, cinci la întors — îmi veni în minte că era cineva care nu putea să umble și că-l duseseră la închisoare pe targă. Și asta îmi dădu curaj. Uitîndu-mă la zăbrele, îmi ziceam : „Dacă sînt aici e pentru că eu am vrut asta".

Veniră să-mi spună că puteam să ies la aer o jumătate de oră. Coborîi niște scări și trecui prin coridoare. Mă duseră undeva pe ciment, în curte, și mă închiseră cu cheia. Se vedea un crîmpei de cer, sus de tot.

Așa trecu și a doua zi și nu se întîmplă nimic. Pe urmă veni noaptea și descoperii ploșnițele. Pe urmă iar dimineața, și iar plimbarea. Mă gîndeam mereu la răspunsuri, și nu știam la care să mă opresc. Pe urmă veni noaptea și-mi adusei aminte de cărțile Blondului. „Din cauza asta să fie totul ? Ce nebunie !" Îmi mai sosi un pachet. Îmi cerură să scriu acasă.

— N-am casă.

— Scrie unui prieten.

— Sper să ies.
— N-ai vreo iubită ?
— E voie să le scrii ?
— Poţi face o cerere către director.
— Sper să ies.

În fiecare seară mi se părea că mîine are să fie ziua aceea. Cinci porți zăbrelite erau între mine și Lungara. Ei erau aceia care ar fi trebuit să mi le deschidă pe toate, una cîte una. Îmi închipuiam că poate se înşelaseră ; că mă luaseră drept altul, drept Carletto, de pildă ; la un moment dat m-ar fi chemat şi mi-ar fi deschis porţile. Începeam să-mi fixez gîndurile la prostii ca astea : o prăvălie de fructe, un pahar de bere. Ce n-aş fi dat să am ceva de lucru, orice, oricît de greu şi murdar să fie, hamal, de pildă, muncitor la cuptoarele de la Cogne, sau marinarul care înfruntă furtuna. Să mă pot mişca, să pot vorbi, să nu mă gîndesc tot timpul la întrebări şi răspunsuri. Îmi aminteam de fata ciufulită de pe pod, îmi închipuiam ce face la ora aceea, la ce se gîndeşte, de unde vine. Mă postam într-un pasaj — *la Flaminio*, la *Tritone* — şi vedeam lume, recunoşteam feţe, mi se părea că-mi irosisem dintotdeauna clipele cele mai frumoase. „Tocmai la Roma trebuia să mi se întîmple..." ziceam. Încercam să-mi închipui că sînt ca un bolnav, că aştept doctorul, că nu mă pot mişca din pat. Cîntam la ghitară, mişcînd degetele în imaginaţie ; inventam cîntece. Erau zile cînd mă gîndeam că nu sînt decît un copil, un prost, că nu făcusem decît prostii şi că toţi rîdeau de mine. Dar era Gina, care cu siguranţă nu rîdea, şi mă gîndeam la prăvălie, la Solino, la şantierele de pe pod. „Sînt un biet tîmpit, îmi ziceam, ar fi fost mai bine să cînt la ghitară şi să fi rămas acolo unde eram."

Cu toate acestea, în ziua cînd mă luară şi mă duseră la chestură, aruncai mai întîi o privire prin celulă.

Îmi bătea îngrozitor inima. Nu era atît frica, cît dorința de a fi singur și de a nu-i mai vedea. Trecurăm prin porțile zăbrelite, ne oprirăm la registratură ; prin ferestre se vedeau boschetele de pe Tibru. Cînd ieșirăm, mă țineau de braț. Îmi dădui seama că aveam o mutră de om dezgustat.

La chestură mă așteptau așezați la o masă și vorbiră ei întîi. Mai întîi numele și pronumele, și al lui taică-meu, și contingentul, și dacă mai fusesem condamnat. Pe urmă, de unde veneam, ce făceam și de cît timp eram la Roma. Pe urmă unde mă duceam seara și ce era cu cartea aceea.

Mi-o dădură. Cartea Blondului.

„Și Gina", mă gîndii. Fui cît pe-aci să spun că era de la prăvălie, dar tăcui. Răsfoii cîteva pagini, făcîndu-mă că citesc, și mă gîndeam că Gina nu putea să fie la închisoare, că-mi trimisese pachetele, că ea n-avea nici un amestec. „Ticăloșii, mă gîndeam, au fost la ea."

— De unde e? spusei încet.

— Asta tu trebuie să ne spui.

Eu mă gîndeam la Carletto și la cocoașa lui. L-aș fi călcat în picioare.

— Eu nu citesc din cărți, spusei. De-abia dacă citesc ziarele.

Unul zise:

— La teatru te duci?

— Cînd se nimerește mă duc, spusei.

— Pe Giulianella o cunoști?

— Îl cunosc pe Carletto. Un cocoșat. Am cîntat împreună cu el.

— Unde și cînd?

Atunci vorbii despre Lubrani. Despre Torino. Îi dădui înainte pînă îmi spuseră să termin.

— Pe maior îl cunoști?

— Pe maior?

Spusei că mă duceam la *Argentina*, unde cinam cu Carletto și cu nevastă-sa. Uneori îmi luam și ghitara. Ziua munceam, și seara mîncam în oraș. Erau mulți cărora nu le știam numele. Maiorul ăla era un tip care își făcea veacul la teatru.

— Vorbește ca lumea, îmi spuseră, cum de-ai venit la Roma? Te ocupi de biciclete sau de ce?

Făcui o figură idioată și mă uitai la ei.

— Nu era mai bine la Torino?

Îi privii.

— Cine ți-a dat cartea aia?

— Nu-i a mea.

— Ți-a dat-o maiorul?

— Nici nu știam că e la mine.

Atunci unul mă apucă de umăr. Mă pomenii cu un pumn în ureche. Cel care ședea continuă:

— Știai?

— N-am văzut-o niciodată, răspunsei privindu-l.

Simțeam mereu mîna aceea pe umăr. Celălalt îmi spuse, deschizînd un sertar:

— E aici o scrisoare.

Mi-o dădu. Era de la Gina.

— Poți s-o citești, zise.

— Ea n-are nici un amestec, îi spusei.

Gina scria că nădăjduia să mă vadă cît de curînd și dacă aveam nevoie de îmbrăcăminte și de bani. Prăvălia mergea bine și să mă rog lui dumnezeu. Încheia cu: „Mă gîndesc tot timpul la tine".

Simțeam mereu mîna aceea pe umăr. Unul mă întrebă:

— Vrei să fumezi?

— Noi vrem să știm, continuă celălalt, ce făceau maiorul și ceilalți. Nu ți-au cerut niciodată să te întîlnești cu ei, să duci pachete, să mergi la țară?

— Nu.

— Prietenii tăi sînt toţi nişte subversivi. Ştiai?
— Nu.
— Despre ce vorbeai cu ei?
— Despre prostii.
— Şi totuşi Giulianella te acuză că i-ai ajutat. Eşti înscris la fascişti?
— Nu.
Începu să rîdă. Iar mîna aceea mă strînse de umăr.
— Asta e primul adevăr pe care l-ai spus. Te-am ridicat tocmai la timp. Te culcai numai cu Giulianella sau şi cu cealaltă?
Şi mă mai pomenii c-un pumn.
— Fiindcă şi maiorul se culca cu Giulianella, nu ştii? Ea ţi-a plătit drumul la Roma?
— Ce legătură are Giulianella cu toate astea? spusei.
— Asta tu ştii.
După ce se răcoriră, scriseră totul pe-o hîrtie. Mi-o citiră şi ziseră:
— Iscăleşte.
Mai aruncai o privire peste foaie: nu scria decît unde cunoscusem pe cutare şi cutare. Dintre tovarăşi, nici unul. Iscălii.
Ne întoarserăm la Lungara cu maşina. Îmi jurasem că: „Pe stradă am să mă uit la oraş, la lume, la cafenele", dar de data asta nu-mi amintii decît în celulă. „N-au pus mîna pe tovarăşi, îmi ziceam, ce mai bestii!..."

XXII

Îi scrisei Ginei să fie liniştită, pentru că lucrurile aveau să se aranjeze. Că prietenii noştri, săracii, n-aveau nici ei nici o vină şi s-o mîngîie pe Dorina. Că nu se poate să ţii la închisoare nişte oameni nevinovaţi.

Seara încercau gratiile, și eu mă gîndeam la ceilalți patru. Cine știe dacă nu spuneau și ei ca mine: „Acum trec pe la Pablo". Cînd începea tărăboiul, mă așezam la geam și ascultam cum trece zgomotul de la o celulă la alta și ziceam: „Acum e rîndul lui Carletto, acum e rîndul Giulianellei". Nu puteam să mă gîndesc că trecuse și ea pe la chestură, c-o bătuse și pe ea cineva. „Dar dacă ar fi fost pentru Scarpa, atunci să vezi bătaie!..." îmi ziceam. Îmi amintii de Luciano, de cînd fusese arestat, și acum simțeam că-l înțeleg. Sînt lucruri pe care nu le spui nimănui.

Săracul Luciano, să-l aresteze iar, și în ce fel încă! De-abia acum pricepeam ce înseamnă să stai la închisoare. Te gîndești tot timpul la ceva și totuși nu îndrăznești să te gîndești la ce-i mai important. De răspuns ai răspuns, bătaie ai mîncat, la ce te mai țin?

Dimineață de dimineață și seară de seară mă așezam lîngă gratii. Îmi reveniră în minte Milo și drumurile noastre cu camionul. Trebuia să fie frumos acum să colinzi șoselele și să te oprești peste tot. Din tot ceea ce însemna libertate eu mă bucuram numai de crîmpeiul acela de cer senin. Uneori mă gîndeam: „Lăsați-mă să ies. Dau o raită pe malul Tibrului și-apoi mă întorc. Jur !" Nu glumeam. Eram la închisoare de-o lună. „Vezi cum e omul, mă gîndeam, știu că tovarășii sînt liberi, și totuși nu-mi ajunge." Seara mă simțeam mai rău. Dimineața îmi ziceam: „Astăzi îmi dau drumul".

Și, cînd colo, se întîmplă tocmai într-o seară, cînd încercau gratiile. Intră paznicii, încep să ciocănească; pe urmă șeful lor zice:

— Ia-ți lucrurile.

Nu pricepeam.

— Ia-le, zice, strînge-le, ți-au dat drumul, ești liber.

La registratură mă dădură în grija unui tip în civil, o figură de napolitan, care-mi spuse :

— Vino.

Mă duse la chestură cu mașina.

Cînd ieșii singur, în piață, mai era încă lumină afară. Umblam ferindu-mă de lume. Auzeam oamenii vorbind. Priveam lumina aceea aurie a becurilor, mergeam, pe urmă începui să recitesc hîrtiile. În decurs de două zile trebuia să mă prezint la chestura din Torino. Biletul mi-era plătit. Supraveghere specială.

N-aveam voie să circul după asfințit. Mă dusei atunci cu bocceaua la ospătărie, să beau bere. Cînd ieșii, mă chemară înapoi, trebuia să plătesc.

Pe podul Milvio mă oprii să mă uit la coline. Roma era și ea aceeași. Apa curgea încet-încet sub seninul cerului. De partea aceea, care semăna cu Sassi, se vedeau grinzile podului pe șantier, și totul în jur era limpede, cald. „La Torino, îmi ziceam, la ora asta se ridică ceața între colină și munte.“ Începui să mă mișc încet-încet. Știam eu bine că nici o plăcere nu durează mult.

Intrai în prăvălie, zicînd:

— Stăpînă...

O văzui pe Gina uitîndu-se la mine. Nu era în salopetă. Alergă spre mine ca o fetiță.

După ce se întunecă, nu putui să mai rămîn. Atunci ne duserăm împreună acasă, și Marina mă strigă de la fereastră. Pe scări dădurăm de Dorina și de bătrînă, în culmea agitației, și cinarăm cu ele. Îi spusei Dorinei tot ce știam, și ea, care avea ochii încercănați, nu plînse; repeta mereu că lui Carletto trebuiau să-i dea drumul.

— Ai să vezi că-i aduce noroc cocoașa, zicea Marina, i-a mai adus o dată.

— Dar ce făceau, la urma urmelor? spusei.

Fu imposibil să aflu. Dorina era atît de convinsă că lui Carletto aveau să-i dea drumul, încît nega pînă și că se întîlnea cu maiorul. Gina îmi spuse noaptea că la Carletto găsiseră niște ziare și că maiorul sărise de pe balcon în cămașă de noapte.

— Fabrizio ți-a spus?

Ea rîse.

— Mi-a spus Giuseppe. A venit să te caute. Tovarășii știu tot.

De două zile știau pînă și de hîrtiile pe care urmau să mi le dea în caz că ieșeam.

— Dar nu mă pot obișnui cu gîndul, zise; trebuie să pleci într-adevăr acasă?

Veni și dimineața, și Marina ne mai făcu o cafea, ultima. Își aminti de iconiță și-mi spuse față de Gina:

— Te-a ajutat maica domnului. Ai fost bolnav.

— Cum l-a ajutat? făcu Gina.

Marina ridică ochii spre cer.

— Tu să taci, îi spuse. Și tu ai nevoie de ajutorul ei.

Făcurăm geamantanul, și Dorina asistă la plecarea noastră.

— Ce rău îmi face, zise, să te văd plecînd singur.

— Îmi pare rău și mie. Dar sînt sigur că la anul vă întîlnesc la *Mascherino*.

— Nu pe toți, zise ea. Giulianella o s-o plătească.

Mă întorsei cu Gina la prăvălie. Plecam seara. În timp ce fumam în prag, îl văd pe Pippo c-o șterge.

— Unde se duce?

— Are să vină Giuseppe, zise ea. Vrea să-ți vorbească.

O spusese așa de simplu! Acuma asta ți-e munca.

— Odinioară judecai altfel.

— Așa trebuie să fie, zise ea.

Pe urmă, după ce Pippo se întoarse, mă dusei cu ea la ospătărie.

— Vrei să vii la Torino? o întrebai.

Se uită la mine c-o privire sfioasă.

— Da.

Mîncarăm împreună și vorbirăm despre prăvălie.

— Roagă-l pe Giuseppe să-ți ajute. Vindeți tot, și tu vino la Torino.

Giuseppe veni către unu. Despre Lungara nu vorbi mare lucru.

— Ne temeam, îmi spuse, să nu te fi văzut. De-ar merge întotdeauna așa! Pe urmă îmi spuse despre cei de la Torino: Tu caută-i, zise, și-o să trimitem și noi pe cineva. Nu trebuie să te încrezi orbește.

Îi vorbii despre prăvălie, și el zise:

— Bine.

Un lucru voia să știe: dacă împreună cu maiorul căzuseră și toți ceilalți.

— În spatele lui e cineva, îmi spuse. Trebuie să ținem legătura.

— N-or să facă nimic.

— Nu se știe, zise el, au totuși forțe.

Îmi spuse pe urmă că Gino Scarpa era în Toscana și plecă.

În ziua aceea Gina vru să închidă prăvălia. Pusei bine ghitara, dar mai întîi cîntai. Gina ascultă și îmi spuse:

— Hai să mergem la cîrciuma aia.

Voia să zică pe drumul acela din afara orașului, unde fusesem împreună cu ceilalți, pentru prima dată, atunci la început. O luai pe cadrul bicicletei și străbăturăm toată Roma. Aveam o senzație curioasă cînd mă uitam la străzi. Pe de o parte, închisoarea, pe de alta, faptul că plecam în seara aceea făceau ca Roma să-mi pară un oraș nou, cel mai frumos din lume, unde oamenii nu pot să înțeleagă că sînt fericiți. Ca atunci cînd te gîn-

dești c-ai fost copil și-ți zici: „De-aș fi știut atunci... Puteam să mă joc." Dar dacă cineva ți-ar fi spus: „Joacă-te", nici n-ai fi știut măcar cu ce să începi. Eram altul acum, descătușat și mulțumit. Mă uitam la dughene, la tufișurile acelea negre, la palate, la pietrele vechi și la cele noi și înțelegeam că nu ți se întîmplă de două ori să vezi un soare ca acela. Ce de fructe se vindeau la Roma! Tot verdele, tot roșul, tot galbenul acela de pe tarabe erau însăși culoarea soarelui. Îmi trecu prin gînd că la Torino aveam să simt gustul Romei numai așa, mîncînd fructe.

Ajunserăm. Gina îmi spuse:

— Cîte lucruri aș vrea să fac...

— Știi cum e, zisei atunci. N-apuci niciodată, e ca la închisoare. Cîte unul zice: „Cînd am să ies, am să fac cele mai mari trăsnăi". Și pe urmă, cînd ieși și poți face tot ce vrei, nu faci decît ceea ce-ai făcut și înainte.

— Aș vrea să fie prima zi. Cînd încă trebuia să vii.

— Mîine are să fie așa cum zici.

— Ce groaznic! Tu ai venit la Roma din întîmplare.

— Nu asta contează. Lucrurile se întîmplă de la sine. E de-ajuns să vrei cu adevărat ceea ce faci.

Ședeam în cîmp, la soare.

— N-am multe dorințe, îi spusei. Chiar mai puține ca înainte.

— Scarpa zicea că la închisoare e ca și cum ai fi mort, zise ea, te apucă spaima cînd te gîndești.

— Nu trebuie să te gîndești. Pe urmă îi spusei: Sînt și morți. Totul e să reziști și să știi pentru ce.

Șezurăm o bucată de vreme la cîrciumă și băurăm. Gina se juca cu degetele pe grilaj și se uita la soare. Păsările zburau aproape de pămînt. Veni o pisică și sări pe masă. Gina ședea și ea încovoiată și gînditoare.

Vorbirăm și despre Torino și despre cei de-acasă. Ea îmi vorbi despre Carlottina și despre maică-mea.

— Oare am să le văd cînd o să vin la Torino? întrebă.

Ne-am întors pe jos, spre seară. Printre pietre și tufișuri strălucea un soare de aur. Era ora cînd la închisoare se încearcă gratiile. Îi povestii Ginei despre Amelio. Ea mă asculta, ținîndu-mă de braț.

— Are să vină la Roma, îi spusei, are să vină și el. Ca și ceilalți.

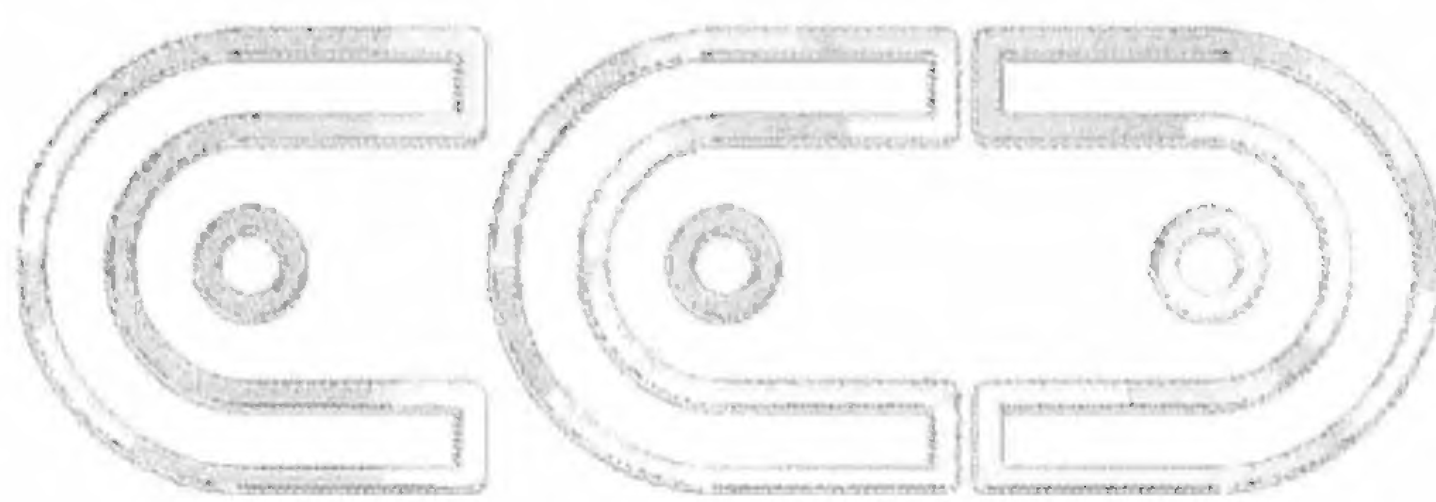
Pe urmă ne despărțirăm în ușa prăvăliei. Se lăsase noaptea.

Responsabil de carte: C. Tănăsescu
Tehnoredactor: S. Malcaş
Corector: A. Aldea

Dat la cules 30.06.60. Bun de tipar 25.07.60. Tiraj 10.145 ex. Hîrtie semi velină satinată de 65 gr/m². Ft. 700×1000/32. Coli ed. 9,82. Coli de tipar 6,5. Ediţia I. Comanda 4928. A. nr. 0389. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 85—32=R.

Tiparul executat sub com. nr. 1120 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

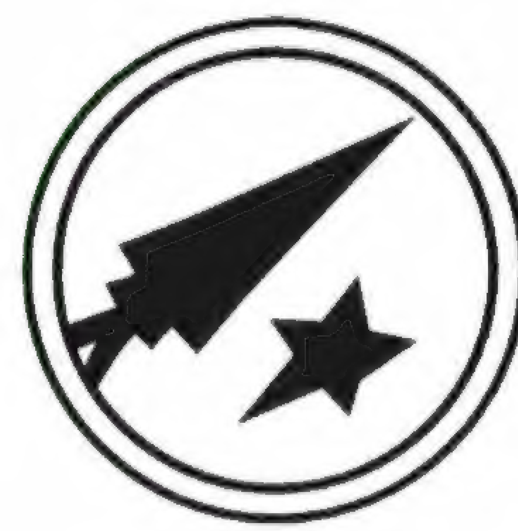
de

Anonim

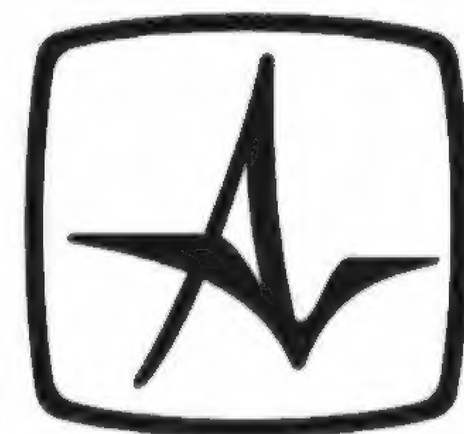

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

